

Uskonnollinen kutsu ja lukijapaikkojen rakentuminen
Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen
2010-luvun romaaneissa

Lotta Laitinen
Pro gradu -tutkielma
Kotimainen kirjallisuus
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Elokuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

LAITINEN, LOTTA: Uskonnollinen kutsu ja lukijapaikkojen rakentuminen Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen 2010-luvun romaaneissa

Pro gradu -tutkielma, 102 s.

Kotimainen kirjallisuus

Elokuu 2020

Tämän tutkielman kohteena ovat uskonnollinen kutsu ja lukijapaikkojen rakentuminen vanhoillislestadiolaisessa 2010-luvun romaanikirjallisuudessa. Vanhoillislestadiolaisuuden kustannustoiminnasta vastaavan Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys SRK:n romaaneista ovat tarkastelussa Reija Kaarlejärven *Heijastuksia*, Salla Sivulan *Yhteen punotut* sekä Pauli Matikaisen *Siihen asti*. Aineisto kytketään tutkimuksessa osaksi uskonnollisen kaunokirjallisuuden jatkumoa. Aineistoa tarkastellaan myös sen syntykontekstia, vanhoillislestadiolaisen kirjallisuuden ideologisenä portinvartijana toimivan SRK:n kustannuslinjaa vasten.

Käsite *uskonnollinen kutsu* on johdettu Louis Althusserin käsitteestä *ideologinen kutsu*. Uskonnollinen kutsu puhuttelee lukijasubjektia ja pyrkii tuottamaan tästä uskonnollisesti maailmaa merkityksellistävän kristillisen subjektin. Tutkielman lähtöoletus on, että erilaiset uskonnollisen kutsun tyypit, kuten kutsut kääntymään, voimistumaan ja uskovien yhteisyyteen, rakentavat tekstiin paikkoja erilaisille potentiaalisille lukijoille. Tutkimuksessa kysytään, mitkä ovat ne erilaiset SRK:n kirjallisuuden rakentamat lukijapaikat, joihin aktuaalinen lukija voi astua sekä millaisin uskonnollisen kutsun keinoin näitä eri lukijapaikkoja tuotetaan tekstiin.

Analyysin perusteella liki kaikki SRK:n kirjallisuuden juoneen, henkilögalleriaan ja kerrontaan liittyvä aines on uskonnollisen kutsun palveluksessa. Jopa romanssin traditiosta lainatut elementit sekä uskoa kritisoiva ja skeptinen aines on tuotettu tavalla, joka on omiaan vahvistamaan uskonnollista maailmankatsomusta. Kaikista romaaneista hahmottuu myös kohtia, joihin on kirjoittautunut tietoisuus yleisön jakautuneisuudesta. Eri yleisöjen suostuttelemiseksi käytetään uskonnollisen kutsun eri koodeja.

Lähtöhypoteesin mukaan SRK:n kirjallisuutta tuotetaan vähintään kaksoisyleisölle: vanhoillislestadiolaisen viitekehyksen sisältä sekä sen ulkopuolelta lukeville. Analyysissa tekstistä hahmottuu ihannelukijapaikan lisäksi muitakin lukija-asemia, kuten suopean sisälukijan, epäilevän sisälukijan, ymmärtävän perinteenkannattajan, uteliaan ulkolukijan sekä vastustavan ulkolukijan lukijapaikat. Lukijapaikat asettuvat keskenään hierarkkiseen suhteeseen siten, että osa tekstin ehdottamista positioista näyttää luonnollisemmalta kuin toiset. SRK:n romaanit asettavat ensisijaiseksi uskomyönteisen sisälukijan luennan, jossa romaanin tuottama maailma näyttäytyy ehjänä, luonnollisena todellisuutena, joka vahvistaa uskonnollisen subjektin eheyttä. Lisäksi romaanit mahdollistavat luennan, jossa niitä luetaan kurkistusikkunana vie-raaseen kulttuuriin ja todellisuuskäsitykseen.

Avainsanat: uskonnollinen kaunokirjallisuus, tendenssikirjallisuus, ideologinen kutsu, lukija-subjekti

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Kontekstit.....	5
1.1.1. Uskonnollisen kaunokirjallisuuden jatkumossa.....	5
1.1.2. Vanhoillislestadiolainen herätysliike	9
1.1.3. SRK tendenssikustantajana ja ideologisenä portinvartijana	12
1.2. Teoria ja metodi	18
1.2.1. Uskonnollinen kutsu ideologisen kutsun muotona	18
1.2.2. Lukijasubjekti ja lukijapaikat.....	22
1.3. ”Kykenenkö tulkitsemaan oman heimoni kieltä”?.....	24
2. KUTSU KÄÄNTYMÄÄN.....	27
2.1. Reunalla	28
2.1.1. Pyhään kaaokseen	28
2.1.2. Kavennettu miljöö.....	31
2.1.3. Romanssi ja uskonkriisi	33
2.1.4. Rajankäynti ja puhuttelu	39
2.2. Uskonnollinen kriisi purkautuu.....	43
2.3. Kädenojennus tuhlaajalapselle.....	48
3. KUTSU VOIMISTUMAAN.....	51
3.1. Voimistava avioliittoromaani <i>Yhteen punotut</i>	52
3.1.1. Uskova hahmo horjuu	52
3.1.2. Evankeliumi, rukous ja yliluonnollisen ääni.....	56
3.1.3. Pyykkivuorten yli.....	63
3.2. Voimistava rajatilaromaani <i>Siihen asti</i>	69
3.2.1. Emotionaalista hyryismää.....	69
3.2.2. Kuolema porttina iankaikkiseen	73
3.2.3. Rakkaus ja paratiisi	75
4. KUTSU YHTEISYYTEEN.....	80
4.1. Tunnistusneuvottelu	80
4.1.1. ”Oltiin heti samaa sakkia”	81
4.1.2. ”Meidän usko ei enää ollut sama”	85
4.2. Epäusko meisyyden vahvistajana.....	88
4.2.1. Puolustusasemissa.....	88

4.2.2. Kuvitellut kylmäävät katseet.....	94
4.2.3. Varovainen vähemmistöpuhe.....	96
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	98
5.1. Uskonnollinen kutsu sydänlankana.....	98
5.2. Lukijasubjektit paikallaan.....	98
LÄHTEET	103

1. JOHDANTO

Tämän tutkielman aiheena on uskonnollinen kutsu ja lukijapaikkojen rakentuminen vanhoillislestadiolaisessa romaanikirjallisuudessa. Vanhoillislestadiolaisuuden kustannustoiminnasta vastaa Suomessa Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys SRK. Sen 2010-luvulla julkaisemista romaaneista tarkastelen tässä kolmea: Reija Kaarlejärven nuortenromaanin *Heijastuksia* (2015), Salla Sivulan avioliittoromaania *Yhteen punotut* (2017) sekä Pauli Matikaisen rajatilaromaania *Siihen asti* (2014)¹. Romaanit ovat liikkeeseen sitoutuneiden kirjoittamaa fiktiota yhteisön elämästä ja uskonkokemuksesta, ja niitä yhdistää SRK:n virallisen linjan mukainen uskonnollinen kutsumisagenda.

Rajaus nimenomaan lestadiolaisen herätysliikkeen pääuomaan on minulle paristakin syystä ilmeinen. Vanhoillislestadiolaisuus on oma hengellinen kotini. Samalla se on Suomen suurin, vahvasti organisoitunut herätysliike, jolla on vaikutusta koko yhteiskuntaan ja joka on viime vuosikymmeninä päätyntä toistuvasti mediahuomion kohteeksi sekä opillisista käsityksistä että elämäntapakysymyksistä. Herätysliikkeen marginaalinen elämäntapa ja pyrkimykset kiinnittyä muuttumattomina nähtyihin uskonnollisiin normeihin saavat varsin vähän vastakaikua nyky-yhteiskunnassa. (Salomäki 2010, 18, 26, 54–55.)

Juuri 2010-luvulla vanhoillislestadiolaisuudella on havaittavissa erityinen kytkös myös valtakulttuurin tuntemaan kirjallisuuskenttään. Vuonna 2013 Gummerus julkaisi Pauliina Rauhalan menestysteoksen *Taivaslaulu*, joka kertoo vanhoillislestadiolaisesta nuoresta perheestä. Muutkin kustantajat kiirehtivät samaan markkinarakoon, ja havaittavissa oli eräänlainen vanhoillislestadiolaisaiheisten kirjojen buumi². Huomattavaa on, että yleiskustantamojen romaanit ovat pitkälti liikkeestä irtautuneiden kirjoittamia, ja niissä toistuu tarina, jossa päähenkilö luopuu vanhoillislestadiolaisesta uskosta ja irtautuu yhteisöstä. Yhteisön yksipuolisen tarinallistamisen vaarana on, että tuore kirjallisuus tuottaa yksittäisestä herätysliikkeestä ennakkoluuloja ja vastakkainasettelua vahvistavaa kuvaa. *Taivaslaulun* jälkeisessä ajassa SRK:n omat romaanit ovat siis –

---

¹ Aineiston ulkopuolelle rajautuu lukuisia SRK:n 2010-luvulla julkaisemia lapsille, nuorille ja aikuisille suunnattuja romaaneja, kertomus- ja novellikokoelmia sekä runoteoksia, joiden joukosta löytyisi taatusti kiinnostavia jatkotutkimuksen kohteita.

² Rauhalan toinen romaani *Synninkantajat* ilmestyi Gummerukselta 2018. Buumin tuoreimpia romaaneja ovat lisäksi esimerkiksi Tammelta ilmestynyt Pauliina Vanhatalon *Tuulesta temmattu elämä* (2019) ja Otavalta ilmestynyt Suvi Ratisen *Matkaystävä* (2019).

vaikka ilman kustantajan intentiotakin – hiljaista vastapuhetta yleiskustantamojen irtautumiskirjallisuudelle.

Vahvaa ideologista leimaa kantavana sekä lähinnä liikkeen sisälle markkinointinsa suuntaavana pienkustantamona SRK:n kirjallisuus ei juuri ole saanut sijaa kirja-arvosteluissa saati kirjallisuudentutkimuksessa. Marginaalisenakin sillä on silti kysyntänsä. Jo 30 vuotta sitten Markku Ihonen (1991, 113) kirjoitti, että uskovaiset lukijat tuntevat taiteen valtavirran koko ajan etääntyvän uskonnollisista arvoista. Profaanien teosten pohdiskeleva subjekti saatetaan uskonnollisissa piireissä kokea vieraaksi, eikä uskovaisen lukijan tarpeita tyydytä tärkeiden ongelmien ratkaisematta jättäminen. Ihonen painottaa, että uskonnollisten yhteisöjen omalla kaunokirjallisuudella on siten jatkuva sosiaalinen tilaus, ja uskovat kirjailijat tuntevat liikkeensä odotushorisontin. Tähän tarpeeseen vastaamaan pyrkivän SRK:n omaleimainen, jatkuvasti kehittyvä ja itsereflektioon kykenevä kustannustoiminta ja romaanikirjallisuus ansaitsee tulla tarkastelluksi tarkemmin.

Tutkin tässä työssä yhdestä näkökulmasta sitä, miten vanhoillislestadiolainen kaunokirjallisuus toimii ja mikä siinä on erityislaatuista. Tutkielmani pääkäsite *uskonnollinen kutsu* on johdettu tämän tutkielman tarpeisiin Louis Althusserin käsitteestä *ideologinen kutsu*. Uskonnollinen kutsu on argumentaatiota, jolla houkutellaan lukijasubjektia uskonnolliseen maailmanmerkityksellistämiseen. Uskonnollinen kutsu puhuttelee lukijaa ja pyrkii tuottamaan tästä tietynlaisen, ideologisen subjektin. Kysyn tutkimiltani romaaneilta,

1. mitkä ovat ne erilaiset SRK:n kirjallisuuden rakentamat lukijapaikat, joihin aktuaalinen lukija voi astua, sekä
2. millaisin uskonnollisen kutsun keinoin näitä eri lukijapaikkoja tuotetaan tekstiin.

Aloitan jaottelemalla SRK:n kirjallisuuden tuottamia uskonnollisen kutsun tyyppejä. Omat analyysilukunsa saavat *kutsu kääntymään*, *kutsu vahvistumaan* ja *kutsu yhteisyyteen*. Analyysissa keskityn näiden kutsujen kaunokirjallisten mekanismien ja diskursiivisen koneiston purkamiseen ja siis pohtimaan, miten nämä kutsut on rakennettu: millaista ideologista neuvottelua SRK:n romaanit käyvät ja miten ne pyrkivät välittämään uskonnollista kutsua?

Kutsun mekanismien analyysin avulla lähestyn kysymystä, millaisia lukijapaikkoja tämän kutsun vastaanottaminen tuottaa. En tutki empiiristä lukijaa tai reaalista lukemista, vaan keskityn tekstin itselleen rakentamiin hypoteettisiin lukijasubjekteihin. Kysyn, millaisia hypoteettisia lukijoita kutsu rakentaa itselleen yksittäisissä tekstikatkelmissa ja teoskokonaisuuksissa. Pohdin, millaisen luentaposition teksti asettaa etusijaisimmaksi, millaista arvomaailmaa ja tietämystä se edellyttää ihannelukijaltaan sekä millaisia toissijaisia lukijapaikkoja teksti tuottaa ja pyrkiikö se puhuttelemaan myös vastahankaista lukijaa tai lukijaa, joka ei halua omaksua kristillistä lukijapaikkaa. Pohdin myös hyvin hypoteettisella tasolla, toimiiko uskonnollinen kutsu siten, miten se on tarkoitettu toimimaan. Miten kutsu onnistuu välittämään SRK:n tendenssin ja tavoittelemaan niitä lukijoita, joita se pyrkii tavoittamaan? Lopuksi summaan analyysini perusteella, kelle SRK:n romaanit oikeastaan on kirjoitettu.

Koska tarkoituksena on ymmärtää yksittäisten teosten avulla SRK:n kirjallisuuden toimintamekanismeja, ei niinkään yksittäistä teosta sinänsä, aineistovalintani on perusteltavissa aihepiirien erilaisuudella. Tutkimani kolme romaania kuvaavat keskenään hyvin erilaisia elämäntilanteita. *Heijastuksia* on nuortenkirja, joka käsittelee nuoren naisen uskonkriisiä, *Yhteen punotut* pohtii kolmen aikuisen ihmisen näkökulmasta parisuhdetta ja perhe-elämää ja *Siihen asti* -romaanissa keski-ikäinen mies käy kamppailua kuolemaa vastaan ja muistelee sairaalassa mennyttä elämäänsä. Tutkin teoksia osittain yhteen sulautuvana massana, osin vertaillen suhteessa toisiinsa. En erityisesti paneudu nuorten- ja aikuistenkirjallisuuden välisiin eroihin, mutta tietyissä kohdissa huomioin kohderyhmän vaikutuksen kerronnallisiin valintoihin.

Tutkimieni romaanien valikoima on kaunokirjallisesti epätasainen jo kirjoittajien julkaisukokemuksen takia, mikä tarjoaa mainion tilaisuuden tarkastella uskonnollisen kutsun ilmeisimpiä ja toisaalta hienovaraisempia mekanismeja. Salla Sivulalle *Yhteen punotut* on esikoisteos. Reija Kaarlejärven *Heijastuksia* on itsenäinen jatko-osa SRK:n julkaisemalle nuortenkirjalle *Yksi näistä*, joka sijoittuu yläasteelle ja pohtii kiusaamista ja ulkopuolisuutta. *Heijastuksissa* päähenkilöksi nostetaan edellisen osan antagonistin, entinen koulukiusaaja Reeta. *Heijastuksia* on tämän tutkielman kannalta *Yksi näistä* -romaania kiinnostavampi, sillä siinä missä aiempi osa käsittelee sosiaalista ongelmaa, jossa usko kulkee taustajuonteena, *Heijastuksissa* uskonkriisi on pääosassa.

Siihen asti kirjoittaja Pauli Matikainen puolestaan on jo 1980-luvulla lyönyt läpi yleiskustantamoissa lastenkirjailijana. Hän on kirjoittanut lukuisia lastenkirjoja Ota-valle, Kirjapajalle ja SRK:lle. Matikaisen aiempi SRK:lle kirjoittama aikuisten romaani *Erätulissa eilisen tuoksu* (1998) käsittelee keski-ikä ohittaneen, pöytälaatikkoon runoja rustaavan miehen kulkemista syksyisessä metsässä aseensa kanssa. Samalla mies käy läpi elämäänsä, suhdettaan vanhempiinsa, vaimoonsa ja lapsiinsa. Ihonen (1998, 98) kehuu Matikaisen aiempaa romaania useampia muita tuon aikaisia SRK:n kirjoja ”taiteellisesti kultivoituneemmaksi”, joskin samalla hiukan raskassoutuiseksi ja yleisilmeeltään apeaksi. Tutkimani *Siihen asti* -romaanin tunnelmissa on paljon samaa kuin Matikaisen aiemmassa romaanissa.

1.1. Kontekstit

Aineistooni kietoutuvasta kontekstien seitistöstä nostan erityisen huomion kohteeksi kolme kytköstä, joiden avulla pystyn perustelemaan tutkimusongelmani merkittävyyttä ja mielekkyyttä ja kiinnittämään aineistoni historialliseen ja sosiaaliseen viitekehykseensä. Uskonnollisen kaunokirjallisuuden näkökulma asettaa tutkimuskohteeni osaksi pitkää jatkumoa ja nykyään marginaaliin työntynyttä genreä³. Avaan genrenäkökulman kautta muutamia tutkimusongelmani kannalta kiinnostavia kaunokirjallisuuden ihanteiden ja kristillisen tendenssin hankauskohtia. Lisäksi keskityn yksittäisten kirjailijoiden intentioiden kartoittamisen sijaan tutkimieni romaanien julkaisukontekstin, vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen opillisen ja sosiaalisen luonteen sekä Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys SRK:n kustannustoiminnan erittelemiseen. Kaikilla aineistoni kirjoilla on eri kirjoittajat, joten ne yhdistyvät samaksi tekstiperheeksi nimenomaan kustantajansa kautta.

1.1.1. Uskonnollisen kaunokirjallisuuden jatkumossa

Uskonnollinen kaunokirjallisuus on käsitteenä työnimenomainen ja epätarkka. On määrittelijän vallassa, mikä tekee kaunokirjallisuudesta uskonnollista. Jos määritelmä perustuu tekijään, uskonnollinen kaunokirjallisuus olisi uskonnollisen ihmisen kirjoittamaa kaunokirjallisuutta (Hakala 1999, 15). Ajatuksena on, että uskon lävistämä ihminen tuottaa uskon lävistämää tekstiä. Tämä ei kuitenkaan selvästikään riitä. Laajimmillaan uskonnollisen kaunokirjallisuuden määrittelyn voisi jättää lukijalle siten, että kaikki kirjallisuus on uskonnollista, kun sitä luetaan uskonnollisesti: uskova voisi lukea profaaninkin romaanin uskonnollisesti ja ateisti uskonnollisen romaanin ateistisesti. (Rekola 1970, 12, 107.)

Uskonnolliseksi kaunokirjallisuudeksi voi myös käsittää kaiken kirjallisuuden, jossa jokin uskonto saa puheenvuoron. Näin tulkittuna oikeastaan kaikki eurooppalainen kirjallisuus oli uskonnollista, joskaan ei aina kristillistä, pitkälle 1800-luvulle saakka. Niin sanottu maallinen kirjallisuus – kirjallisuus, josta puuttuu uskonnollinen opetus

---

³ Mikäli genre käsitetään kulttuuriseksi käytänteeksi, joka pyrkii tuottajien ja yleisön mukavuudeksi jäsentämään laajaan tekstien ja merkitysten joukkoon jonkin järjestyksen (Lehtonen 1998, 182), uskonnollista kaunokirjallisuutta voinee pitää genrenä. Se muodostaa konventioiden verkoston, joka ohjaa niin tekstien tuottamista kuin niiden lukemistakin.

ja sanoma – vahvistui lopullisesti vasta renessanssin ja humanismin mukana. Valistuksen aikana usko ja kirjallisuus erosivat toisistaan ja lähtivät omille teilleen, mutta etenkin kansankielisessä kirjallisuudessa ero ei ollut täydellinen eikä tapahtunut kaikkialla. Uskonnollisella kirjallisuudella on siis maallistumiskehityksestä huolimatta vahvat juuret läpi koko uuden ajan 1900-luvun loppupuolelle saakka. (Rekola 1982, 5, 10, 12.)

Modernissa yhteiskunnassa perinteisten uskonnollisten yhteisöjen funktiot ovat sekularisaation myötä muuttuneet yhä marginaalisemmiksi, ja moderni elämäntarkoituksen etsintä vetäytynyt on yksityiselle elämänalueelle (Salomäki 2010, 24). Samalla uskonnollinen kaunokirjallisuus on työntynyt marginaaliin. Ihonen (1991, 98) pohti jo 1990-luvun alussa, millainen rooli suomalaisessa yhteiskunnassa enää voi olla taiteella, jonka keskeinen problematiikka on uskonnollista: ”Onko aikamme uskonnollinen kirjallisuus anakronismi tai surkuhupaisa jäännös kristillisen yhtenäiskulttuurin kukoistuksen ajoilta?” 2010-luvulla kysymys on vielä ajankohtaisempi. Tämän päivän lukijoiden valtavirralla näkyvä uskontoaiheinen kaunokirjallisuus keskittyy käsittelemään epäuskoa, uskon menetystä tai siitä irtautumista. Tällaisesta näkyvin esimerkki lienee jo mainitsemani paljon keskustelua herättänyt *Taivaslaulu* ja sen lukuiset vanhoillislestadiolaisaiheiset seuraajat. Näiden yleiskustantamojen julkaisemien irtautumisromaanien näkökulma on pitkälti uskokieltainen tai ainakin kyseenalaistava. Toki jotkut uskonnollisiin liikkeisiin kuuluvat kaunokirjailijat ovat saaneet yleiskustantajien kautta julkaistessaan näkyvyyttä uskomyönteisen vireen sisältävälle kirjallisuudelle (Ihonen 1991, 98). Ilmeisimpiä esimerkkejä ovat lestadiolaiset kirjailijat Antti Hyry ja Niilo Rauhala.

Näkyvimmin uskonnollisen sanoman kirjallisuudessaan ovat lopulta säilyttäneet omaa kaunokirjallista tuotantoaan kustantavat uskonnolliset yhteisöt. Rajaankin tässä yhteydessä uskonnollisen kaunokirjallisuuden käsittelyn Markku Ihosen (1991, 91, 98) tapaan kustantajan mukaan uskonnollisten kustantamojen julkaisemaan kaunokirjallisuuteen. Uskonnollinen kustantaja julkaisee tietyn uskonnollisen yhteisön piiristä syntyntä ja tämän yhteisön uskonkäsityksen mukaista kirjallisuutta. Suomessa se on käytännössä kristillisten herätysliikkeiden julkaisemaa kaunokirjallisuutta, jolla on sen julkaisijayhteisön näkemyksen mukaan myös uskonnollisia tehtäviä. Tämän tutkiel-

man kannalta olennaista on, että uskonnollinen kaunokirjallisuus on leimallisesti tendenssikirjallisuutta, joka palvelee käytännöllistä, uskonnollista funktiota, ajaa tiettyä uskomyönteistä arvoasetelmaa. Uskonnollinen kaunokirjallisuus *kutsuu* uskomaan⁴.

Ihonen (1998, 91) esittää, että kristillisten liikkeiden julkaiseman kaunokirjallisuuden uskonnolliset tehtävät voivat julkaisijayhteisön mukaan olla esimerkiksi uskonnollisen kääntymyksen luonteen osoittaminen, hyvän ja oikean elämän opettaminen ja auttaminen tulkitsemaan suhdettaan Jumalaan, toisiin ihmisiin ja jumalattomaan maailmaan. Uskonnollista runoutta kääntäneen Anna-Maija Raittilan (1881, 10–11) tavoin kaunokirjallisuuden uskonnollista tendenssiä voisi luonnehtia *paljastamisen* ja *kurottamisen* periaatteella. Uskonnollinen kaunokirjallisuus pyrkii paljastamaan ihmisen, riisumaan hänet kaikkivoipaisuudesta. Se myös pyrkii kurottamaan hädässään apua anoen Jumalan puoleen. Raittila asettaa vastakkain 1900-luvun maallisen runouden minän korostuksen, itseriittoisuuden, järjellisyuden ja elämän hallittavuuden ihmisvoimin ja toisaalta uskonnollisen runouden jumalallista apua tarvitsevan ja hapuilevan ihmiskuvan. (Ks. myös Hakala 1999, 19.)

Kristillisen kaunokirjallisuuden tutkimuksessa on väistämättä pitkälti kysymys kristillisen uskon ja kaunokirjallisuuden välisestä suhteesta (ks. Rekola 1982, 7). Ihonen (1998, 91) näkee länsimaisen kristinuskon ja kaunokirjallisuuden lähtökohtaisesti epäsuhteisena parina. Hänen mukaansa ensimmäinen ja tavallaan perustavin ristiriita on, että siinä missä kristinuskon olennainen tehtävä on tarjota ihmisille elämässä ja kuolemassa kestäviä vastauksia, kaunokirjallisuus pyrkii kuin kiusallaan esittämään vain toinen toistaan hankalampia kysymyksiä. Toinen iso ristiriita hänen mukaansa koskee pahuuden kuvaamista. Useimmat uskonnot haluavat pelastaa ihmisen pahan vallasta ja pahan palkkana olevasta ikuisesta kadotuksesta, mutta kaunokirjallisuus tuntuu jatkuvasti antautuvan pahalle, kuvaavan sitä ilman mitään lopullista tuomiota tai oikeuden toteutumista. Kolmantena ristiriitana Ihonen mainitsee sen, että uskontoon kuuluvat olennaisesti moraaliset rajat ja oman ja usein myös muiden elämän kontrollointi, kun taas kaunokirjallisuudessa ”voidaan kuvata varsin avoimesti esimerkiksi sukupuolikäyttäytymisen eri muotoja”.

---

⁴ Uskonnolliseksi kaunokirjallisuutta ei siis tee pelkästään se, että sen aiheena on usko. ”Epäuskon” näkökulmasta, tässä lähinnä uskokielteisestä näkökulmasta, kirjoitettu kirja taas on sekulaaria, vaikka se käsittelee uskoa (vrt. esim. Rekola 1970, 6–7). Uskonnollista kaunokirjallisuutta eivät ole myöskään hartauskirjallisuus eivätkä muut liturgisiin tarkoituksiin kirjoitetut tekstit.

Ihosen (1991, 110, 113) mukaan herätysliikkeiden julkaisema uskonnollinen kaunokirjallisuus on harvoin taiteellisesti merkittävää. Siinä ei hänen mukaansa juuri tapahdu muodollisia innovaatioita, vaan mallit saadaan profaanista kirjallisuudesta. Sisällönkin perusteella suurta osaa uudesta uskonnollisesta kaunokirjallisuudesta voidaan pitää taiteellisesti vähäpätöisenä. Toisaalta Ihonen arvioi, että vaikka uskonnollinen kaunokirjallisuus voi jäädä kirjallisuudentutkimuksen vakiintuneilla välineillä arvioituna melko vähän käteen, sitä ei kannata tyrmätä mahdollisen kömpelyyden vuoksi. Sillä on oma, tutkimisen arvoinen estetiikkansa.

Uskonnollisen kaunokirjallisuuden geneeristen piirteiden tunnistaminen tai tekstin soveltaminen historiallisiin ja kulttuurisiin kuvauksiin ei ole tämän tutkimuksen kannalta itseisarvoista. Toisaalta jotkin uskonnolliselle kaunokirjallisuuden tyypilliset piirteet ovat sen hankalimpia kompastuskiviä, ja saattavat alkaa toimia sen kutsutendenssiä vastaan. Ihonen esittää, että erityinen ongelma uskonnollisessa proosassa on kertojan rooli ja kerronnan tekninen toteuttaminen:

Varsinkin ns. uskovaisen kertojan käyttö vierastuttaa nykylukijoita. On totuttu siihen, että elämän varjopuolia kuvataan realistisesti ja kertojan arvomaailma jätetään sivumalle. Uskovaisen kertojan häveliäisyys vie tehoa tarinalta. Kun tarkoituksena on esittää, kuinka Jeesus voi muuttaa kaiken ihmiskurjan elämässä, lukija ei vakuutu, koska kurjuutta ei ole päästy katsomaan. Uskonnollinen kerronta on paitsi eskapistista myös hyvin konservatiivista. (Ihonen 1994, 111–112.)

Uskonnolliselle kaunokirjallisuudelle on ominaista myös lainailla tekstiin katkelmia Raamatusta ja hengellisestä laulurunoudesta sekä käyttää muutenkin erityistä uskonnollista, kuvallista kieltä, josta vanhoillislestadiolaisuuden sisällä käytetään usein nimitystä kaanaankieli. Juhani Rekolan (1982, 129) mukaan alkuperäinen Kaanaan tai Kanaanin kieli oli Palestiinan pakanallisten alkuasukkaiden käyttämä kieli ja sellaisena tietysti kaiken pyhän kielen vastakohta, kansankieli, jolla uusi testamentti aikoinaan kirjoitettiin. Tämän päivän kaanaankieli taas on tavallisesti muutaman vuosikymmenen takainen puhuttu ja kirjoitettu kieli, josta uskonnollinen kielenkäyttö on pitänyt kiinni. Tapio Nykänen (2012, 211) luonnehtii kaanaankieltä karismaattiseksi ja vaikuttavaksi kieleksi, joka välittää uskon tunteita puhujien ja yleisön välillä. Rekola (1982, 129–130) pitää yleistä tapaa sirotella kaunokirjalliseen kerrontaan raamatullista kuvakieltä, raamatunlauseita ja virrensäkeistöjä kyseenalaisena, varsinkin jos sen tekee taitamattomasti. Rekola esittää vaatimuksen, että kristillisen kirjallisuuden on oltava ”niin ainekseltaan kuin kieleltäänkin” maallista ja ”luonnollista”.

Ihonen (1991, 112) esittää uskonnollisen kaunokirjallisuuden perusongelmaksi myös sen, että uskonnollisissa kustantamoissa on pyritty anakronisesti suuntaamaan huomio mahdollisimman täydellisesti viestin sisältöön ohi tai läpi välineen. Kyse tuskin on niinkään profaanin sanataiteen esteetikkojen tietoisesta vastustamisesta, kuten Ihonen arvelee, vaan pikemmin viestin priorisoinnista. Tasapainoilua käydään yhtäältä uskonnollisen viestin eheyden ja kirkkauden säilyttämisen ja toisaalta lukijaan luottamisen välillä. Mikäli lukijaan ei luoteta, liika selittelevyys ja varmistelu voi syödä tehoa kutsulta. Mikäli taas lukijan varaan jätetään liikaa, voi olla, että tahdottu tendenssi välittyy ”väärin”. Ihonen toivoo ylipäätään, että uskonnollisissa kustantamoissa luotettaisiin enemmän sekä kirjailijaan että lukijaan. Se, että julkaisutoiminnan intentiot ovat enemmän sisällön kuin muodon puolella, ei välttämättä vahvista viestin välittymistä. Viestintävälinettä ja viestiä ei voi erottaa toisistaan.

Nimenomaan SRK:n kirjallisuutta esimerkkinä käyttävä Ihonen osoittaa artikkelissaan, että mahdottomuudelta näyttävästä ristiriitavyyhdestä huolimatta uskonnollisella kaunokirjallisuudella on mahdollisuutensa. Ihosen esittämät ongelmat kulkevat mukana myös tämän tutkielman analyysissä. Uskonnollisen kutsun mekanismien tarkastelun yhteydessä tulen sivunneeksi väistämättä myös sitä, miten tutkimani romaanit onnistuvat yhtä aikaa sekä uskonnollisen viestin välittämisessä että kaunokirjallisessa täysipainoisuudessa.

1.1.2. Vanhoillislestadiolainen herätysliike

Lestadiolaisuus on saanut nimensä Lars Levi Laestadiuksen (1800–1861) mukaan (Heino 2002, 52). Laestadius toimi kirkkoherrana Ruotsin Lapin suomalaisseuduilla Torniojokilaaksossa ja sai 1840-luvulta alkaen voimakkaalla herätys- ja parannussaarnallaan aikaan herätyksiä. Herätysjulistuksellaan Laestadius pyrki synnintunnon herättämiseen, mutta myös elintapojen raitistamiseen. Herätysten pohjalta syntyi liike, joka levisi kylärukousten, markkinamatkojen ja kiertävien lähetyskoulujen välityksellä Suomen puolelle. (Heino 2002, 52, Suolinna 1975, 28, Salomäki 2010, 51–52.) Laestadiuksen kuoleman jälkeen hänen oppilaallaan Juhani Raattamaalla (1831–1899) oli merkittävä vaikutus liikkeen opin muotoutumisessa (Salomäki 2010, 52, Heino 2002, 52).

Aluksi lestadiolaisuus oli pääosin saamelainen liike. Sitten se levisi koko pohjoiskalotin alueelle. 1870–80-luvuilla liike kurotti Keski-Pohjanmaalle ja vuosisadan vaihteessa Etelä-Suomen kaupunkeihin asti. (Salomäki 2010, 51–52.) Lisäksi se kulki 1800-luvulla siirtolaisuuden mukana Pohjois-Amerikkaan ja 1960-luvulla Ruotsin rannikolle. Liike hajautui useaan otteeseen, ensimmäisen kerran 1890-luvulla, sitten 1930-luvulla. Maailmansotien jälkeen siitä irtautui vielä suuri joukko pappeja ja maallikkoja, jotka muodostivat oman suuntauksensa, Elämän Sanan ryhmän. Hajaannuksissa suurimpana ryhmänä säilyi vanhoillislestadiolaisuus. (Salomäki 2010, 52–54.) Lestadiolaisia suuntauksia on siis useita, mutta jatkossa tarkoitan lestadiolaisuudella nimenomaan vanhoillislestadiolaisuutta.

Herätysliikkeet pystyivät alusta saakka luomaan kannattajiinsa voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tämän ne tekivät korostamalla opillisesti ryhmän arvovaltaa. (Suolinna 1975, 47.) Alun perin yhteisyyden kokemusta vahvistivat myös herätysliikkeissä tyypillisesti esiintyneet hurmosilmiöt, lestadiolaisuudessa esimerkiksi ns. liikutukset. Suolinnan (1975, 47, 52) mukaan liikutukset voidaan nähdä helpotuksen purkauksina, joita turhautuneet ihmiset kokevat saadessaan uuden mielekkään käsitejärjestelmän, jonka avulla he voivat tulkita tilanteensa uudelleen. Vanhoillislestadiolainen liike ei enää juuri sisällä hurmoksellisia elementtejä. Yhteiskunnan muuttuessa lestadiolaisuuden kasvu on muuttunut herätyskristillisyydestä kasvatuskristillisyydeksi. Liike kasvaa pääosin perheiden välittämän tradition kautta (Salomäki 2010, 55) ja on nykyään runsaan sadan tuhannen suomalaisen hengellinen koti. Lisäksi lukuisten suomalaisten juuret ovat lestadiolaisuudessa. (Hintsala & Kinnunen 2012, 8.) Suomen suurimpana, laajalle levinneenä herätysliikkeenä, jolla on vahva organisaatio, vanhoillislestadiolaisuudella on vaikutusta koko yhteiskuntaan (Salomäki 2010, 54–55).

Vanhoillislestadiolaisuus on yksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon herätysliikkeistä, mutta kuten muillakin herätysliikkeillä, sen suhde kirkkoon on osin jännitteinen (Heino 2002, 53). Ambivalenttia suhdetta voi ymmärtää liikkeen historian kautta. ”Herätysliikkeiden protestin” sisältö oli alun perin samanlainen kuin niitä edeltävienkin uskonnollisten liikehtimisten. Ne pyrkivät herättämään henkilökohtaista uskonnollisuutta vastareaktiona valistuksen aatteille ja reagoivat herkästi yhteiskunnallisiin, ongelmallisina kokemiinsa muutoksiin, erityisesti uskonnon hylkäämiseen ja jumalisuudesta luopumiseen. Jo Laestadius valitti: ”Meillä on olemassa uskonnon muoto, mutta itse sisältö on hävinnyt ja sydän on tyhjä.” Herätysliikkeiden sanoma oli siis vanha,

mutta protestin muoto uusi. Herätysliikkeet eivät halunneet kirkon vaan uskovaisten seurakunnan määräävän kristillisen elämän normit. (Suolinna 1975 A, 28, 39, 40.)

Lestadiolaisuus korostaa edelleen sitoutumistaan luterilaisuuteen ja hyväksyy kirkon johdonmukaisesti sosiaalisena instituutiona ja kunnioitettavana esivaltana, mutta on säilyttänyt protestiliikkeen luonteensa (Salomäki 2010, 41, 56–57; Heino 2002, 54). Kansankirkon sisälläkin liike on organisoitunut hyvin itsenäisesti, ja joissakin opillisissa kysymyksissä se on omilla linjoillaan (Hakala 1999, 35). Kirkossa ovat herättäneet keskustelua lestadiolaisuuden luterilaisen kirkon opetuksesta poikkeavat näkemykset esimerkiksi kasteesta, ehtoollisesta ja seurakuntaopista sekä pelastuskäsityksestä (Salomäki 2010, 18, 56–57).

Lestadiolaisen liikkeen radikaalisuus paikallistuu juuri sen rippi- ja seurakuntanäkemykseen. Sen mukaan seurakunnalla eli uskovien joukolla on taivasten valtakunnan avaimet, jotka oikeuttavat heidät sitomaan ja päästämään synneistä. (Suolinna 1975, 40.) Evankeliumi ymmärretään Jumalan valtakunnassa sisällä saarnatuksi syntien anteeksi antamiseksi synninpäästön sanoin ”Jeesuksen nimessä ja veressä” (Ruokanen 1980, 15; Heino 2002, 53). Vanhoillislestadiolaiset uskovat, ettei heidän ymmärtämänsä Jumalan valtakunnan ulkopuolella ole mahdollisuutta pelastukseen eikä syntien anteeksiantamukseen, koska muualla ei ole Pyhää Henkeä. Liike näkee itsensä ainoana oikeana elävän kristillisyyden muotona (Heino 2002, 53; Salomäki 2010, 56). Vanhoillislestadiolaisuuden seurakuntakäsitys on siis eksklusiivinen eli rajaava. Vaikka liike on 1980-luvulta lähtien avautunut julkiseen keskusteluun, seurakuntakäsitys ei ole muuttunut, eivätkä muutkaan virtaukset ole juuri vaikuttaneet sen opetukseen (Salomäki 2010, 58).

Myös ympäröivään yhteiskuntaan vanhoillislestadiolaisuuden suhde on osin jännitteinen. Suuri yleisö näkee liikkeen ennen kaikkea sen silmiinpistävän tiukkojen elämäntapanormien kautta. Askeettisen elämäntavan perinne näkyy ehdottoman raittiuden vaatimuksessa. Lisäksi liike vastustaa joitakin uudistuvan kulttuurin ilmiöitä maallisuutena. (Heino 2002, 53.) Näkyvimmin vanhoillislestadiolainen usko erottuu liikkeen ulkopuolisille perheiden poikkeuksellisen suurina lapsilukuina, sillä liike suhtautuu kielteisesti ehkäisyyn ja perhesuunnitteluun (Hakala 1999, 36; Hartikainen 2006, 13). Jokainen lapsi nähdään ”Jumalan lahjana”. Elämäntapakysymyksistä juuri syntyvyyden säännöstelyyn liittyvät kysymykset ovatkin nousseet säännöllisimmin otsikoihin (Salomäki 2010, 18).

Vanhoillislestadiolaisuuden keskeinen toimintamuoto on seurat, joita on paikallisia, maakunnallisia ja valtakunnallisia. Seuratoiminnan ylläpitäminen on keskittynyt SRK:n paikallisyhdistyksille. Suuremmilla paikkakunnilla seuroja järjestetään kolmesti viikossa, pienemmillä usein harvemmin. Seuroista suurimmat ovat Suviseurat, vuosittain kesäkuun lopussa järjestettävä noin 65 000–75 000 hengen suurtapahtuma. Lapsille ja nuorille on pyhäkouluja, päiväkerhoja ja raamattuluokkatoimintaa. (Salomäki 2010, 59.)

1.1.3. SRK tendenssikustantajana ja ideologisenä portinvartijana

Vanhoillislestadiolaisen liikkeen organisoiminen alkoi 1900-luvun alussa. Aluksi perustettiin yhdistys sisälähetystoiminnan organisoimiseksi, mikä johti vuonna 1914 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen (SRK) perustamiseen. SRK:n tehtäväksi hyväksyttiin valvoa ja tukea paikallisia kokoontumispaikkoja, rauhanyhdistyksiä, niiden työssä, järjestää Raamatun perusteella esitelmiä ja hartauskokouksia, ja julkaista lehteä. (Salomäki 2010, 52–53.) Edelleen vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestö SRK on ennemmin käytännön asioita hoitava organisaatio kuin hengellinen auktoriteetti. Se huolehtii vanhoillislestadiolaisten ulko- ja sisälähetystyöstä, sekä mikä tämän työn kannalta merkittävintä, kustannustoiminnasta. (Heino 2002, 52.)

Lestadiolainen kirja- ja lehtikustannustoiminta käynnistyi jo 1800-luvulla. Varsinaista vanhoillislestadiolaista kaunokirjallisuutta on kuitenkin julkaistu vasta 1980-luvun puolivälistä lähtien, jolloin liikkeen sisälle suunnatusta ”kertomakirjallisuudesta” tuli saman tien olennainen osa SRK:n toimintaa. Esimerkiksi Väinö Havas kirjoitti vuosina 1931–1941 lapsille opettavaisia kertomuksia, joista Samuli Pentikäinen kirjoittaa SRK:n vuosikirjassa⁵ (1992, 72), että ”[n]e ovat olleet avuksi kristityille vanhemmille, kun he ovat viestittäneet lapsilleen autuuden perus-asioista”. SRK:n kirjojen muoto oli siis ainakin alussa selkeästi kasvatuksellisuuteen pyrkivä. SRK:n kaunokirjallisuuden alkutaivalta tutkinut Ihonen (1998, 94–96) mainitsee, että tiettyä maallisen kaunokirjallisuuden vieroksuntaa osoittaa, että liikkeessä puhuttiin alussa nimenomaan ”kertomuskirjoista” eikä romaaneista tai novelleista.

---

⁵ Vuosikirjat ovat SRK:n vuosittain julkaisemia artikkelikokoelmia ajankohtaisista opillisista ja elämäntapaan liittyvistä asioista sekä yhdistyksen toiminnasta.

Nykyään SRK julkaisee vuosittain keskimäärin kaksikymmentä tuotetta. Esimerkiksi vuonna 2014 julkaistiin 11 uutta kirjaa ja 5 musiikkiäänitettä sekä 3 käännöskirjaa, 2 äänikirjaa, 4 palapeliä ja 1 saarnaäänite. Julkaisutyön tuotoilla SRK tekee lähetys- ja leirityötä (Tervo 2015, 163; Lohi 2015, 185).

SRK:n kustannustoiminta on hyvin järjestynyttä. Käsikirjoituksia rekrytoidaan oman väen parista ja kerätään kirjoituskilpailujen tuotoksina. (Ihonen 1998, 95.) Yksittäisten kirjoittajien tekstien ideologisina portinvartijoina toimivat SRK:n julkaisujen toimitusneuvosto sekä sen asettama lukuryhmä. Kirjat toimittaa julkaisujen toimitusneuvosto, joka on Suviseuroista 1969 lähtien viime kädessä vastannut kaikkien SRK:n julkaisujen soveltuvuudesta liikkeen kustannustoiminnassa omaksuttuun linjaan (Ihonen 1998, 95; Tervo 2015, 160). Toimitusneuvosto nimeää jokaiselle kirjalle lukuryhmän (alk. 1980), jonka puheenjohtajana on toimitusneuvoston jäsen. Lisäksi lukuryhmään kuuluvat kirjoittaja, kustannustoimittaja ja 2–4 muuta ”sopivaa henkilöä”. Ensin kustannustoimittaja tekee työtä teoksen toimittamisessa, sitten se menee lukuryhmän arvioitavaksi ja viimeisteltäväksi. Käsikirjoitukseen tehdään lukuryhmän tarpeelliseksi katsomat muutokset, ja sen jälkeen käsikirjoitus lähetetään toimitusneuvoston jäsenien luettavaksi. Kirjan valmistelu käsikirjoituksesta valmiiksi tuotteeksi kestää yleensä noin vuoden. (Tervo 2015, 162.) Tervo (2015, 162) kirjoittaa, että sekä lukuryhmäkokousten että toimitusneuvosten kokousten keskeinen kysymys on se, ”millä tavalla Raamatusta nouseva sanoma tulee esille”. Kuten muitakin toimitettuja tekstejä, myös SRK:n julkaisuja tarkasteltaessa täytyy siis huomioida tekstin työstämisen kollektiivinen luonne. Romaanista on lopulta vaikea erottaa, mitkä teoksen ratkaisuista ja sanavalinnoista ovat kirjailijan omaa kädenjälkeä ja mitkä toimitusprosessin vaikuttamia.

Tarkastelen SRK:n kirjoja tendenssikirjallisuutena, jolla on liikkeen virallisen linjan mukainen tavoite ja pyrkimys, kutsumisagenda. SRK:n julkaisutoiminnan tavoitteet on kirjattu yhdistyksen sääntöihin: ”Yhdistys julkaisee, kustantaa ja levittää omaksunsa hengen mukaista kirjallisuutta, sanoma- ja aikakauslehtiä, äänitteitä sekä muita kustanteita.” Julkaisutyötä tehdään Raamatun sekä evankelisluterilaisen uskon, tunnustuksen ja opin pohjalta. (Lohi 2015, 182.) Yhdistyksen sääntöjen mukaan julkaisujen tavoitteena on ”herättää ja elvyttää kristillistä uskonelämää sekä edistää kristillissiveellisiä elämäntapoja, raittiutta ja isänmaallista mieltä” (Lohi 2015, 182). SRK:n nettisivuilla todetaan sama sisältö nykykielisemmin: ”SRK:n julkaisujen tavoitteena

on tukea kristittyjen uskonelämää, välittää kutsua Jumalan valtakuntaan sekä tukea kristillisiä arvoja ja kristillistä elämäntapaa.” Luen tämän julkilausuttuna pyrkimyksenä vaikuttaa lukijan vakaumukseen. SRK tendenssikirjallisuuden tuottajana pyrkii yhtä aikaa avoimesti ja piiloisesti tuottamaan kirjoillaan vanhoillislestadiolaisen uskon tendenssin mukaisen vaikutuksen. Tätä vaikuttamispyrkimystä kutsun tutkielmassani uskonnolliseksi kutsuksi. Nettisivuilla käytetty verbi ”kutsua” merkitsee hieman eriä kuin tässä työssäni käyttämäni Althusserin ideologisen kutsumisen ajatus, mutta on hyvin lähellä sitä.

Julkilausumista välittyy, että SRK on hyvin tehtävä- ja lukijakeskeisesti orientoitunut kustantaja, jolle kaunokirjallisuus on pitkälti välinearvoista. Liikkeen taidekäsitteelle on ominaista, että taide ja kulttuuri ovat lähtökohtaisesti hyvä asia, mutta esimerkiksi SRK:n musiikkituottaja Juha Hakulinen (2019, 73) kirjoittaa, ”oikeimmalla sijallaan” ne ovat, kun niitä tehdään tai esitetään ”Jumalan kunniaksi ja kiitokseksi” ja ne voivat ”lohduttaa, virvoittaa ja tukea uskonelämää”.

Sisällöllisestä puolesta nettisivuilla sanotaan, että ”[h]engellisen sanoman ohella julkaisuissa käsitellään ajankohtaisia ilmiöitä, elämän käännekohtia, arjen iloja ja suruja sekä niihin liittyviä vaikeita ja kipeitäkin kysymyksiä”. Myös SRK:n Olli Lohi (2015, 182–183) kirjoittaa, että julkaisut käsittelevät vertaistukea tarjoavalla tavalla uskon ja elämän eri tilanteisiin liittyviä kysymyksiä ja ”antavat tienviittoja uskon tielle”. Tämän työn kannalta kiinnostavaa on myös virke ”Kristillisyytemme julkaisut eivät jätä lukijaa yksin ongelmiinsa, vaan ne pyrkivät tarjoamaan ratkaisuja ja pitämään kirkkaana toivon näköalan.” Hanna Aho (2018, 185) puolestaan kirjoittaa, että ”SRK:n kirjatkaan eivät ole mitään ratkaisupankkeja, joista löytyy kuin Sudenpentujen käsi-kirjasta vastaus kaikkeen”, mutta että niistä löytää ”neuvoja eri tilanteisiin ja rohkaisevaa, toivoa herättävää näköalaa”, jonka kautta vaikeatkin solmut voivat yllättäen avautua. Sekä nettisivuilla että Ahon tekstissä toistunutta sanayhdistelmää ”toivon näköala” tulen viljelemään analyysissäni. Sille on selkeät kiinnekohtansa Raamatussa ja siitä kumpuavassa kristillisessä elämänkatsomuksessa (esim. Jer. 29: 11–13).

SRK:n kirjoja markkinoidaan lähinnä liikkeen sisällä (Ihonen 1998, 95). Niitä esitellään SRK:n ja rauhanyhdistysten yhteistyönä erilaisissa tilaisuuksissa rauhanyhdistyksissä (Lohi 2015, 183). Lisäksi SRK:n romaaneja löytyy kirjastoista, ja niitä mainostetaan ja myydään SRK:n verkkosivuilla, mutta SRK:n leima voi olla niin vahva, että

ulkopuolinen lukija harvemmin etsii käsiinsä sen tuotantoa. ”Lähetysnäköalan kanalta” SRK pyrkii kuitenkin huomioimaan myös ulkopuoliset lukijat. Lohi (2015, 183) kehottaa miettimään, voisiko lukija jotenkin, esimerkiksi antamalla ”kristillisyyden julkaisuja” läheisilleen, vaikuttaa siihen, että julkaisut tavoittaisivat myös ”epäuskoisia lukijoita”. Tervo (2015, 162) sanoittaa, millä tavalla SRK:ssa hahmotetaan yleisön kahtiajakautuneisuus. Hänen mukaansa ”kristillisyyden kirjojen” tarkoitus on ”rohkaista lukijaa uskomaan” ja tarjota samaistumiskohteita sekä ”kutsua etsiviä rauhan tielle”. Hypoteettiset lukijat ovat siis joko *vahvistettavia uskovia* tai *kutsuttavia etsiviä*, siis ei-(vielä-)uskovia.

Suomessa SRK:n kaunokirjallisuutta on tutkinut perusteellisimmin Markku Ihonen, joka kirjoitti aiheesta 1990-luvulla lukuisia artikkeleita. Marginaalisen sosiaalisen tarpeen osoittamisen lisäksi Ihonen (1991, 113) eritteli SRK:n alkutuotannosta lukuisia uskonnolliselle kaunokirjallisuudelle tyypillisiä kompastuskiviä. SRK otti kritiikin vakavasti. Jo Ihosen ensimmäiseen artikkeliin SRK vastaa vuosikirjassa 1992 Samuli Pentikäisen artikkelilla ”Kertomuskirja viestinvälittäjänä”. Pentikäinen tarttuu Ihosen huomioihin juonen kaavamaisuudesta (kiusaus – lankeaminen – anteeksiantamus – paluu idylliin), ”nuorison synteihin” keskittymisestä, epäuskoisen maailman esittämisestä mustavalkoisena, miljöön säännönmukaisesta agraarisuudesta ja kanta-aottamattomuudesta yhteiskunnallisiin asioihin. Pentikäinen huomioi myös moitteet uskovaisen talostelun kuvaamisesta epäaidon idyllimäisenä ja riitatilanteiden ja ihmismielen ja Jumalan tahdon välisen taistelun puutteesta. Pentikäinen mainitsee, että kerronta on koettu paikoin ”tasapaksuksi ja suoraviivaiseksi”, myös moralisoivaksi, ja juonen käsittelyyn on kaivattu reippaampaa otetta ja särmikkyyttä. Lisäksi Pentikäinen kirjoittaa erään arvostelijan maininneen, että kirjoissa esitetty ihanteellisen korostunut lähimmäisenrakkauden ja epäitsekkyuden mitta enää tuskin uppoaa silloiseen nuorisoon, sillä ”nuoret tietävät, että itsekkyyks on kulkenut ihmisten mukana.” (Pentikäinen 1992, 76.)

Pentikäinen (1992, 76) pohtii, että esitetyn arvostelun pohjalta on jatkossa tarpeen pyrkiä kirjoituksissa ”mahdollisimman suureen aitouteen.” Hän suosittaa välttämään erityisesti Ihosen mainitsemaa kaikkitietävää kertojaa: ”Jumalan työn suuruus näkyy tehdyissä ratkaisuissa paremmin, jos myös elämän varjopuolia tarkastellaan totuudenmukaisesti. Kertojan ei pitäisi ryhtyä selittämään, opettamaan eikä saarnaamaan. Lukijan tulisi itse saada tehdä löytöjä.” Pentikäinen kehottaa kirjoittajia jatkossa keskittämään enemmän huomiota aihepiirien monipuolisuuteen, hengellisen elämän lisäksi nuorten

arki- ja työelämän kuvaukseen. Varhaisnuorille tarkoitettuihin kirjoihin hän kaipaisi enemmän jännitystä ja ”vapauttavaa huumoria”.

Pentikäinen (1992, 76) reflektoi artikkelissaan SRK:n kirjallisuuden kaunokirjallisia seikkoja, jotka tulisi huomioda ”lähetysnäköalan kannalta” ja ”lukuhalukkuuden” sekä ”sanoman perillemenon” vuoksi sekä erityisesti ”ulkopuolisten lukijoiden” huomioimiseksi. Tarkastellessani uskonnollisen kutsun mekanismeja tarkkailen osin juuri sitä, mitä Pentikäinen nimittää ”lähetysnäköalaksi”. On kiinnostavaa, onko tällaisten asioiden huomioonottaminen 2010-luvulla huolellisempaa kuin SRK:n tuotannon alkuvuosina. Joistain kaavamaisuuksista on taatusti yhä jäänteitä, mikä ei välttämättä ole pelkästään huono asia. Toisaalta sillä, että Pentikäinen (1992, 77), kehottaa huomioimaan ”sanoman perillemenon” esteet ja mahdollisuudet, hän kehottaa säilyttämään uskollisuuden kristillisille tavoitteille: ”(S)aamme tuoda esille todellisena maailmankuvamme, arvomme sekä asennoitumisemme ihmiseen, ympäristöön ja yhteiskuntaan. Siinä ei ole mitään salaperäistä eikä hävettävää.”

Muutama vuosi myöhemmin Ihonen (1998, 95–96) palaa vielä kiittäen Pentikäisen vastineeseen. Ihonen toteaa tuolloisessa artikkelissaan Pentikäisen puheenvuorosta (1992, 70–77) käyvän ilmi, että ”uskovaisen kertojan liiallinen viljely on kuitenkin viime vuosina otettu vanhoillislestadiolaisessa kustannustoiminnassa suurennuslasin alle.” Hän katsoo, että liikkeessä on alettu ymmärtää seikan pikemminkin vaikeuttavan kuin edistävän halutun viestin perille menoa, ja hänestä 1990-luvun teosten ero 1980-luvulla julkaistuihin on jo selvä. Erästä 1990-luvun romaanista Ihonen tekee jo havainnon, että nuori mies tunnustaa masturboineensa, ja päähenkilön vaimolla on kuin onkin kuukautiset. (Ihonen 1998, 95–96.)

SRK:n tuskin erityisesti haluaa tehdä kaunokirjallisesti vähäpätöistä kirjallisuutta. Selvää on, että se on kaiken aikaa hyvin tietoinen uskonnollisen kaunokirjallisuuden haasteista ja se on pyrkinyt realistisesti ja reflektiivisesti kehittämään julkaisutoimintaansa. Ongelma on pikemminkin se, että mahdollisten kirjoittajien joukko on pieni. Hyviä käsikirjoituksia kaivataan jatkuvasti, mistä ovat merkinä myös muutaman vuoden välein järjestetyt kirjoituskilpailut. Tuorein kilpailu päättyi juuri keväällä 2020. Kilpailussa oli erikseen osiot ja omat ohjeistuksensa lastenkirjoille, yli 10-vuotiaiden lasten ja nuorten kirjoille, romaaneille sekä runoille ja aforismeille. Keväällä päättyneen kilpailun tehtävänannon voi katsoa edustavan SRK:n tämänhetkistä kustannuslinjaa ja

ennakoivan toisaalta sen kaunokirjallisten julkaisujen tulevaisuutta. Tutkimani romaanit eivät ole syntyneet tämän kilpailun romaanisarjan ohjeistuksen hedelminä, vaan kilpailun ohjeistusta voi lukea osin reaktiona juuri näiden tuoreimpien romaanien vastaanottoon.

Romaanisarjan tehtävänannon mukaan kilpailussa menestymiseen vaikuttaa sekä käsikirjoituksen ”kaunokirjallinen taso” että se, ”miten uskon näkökulma tulee esille”. Huomionarvoista on, että ”kaunokirjallinen taso” on mainittu ensiksi. Ohjeista voikin lukea kasvanutta kiinnostusta muodon omaperäisyyttä kohtaan. Ohjeistuksen mukaan ”[r]omaani ei pyri sanomaan kaikkea, vaan jättää tilaa myös lukijan ajatuksille ja tulkintoille” ja ”[k]irjallisuuden muotona romaani antaa kirjoittajalle vapauden monenlaisiin muoto- ja sisältöratkaisuihin” sekä ”[k]irjoittajan on hyvä olla uskollinen omalle tyylilleen ja ilmaisutavalleen”. Erikseen ei kielletä mitään muodollista ratkaisua, ei edes ”uskovaista kertojaa”. Sen sijaan ohjeistuksesta voi lukea toivetta, ettei kaikkea selitettäisi liikaa, lukijaa holhoavasti, vaan lukijaan luotettaisiin. Sille pyritään vapauttamaan kirjoittajat geneerisestä yksisilmäisyydestä koettelemaan uskonnollisen kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia ja siten kenties löytämään uusia ratkaisuja uskonnollisen kaunokirjallisuuden ongelmiin. Yleisluontoiselta vaikuttavilla virkkeillä romaanikilpailun ohjeistus onnistuu osoittamaan tietoisuutta Ihosen 1990-luvulla kritisoimista uskonnollisen kaunokirjallisuuden ongelmista ja ohjaamaan kirjoittajia yli ilmeisimmistä.

Sisältöä eli sitä, ”miten uskon näkökulma tulee esille”, ohjataan muotoa selkeämmin tiettyyn suuntaan. Romaanien kirjoituskilpailun tavoitteena on ohjeistuksen mukaan ”uskovaisen ihmisen elämää” kuvaavien käsikirjoitusten löytäminen. Vaihtoehtoisesti käsikirjoitus voi kertoa myös ”elävän uskon löytämisestä tai uskon menettämisestä ja uudelleen löytämisestä”. Uskon näkökulman toivotaan olevan ”luonteva osa kokonaisuutta”. Lisäksi sisällölle asetetaan yksi rajoitus, joka oli luettavissa jo tehtävänannon alun aihetoiveista: ”Kristillinen romaani ei voi kuitenkaan jättää uskon kannalta keskeisiä kysymyksiä avoimiksi.” Käytännössä tämä lause vaikuttaa eniten siihen, millaiset loppuratkaisut ovat mahdollisia SRK:lla julkaistavalle romaanikirjallisuudelle. Kilpailun tehtävänanto tukee siis SRK:n julkilausumista eksplisiittisesti luettavaa seikkaa, että SRK:n romaanikirjallisuuden tärkein rajaava tekijä on se, että kirjojen loput avautuvat ”toivon näköalaan”. Tehtävänannossa ei jätetä vaihtoehtoa juonelle, jossa keskushenkilön usko jäisi epävarmuuden tilaan. Mahdolliset valinnat rajataan tekstissä ennalta annettuun ideologisen sulkeumaan (vrt. Ojajärvi 2008, 155).

Lopulta uskonnollisen kaunokirjailijan suuri haaste on saada vanhoillislestadiolaisen kerronnallistamisen tradition tutuille, lukuisia kertoja kerrotuille kokemuksille esteettisesti tuore muoto. Onneksi SRK voi vaikuttaa siihen, millaisia käsikirjoituksia se saa luettavakseen juuri vaikkapa kirjoituskilpailujen ohjeistuksien huolellisella muotoilulla.

Jatkossa liikkeeseen kuuluvien uskovien kaunokirjalliseen odotushorisonttiin vastaaaminen käynee yhä vaikeammaksi. Lukemisharrastukseen kannustavassa yhteisössä iso osa joukosta on lukenut paljon ja laajasti myös maallista kirjallisuutta ja kasvanut erilaisten mediasisältöjen vaikutuspiirissä. Nykylukija voi vierastaa ylenpalttista haitallisilta vaikutteilta suojelua ja holhoamista ja vaatii kenties henkilöahmoilta ja tarinalta entistä vakuuttavampaa psykologista uskottavuutta. Liian helpot, valmiiksi annostellut ratkaisut eivät ehkä tyydytä. Silti uskonnollinen kaunokirjallisuus itsessään tuskin maallistuu. Pikemminkin sille tulee tarve säilyttää sen erityistehtävä ja tendenssi kristillisistä perusarvoista etäännyvässä ajassa. Tutkimani romaanit ja toisaalta tuoreen romaanikilpailun tehtävänannon voikin nähdä reaktionä siihen, miten SRK kaunokirjallisuuden kustantajana pyrkii päivittämään kutsumisen keinoja lukijakokemusten ja kritiikin perusteella ja samalla säilyttämään ydinviestinsä.

1.2. Teoria ja metodi

1.2.1. Uskonnollinen kutsu ideologisen kutsun muotona

Tutkin työssäni *uskonnollista kutsua*, jonka käsitän tuottavan lestadiolaisiin teoksiin erilaisia lukijapaikkoja. Uskonnollisen kutsun käsitteen olen soveltanut ranskalaisfilosofi Louis Althusserin käsitteestä *ideologinen kutsu*. Althusser käsittelee kuuluisassa esseessään *Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot* (1976/1984, 86–143) ideologisiksi valtiokoneiksi nimeämiään instituutioita. Esseen keskeinen idea on, että ideologia kutsuu subjektin ajattelemaan ja toimimaan tietyllä tavalla. Althusser havainnollistaa tätä ideologista kutsua kadulla huikatulla kutsuhuudolla ”Hei te siellä!”, joka saa kutsutun kääntymään ympäri. Jo tämä käänös tekee Althusserin mukaan kutsutusta *ideologisen subjektin*, sillä hän tunnisti kutsun koskevan juuri häntä itseään. (Em. 129)

Althusserin *ideologia* ei tarkoita niinkään tiettyä ihmisen tietoisesti omaksumaa oppia tai aatetta vaan pikemminkin yksilön tapaa ymmärtää paikkansa ja tehtävänsä maailmassa. Kyse on jo sisäistetyistä, yksilön omassa tietoisuudessa sijaitsevasta uskosta johonkin. Koska ideologia on jo sisäistetty, on se myös usein huomaamaton ja yksilölle ikään kuin itsestään selvä.

Tutkimusotteeni tärkein innoittaja on tutkija Olli Löytty, joka on teoksessaan *Ambo-
maamme, suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut* (2006) lukenut Althusseria tutkielmaani sopivalla tavalla ja auttanut siten minua paitsi harmonisemman tutkimus-
otteen löytämisessä, myös oman tutkijapositioni hallinnassa. Löytty soveltaa ideologi-
sen kutsun käsitettä lähetyskirjallisuuden puhuttelevuuteen – siihen, miten tekstin dis-
kurssit kutsuvat lukijaa hyväksymään tietyn totuusjärjestelmän. Löytyn tutkimuksessa
korostuu, että uskonnollisen diskurssin ideologisuus näkyy erityisen selvästi siinä, mi-
ten se puhuttelee lukijaansa ja kutsuu tätä tunnistamaan itsensä suhteessa uskoon. Lä-
hestyn aineistoani pitkälti samankaltaisista oletuksista käsin.

En imaise Althusserin ideologiakäsityksen repressiivistä, tuotantosuhteisiin liittyvää
valtakäsitystä sellaisenaan. Lähdän kuitenkin erittelemään aineistoani hänen luomil-
laan työvälineillä ja oletan, että uskonnolliset romaanit voivat puhutella lukijasubjektia
samaan tapaan kuin Althusserin kuvaamat ideologiset valtiokoneistot. Uskonnollisen
diskurssiperheen diskurssit puhuttelevat yksilöitä niin, että he tunnistavat oman sub-
jektiutensa uskovina. Tällainen puhuttelevuus voi olla piiloista ja huomaamatonta tai
näkyvää ja käskymuotoista – kuten vaikkapa Raamatun lähetyskäskyssä. (ks. Löytty
2006, 118.)

Althusser käyttää kristillistä uskonnollista ideologiaa esimerkkinä ideologisesta kut-
susta. Hänen mukaansa kristillinen ideologia kutsuu yksilöä nimeltä ja ilmoittaa tälle
tiedyt opinkappaleet, joihin uskomisen ja joiden noudattaminen on välttämätöntä kris-
tilliselle subjektille. Hän esittää, että tämänkaltainen prosessi edellyttää *Toisen Sub-
jektin* olemassaoloa. Tällä isolla alkukirjaimella kirjoitetulle *Subjektilla* Althusser tar-
koittaa Jumalaa, ”jonka nimissä uskonnollinen ideologia kutsuu yksilöt subjekteiksi”.
(Althusser 1976/1984, 133; Löytty 2006, 116.)

Althusserin mukaan kristillisessä ideologiassa tapahtuu subjektien ja Subjektin välinen
”keskinäinen tunnistus- ja tunnustussuhde”. Hän kutsui sitä *ideologian kaksinker-*

taiseksi peilirakenteeksi. (Althusser 1976/1984, 135–136.) Löytyn (2006, 117) mukaan kristillisen ideologian tapauksessa kaksinkertainen peilirakenne varmistaa neljä asiaa:

1. yksilöiden kutsumisen uskoviksi
2. uskovien alistamisen Jumalan valtaan
3. Jumalan ja uskovien vastavuoroisen toistensa tunnistamisen, uskovien keskinäisen tunnistamisen ja lopulta uskovien identifiointin uskovien joukkoon sekä
4. ehdottoman varmuuden siitä, että jos uskovat tunnistavat itsensä uskovina ja käyttäytyvät uskon edellyttämällä tavalla, kaikki on hyvin.

Tämä nelinkertainen järjestelmä osoittaa, että Althusserin subjektin käsite on kaksimerkityksinen: se viittaa sekä vapaaseen toimijaan, joka itse tuottaa omat tekonsa ja kantaa vastuunsa niistä, että alistettuun olentoon, joka toimii ylemmän auktoriteetin alaisena ja jonka ainoa vapaus on hyväksyä oma alistuneisuutensa. Ajatus on, että yksilö kutsutaan ikään kuin *vapaaehtoiseen alistumiseen*. (Althusser 1976/1984, 135–137; Löytty 2006, 117.) Vapaaehtoisen alistumisen käsite ja uskovaksi ja ei-uskovaksi tunnistamisen ja tunnustamisen ajatus tulevat kulkemaan työssäni läpi koko analyysin.

Myös työni analyysilukujen jaottelu pohjaa osin ideologian kaksinkertaisen peilirakenteen malliin ja osin muihin teoreetikoihin. Kaksi ensimmäistä analyysilukua – ”Kutsu kääntymään” ja ”Kutsu voimistumaan” – toimivat parina Lewis Rambon konversiojaon perusteella. Rambo on määritellyt konversion uskonnollisen muutoksen prosessiksi, joka tapahtuu dynaamisessa yksilöiden, tapahtumien, oppien, instituutioiden, odotusten ja orientaatioiden kentässä (Rambo 1993, 5 & Hovi 2006, 1). Hän esittää kolme uskonnollista konversiotyyppiä: liittymisen, voimistumisen ja poistumisen konversiot. Liittymisen konversio edustaa uskoon kääntymisen prosessia. Voimistumisen konversion voi nähdä uskonnollisuuden päättymättömään prosessiin liittyvänä uskonnollista asennoitumista ohjaavana, kokonaisvaltaisesti elämää muuttavana prosessina (ks. Hovi 2006, 1). Erotan aineistostani erikseen ensisijaisesti kääntymiseen ja

uskossa voimistumiseen kutsuvat romaanit ja analysoin niitä näiden lukujen alla. Poistumisen konversioon SRK:n romaanit eivät kutsu. Sitä edustaa suuri osa yleiskustantamojen⁶ tuoreista vanhoillislestadiolaisaiheisista romaaneista.

Ideologisen kutsun voi nähdä rakentuvan moniaineksisesta puheesta diskursiivisesti ja tekstuaalisesti. Löytty käsittelee kristinuskkoa diskursiivisena totuusjärjestelmänä, joka selittää elämän tarkoitusta omien lähtökohtiensa perusteella. Diskurssijärjestelmällä on ohjaava vaikutus, jota tosin ei välttämättä koeta tietoisesti vaan se toimii lähinnä kielellisten konventioiden kautta sosiaalisessa ja kielellisessä kanssakäymisessä. (Löytty 2006, 102–104, 193.) Tämä on hyvin lähellä sitä, millaiseksi käsitän ideologisen kutsun mekanismin. Jussi Ojajärveä (2008, 143) mukaillen ”kudotaan ikään kuin rihmojentäyteinen virke tai teksti, jonka subjektin paikka on avoinna – ei puutu kuin puhuttelun kohde, joka tunnistaa itsensä tuon virkkeen subjektina.” Tästä näkökulmasta Althusserin ideologisen kutsun mekanismin teoriaa sopii täydentää sillä, mitä foucault’laisittain voi kutsua diskursiiviseksi vallankäytöksi. Tällä tarkoitan, että lukijan subjektiaseman tuottamisessa käytetään (marginaali)kulttuurisesti vakiintuneita ”lauseiden ja tiedollisten lausumien muodostelmia”. Diskurssit siis osallistuvat ideologisen kutsun mukaisen toimijasubjektin tuottamiseen. Ojajärveä (2008, 143) mukailen olennaista ei ole niinkään se, että tekstissä on lukuisia diskursseja. Olennaisempaa on ideologian suunta, jonka tai jota lukijasubjektit omaksuvat diskurssien yhteenjäsenyksen vaikutuksesta. Avainajatus on, että ideologinen kutsu voidaan virittää diskursiivisesti. Analyysissani johdan tästä muun muassa ajatuksen *johdatusdiskurssista*, jonka voi nähdä läpileikkaavan koko SRK:n romaanituotantoa.

Pohtiessani uskonnollisen kielen osallistumista yksilön ja yhteisön identiteetin muodostumiseen ja vahvistamiseen hyödynnän myös hieman Wittgensteinin kielipeliteoriaa. Markku Ihonen (1997, 91–103) esittää hypoteesin uskonnollisesta kielestä ja laajemmin uskonnollisesta ajattelusta omana kielipelinään, jossa sanoilla on omanlaisensa suhde todellisuuteen. Tämä kielipeli osallistuu myös subjektien väliseen uskovaaksi tunnistamisen neuvotteluun.

---

⁶ Yleiskustantamo-nimitystä käytän lähinnä erottamaan muut kustantamot uskonnollisista tendenssikustantamoista. Sitä ei tule ottaa kirjaimellisesti, sillä kaikilla kustantamoilla on omat kustannuslinjansa ja arvovalintansa. Yhtä huono olisi nimitys kaupallinen kustantaja (jota Ihonen käyttää), sillä myös uskonnollisilla kustantamoilla, ainakin SRK:lla, kustannustoiminta on myös varainkeruuta.

1.2.2. Lukijasubjekti ja lukijapaikat

Subjekti ei tarkoita Althusserille samaa kuin yksilö. Subjekti syntyy ideologisen kutsun kautta, kun yksilö vastaanottaa tuon kutsun. (Althusser 1976/1984, 128–129; Löytty 2006, esim. 116.) Myöskään SRK:n romaanien yleisöä ei ole olemassa minään selvärajausena sosiaalisena kategoriana, jota voisi lähestyä empiirisesti. Siksi en tutkimusotteessani juuri koeta kurottaa niinkään kohti empiirisesti havaittavaa lukijaa, vaan nidon käsityksen ideologisen kutsun tuottamasta subjektista tekstin itselleen piirtämään lukijaan, tai ennemmin lukijapaikkaan. Teksti kutsuu lukijasubjektia tarkastelemaan itseään tietyistä asemista, siis tietynlaisilla paikoille asettuvaan luentaan.

Näitä positioita, joihin aktuaalinen lukija voi astua, voi olla tekstissä useita. Tekstin luomien eri lukupaikkojen voi ajatella asettuvan hierarkkiseen suhteeseen keskenään siten, että osa tekstin ehdottamista lukupaikoista näyttää luonnollisemmilta kuin toiset (Rojola 2004, 40–41). Heleena Lehtonen (1998, 178) kirjoittaa ”etusijalle asettuvan luennan” käsitteestä, jolla hän viittaa siihen, miten tekstit kutsuvat lukijoitaan tarkastelemaan itseään tietyistä asemista. ”Tämä tapahtuu siten, että ne sisältävät sellaisia diskursiivisia asemia, joista niiden diskurssit näyttävät ’luonnollisilta’, läpinäkyvästi ’todelliseen’ kiinnittyneiltä ja uskottavilta.” Oletan SRK:n romaanien asettavan etusijalle lukupaikat, jotka ovat sen tendenssille suotuisia. Voi ajatella, että kullekin tekstille olisi ihannelukija, jolla on tekstin edellyttämä arvomaailma ja tietämys. Teksti rakentaa tämän ihannelukijan muotoisen potentiaalisen lukijan paikan, johon aktuaalinen lukija voisi astua.⁷ Osin kyse on siis tekstille toivotusta kohderyhmästä.

SRK:n kaunokirjallisuudessa olennainen raamattuviittausten ja uskonnollisen puheen tulkintakehys on vanhoillislestadiolainen, joten lukeminen on taatusti kitkattominta saman tulkinnallisen yhteisön jäsenenä kuin missä se on kirjoitettu. Ei kuitenkaan voida ajatella, että ymmärtääkseen tai voidakseen lukea SRK:n kirjallisuutta pitäisi olla vanhoillislestadiolainen. (Ks. Ihonen 2001, 202.) Etusijalle asettuva luenta ei voi olla yhtä kuin ainoa mahdollinen tekstiin sisäankirjoitettu lukija-asema eikä missään

---

⁷ Lukijasubjektin ja lukijapaikan käsitteillä pyrin rajaamaan empiirisen lukijan tekstianalyysin ulkopuolelle samoin kuin Wolfgang Iser implisiittisen lukijan käsitteellään. Implisiittinen lukija olisi ikään kuin tekstin tyypillinen lukija ja olisi löydettävissä kysymällä, millaista arvomaailmaa ja tietämystä teksti edellyttää. Yhtä lailla ajatus tekstin tuottamista subjekteista ja lukijapaikoista lähestyy narratologian sisäislukijan käsitettä. Sisäislukijakin on tekstin pohjalta hahmoteltavissa oleva konstruktio, jolla on tekstin omaksumisen kannalta tarpeelliset erityisominaisuudet, jotka olisivat sopusoinnussa sisäistekijän vastaavien kanssa. Tutkimani subjektikonstruktio ja lukijapaikat on siis jotain näiden teorioiden kaltaista, mutta en kiinnity analyysissäni näiden käsitteiden merkityslaahuksiin.

tapauksessa yhtä kuin ainoa luenta, jonka lukijat tekstistä tuottavat (Lehtonen 1998, 178). Lukijalla on tiettyyn mittaan asti valta valita, kuinka hän vastaa ja reagoi hänelle tarjottuun positioon. Hän voi olla tunnistamatta tai asettua vastustamaan tai jättää täyttämättä ennakkoon annettua tai tarjottua subjektipositiota, esimerkiksi kristillistä lukijapaikkaa. Tällaisessa vastustavan lukemisen tai vastakarvaan lukemisen ajatuksessa on teoreettisesti näkyvissä jälkiä Foucault'n lanseeraamasta subjektista, ei niinkään puhuvana tietoisuutena vaan positiona, jonka eri yksilöt voivat "täyttää" tietyillä ehdoilla. (Rojola 2004, 40–41.) Myös tekstin torjuminen, sen lukematta jättäminen, on tulkintaa (Lehtonen 1998, 187). Toisaalta lukijan aktiivisuus voi olla myös aktiivista suostumusta tekstiin – sellaisten merkitysten vuorovaikutuksellista tuottamista, jotka teksteissä itsessään pyritään asettamaan etusijalle (Lehtonen 1998, 189).

Lähden ajatuksesta, että uskonnollinen viesti jakaa vastaanottajansa karkeasti kahteen kategoriaan: niihin, jotka ovat jo sisäistäneet viestin ja niihin, joille se on vieras. Kirjat ovat siten oletettavasti ainakin kaksiosoitteisia. Lastenkirjallisuudessa puhutaan kaksoisyleisöstä silloin, kun se pyrkii puhuttelemaan samanaikaisesti sekä lapsi- että aikuisyleisöä (ks. lisää esim. Laakso 2014, 38–39). Samaan tapaan SRK:n kirjallisuuden voi ajatella olevan kirjoitettu eräänlaiselle kaksoisyleisölle, kun se pyrkii yhtä aikaa puhuttelemaan sekä liikkeen sisäjäseniä että ulkopuolisia. Välttyäkseni raskaammilta ilmaisuilta käytän erilaisten lukijapaikkojen erotteluun vanhoillislestadiolaisen tulkintakehyksen sisältä lukevasta lukijasubjektista nimitystä *sisälukija* ja saman tulkintakehyksen ulkopuolelta lukevasta nimitystä *ulkolukija*.

Koska esimerkiksi Antti Räsänen (1975, 157) mukaan sisäryhmä-ulkoryhmä-asetelma ei ole riittävä herätysliikkeiden identiteetin tutkimukselle, käsitän nämä pitkän jatkumon tiettyinä kiinnepisteinä, joiden väli- ja lähimaastosta on löydettävissä näihin määritelmiin tyhjentyttämiä lukuasemia. Ne eivät myöskään suoraviivaisesti tarkoita samaa kuin uskova ja ei-uskova lukija. Sisälukijat voi käsittää eräänlaiseksi kotiyleisöiksi, joka suhtautuu myönteisesti kirjan pyrkimyksiin. Ulkolukijat ovat vierasyleisöä, joka pitää vakuuttaa ja saada puolelleen, suotuisaksi kirjan sanomalle. Voi myös ajatella, että SRK:n kirjallisuuden ihannelukijalta vaaditaan jonkinlaista kontekstuaalista "pätevyyttä", lestadiolaista kompetenssia, jotta tekstin monitasoisuus aukeaisi sen ensisijaisesti tarkoitetulla tavalla. Siinä missä uskova ja ei-uskova eroavat kenties teologisesti ennen kaikkea sieluntilaltaan, tässä tarkasteleman hypoteettisten sisä- ja ulkolukijoiden voi nähdä eroavan juuri lestadiolaiselta kompetenssiltaan, eli vanhoillis-

lestadiolaisen diskursiivisen todellisuuden hallinnaltaan ja sen vaatimilta kontekstuaalisilta resursseilta. Tällöin sisälukijaa määrittäisi myönteinen suhtautuminen kirjojen uskonnolliseen sanomaan sekä suuri määrä juuri SRK:n kirjallisuuden vaatimaa lestadiolaista kompetenssia.

Robert Mertonin mallin (1959, 259–297) mukaan ei-jäseniä on vastustavien ja torjuvien lisäksi myös välinpitämättömiä ja myönteisesti suhtautuvia. Ulkolukija on siis käsitteenä erittäin pelkistetty, sillä se pitää sisällään sekä ei-jäsenyyteen motivoineet, välinpitämättömät että jäsenyyteen halukkaat. Hypoteettisella tyypillisellä ulkolukijalla olisi kuitenkin neutraali tai epäilevä suhtautuminen uskonnolliseen sanomaan sekä niukasti lestadiolaista kompetenssia

Kaikki tällainen jaottelu on tietenkin keinotekoisia, sillä empiiriset lukijat asettuvat luentaansa vielä paljon moninaisemmin kontekstuaalisiin resursseihin ja asentein varustettuina kuin mikään erittely pystyy kuvaamaan. Jaottelu on kuitenkin perusteltavissa tilapäisesti analyyttisissä tarkoituksissa, sillä se auttaa hahmottamaan, miten esimerkiksi jotkin intertekstuaaliset viittaukset voivat avautua tai olla avautumatta eri lukijoille, joilla on erilaiset lähtötiedot ja tausta. Sillä voi myös tehdä näkyväksi, miten teksti huomioi erilaisten lukemiskulmien ja merkityspotentiaalien mahdollisuuden. Koska käsittelen ainoastaan hypoteettisia potentiaalisia lukijasubjektijoukkoja, esitän nämä kysymykset tietoisina vastausehdotusteni abstraktista ja käsitteellisestä luonteesta.

1.3. ”Kykenenkö tulkitsemaan oman heimoni kieltä”?

Tutkin vanhoillislestadiolaista kaunokirjallisuutta itse vanhoillislestadiolaiseen yhteisöön sisään kasvaneena, joten olennainen osa graduprosessiani on asemoida itseni tutkimustyölle sopivaan tarkastelukulmaan. Sisäpiiriläisenä tunnen kulttuurin ja kykenen tulkitsemaan sitä. Toisaalta omakohtainen suhde aiheeseen asettaa omat kompastuskivensä. Taustani ja historiani vaikuttavat väistämättä tutkimukseni orientaatioon, sillä ne ohjaavat havaintojani paitsi tiedostetusti, myös tiedostamatta sisäistettyjen mallien ja käsitysten kautta.

Samankaltaista jääviyskysymystä on aukonut tutkija Olli Löytty, jonka pohdinnoista monet linkittyvät suoraan tutkimuseettiseen tasapainotteluuni. Löytyn (2006, 24–26) mukaan tiedon ja tekijän paikantuneisuus tarkoittaa tutkijalle haastetta pohtia omaa paikkaansa suhteessa tietoon, jota itse käsittelee ja tuottaa. Lähetyskirjallisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan Löytty kirjoittaa auki muun muassa yhden varomisen aiheeni: sisäpiirin jäsenenä saatan huomata sovittelevani sanoja niin, etteivät liikkeen sisällä olevat ymmärtäisi sanojani väärin. ”Esimerkiksi kristinuskon nimittäminen ideologiaksi saattaa olla uskonnollisen vakaumuksen omaaville jopa loukkaava ilmaisu”. Riskinä on äityä puolustuskannalle tai toisaalta arkailla oman positioni esiintuomista niin, että ajaudun tulkinnassani mukailemaan liikkeestä julkisuudessa käytyä keskustelua uskaltamatta nostaa siihen toisenlaisia näkökulmia. Löytty ehdottaa yhdeksi mahdolliseksi lähestymistavaksi, että tutkija osoittaisi reilusti tietojensa osittaisuuden ja paikantuneisuuden eikä konstruoisikaan objektiivisuutta sinne, missä kyse on subjektiivisuudesta.

Löytty (2006, 104) kirjoittaa pyrkineensä lähetyskirjallisuutta tutkiessaan vieraannuttamaan itsensä uskonnollisesta kielestä, joka on hänelle lähetystyöntekijöiden poikana eräänlainen isän- tai äidinkieli tai heimokieli. Ongelmana on hänen mukaansa se, kuinka puhua uskonnollisesta kielestä valahtamatta itse sen kieli- ja totuusjärjestelmään: ”Kykenenkö tulkitsemaan oman ’heimoni’ kieltä tarpeeksi objektiivisesti ja näkemään, millä tavoin sen maailmankuva poikkeaa muista tavoista hahmottaa maailma?” Vieraannuttamista helpottaa, että hän operoi analyysissään pitkälti opinnoissa omaksumallaan kulttuurintutkimuksen kielellä, ja pyrkii siis selittämään kristillistä uskoa muulla kuin kristillisellä kielellä, kokonaan toisen ajattelutavan läpi. Samoin minä lähestyn aihetta sekä liikkeen arvoihin kasvaneena ja sen hiljaisen kulttuurisen tiedon omaksuneena uskovana että kirjallisuuden opiskelijana, jolla on käytössään analyytisiä työkaluja.

Vaikka selitän kristillistä uskoa tieteen kielellä, henkilökohtaisen uskoni yli minun ei tarvitse kävellä. En tutki jumaluutta sinänsä. Vältän ottamasta kantaa uskonnollisten väitteiden totuusarvoon. Tarkasteluni kohteena ovat Löytyn (2006, 104) tapaan nimenomaan esitystavat, ei se, mihin niiden ajatellaan viittaavan. Samoin kuin luonnontieteen käsivarsi loppuu aineen ja energian jälkeen, ihmistieteen käsivarsi loppuu siihen, kun aletaan puhua kielen, materian ja ihmiskokemuksen ylittävistä asioista. Jumaluus

on kohde, jota ei voi havaita aisteilla. Se ylittää inhimillisen käsityskyvyn rajat. Ihmisen rajallisella merkityksenmuodostuskyvyllä Jumalasta voi tietää korkeintaan sen, mikä on ilmaistavissa sanoin. (Löytty 2006, 105.)

Koska kirjallisuus on taiteenlaji, jonka materiaali on kieli, kirjallisuudentutkimuksen keinoin voin tutkia vanhoillislestadiolaisen uskonnon havaittavissa olevaa, diskursiivista tasoa, sen kielellistä ja sosiaalista ilmenemistä. Olennaista on hahmottaa, ettei uskon ydin ole perinneyhteisön diskursseissa tai kerronnallisissa traditioissa, mutta koska uskova yksilö ja yhteisö elää sosiaalisessa todellisuudessa, se on havaittavassa maailmassa samojen sosiaalisten lakien ja tarkastelukulmien alla kuin sekulaaristi maailman hahmottavat yksilöt ja yhteisöt. Ja vaikka uskonnollisen kielen hahmottaisikin jonkinlaiseksi yhteisön sisäistämäksi erityiskieleksi, wittgensteinilaisittain erilliseksi kielipelien suvuksi tai diskurssiperheeksi, se ei ole sekulaarille kielelle niin vierasta, etteikö uskonnon kielellinen ja diskursiivinen taso olisi ihmistieteiden tutkimuksen tavoitettavissa.

2. KUTSU KÄÄNTYMÄÄN

Ismo Loivamaa (1996, 57–58) on hahmotellut suomalaisten uskonnollisten nuortenromaanien kehityslinjoja amerikkalaisen tutkijan Lewis R. Rambon (1993, 5 & Hovi 2006, 1) konversiotyyppiin perusteella. 1960-luvulle saakka uskonnollisten romaanien käännekohtana oli poikkeuksetta liittymisen hetki, kääntymys, joka merkitsi päähenkilölle aiemmasta elämäntavasta luopumista. Tällainen juonikulku on tuttu jo Raamatusta. Uuden testamentin kääntymyskertomuksista tutuin lienee tarina kristittyjä vainoavasta Saulus Tarsolaisesta, jonka pitkään jatkunut epävarmuus ja tyytymättömyys perinteiseen juutalaiseen uskoon purkautuu äkilliseen kriisinomaiseen kokemukseen. Hän kohtaa kutsumusnäyn, ylösnousseen Jeesuksen, ja sokaistuu. Kun Ananias-niminen kristitty julistaa Saulukselle evankeliumia, kuvataan, miten ”suomut putosivat hänen silmiltään”. (Ap. t. 9: 1–18 & Ringgren 1968/1972.) Sauluksesta tulee Paavali, alkukirkon merkittävä lähetystyöntekijä ja ensimmäisen kristillisen sukupolven merkittavin uskonoppinut.

Paavalin tarinaa ja vanhoillislestadiolaisten kääntymisoppia yhdistää ajatus yleisestä pappeudesta. Uskomaan ei tulla kasteessa eikä kahden kesken Jumalan kanssa, vaan synninpäästön välittäjäksi tarvitaan aina uskovainen⁸ ihminen. Käsittelen kääntymystä⁹ ja evankeliumia tutkielmassani sen vanhoillislestadiolaisuudessa ymmärrettävyydessä merkityksessä (ks. esim. Ruokanen 1980, 2).

Reija Kaarlejärven nuortenkirjassa *Heijastuksia* (tästä eteenpäin H) kääntymisen on keskeisessä osassa juonta. Romaanissa minä-kertojana toimivan Reetan hahmo päätyy lukion jälkeen setänsä maatilalle kesätöihin ja ajautuu kesän aikana elämäntarkastus-kriisiin, joka johtaa uskonnolliseen kääntymykseen ja uuden, harmonisemman elämän mahdollisuuteen. Romaanin juonessa on paljon traditionaalisen kääntymyskertomuksen aineksia mutta myös tuoreita, nuortenkirjallisuudelle ominaisia elementtejä.

---

⁸ Käytän tässä sanoja uskova/uskovainen ja ei-uskova samoin kuin sen rajat piirtyvät tutkimissani romaaneissa: vanhoillislestadiolaisen seurakuntaopin mukaisesti. Tällöin uskova tarkoittaa suunnitellun liikkeen sisällä olevaa ja ei-uskova liikkeen ulkopuolista. Käytännössä rajan tuottaminen on sekä tosielämässä että kirjallisuudessa jatkuvaa neuvottelua. Paneudun tähän tarkemmin luvussa ”Kutsu yhteisyyteen”.

⁹ Vanhoillislestadiolaisen yhteisön sisällä tutuin sana liittymisen konversiolla on parannus. Liikkeen ulkopuolella käytetään myös esim. sanoja uskoontulo, hengellinen herätys tai uudestisyntyminen. Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin pääasiassa sanaa kääntymys/kääntymisen, joka sisältää ajatuksen toiseen suuntaan kääntymisestä, muutoksesta, jossa koko ihminen lopulta katsoo eri suuntaan. Neutraaleimmin sen voi ajatella vain kääntymisenä yhdestä arvokehiksestä toiseen.

Tarkastelen tässä luvussa sitä, miten kääntyjäihahmo Reeta tulee *Heijastuksia*-romaanin sisäisessä maailmassa uskonnollisesti kutsutuksi. Käsitän myös, että romaani esittää henkilöihahmojen lisäksi kutsun potentiaaliselle lukijalle. Lukijaa saatetaan esimerkiksi kutsua tunnistamissuhteeseen henkilöihahmon kanssa, liittymään samalle (kääntymis)matkalle hänen kanssaan (ks. esim. Lehtonen 1998, 178).

2.1. Reunalla

Heijastuksissa kääntymiskertomukselle luodaan puitteet, joista tärkeimmät ovat päähenkilön epävakaa lähtötilanne, nopealle prosessille suotuisa kavennettu miljöö sekä romanttisen jännitteen tuottaminen keskeiseen uskonnollista kääntymystä tukevaan sivuhenkilöön. Lisäksi tuotetaan puhuttelua, joka vie henkilöä yhä lähemmäs kääntymisen rajaa.

2.1.1. Pyhään kaaokseen

Heijastuksien päähenkilö Reeta esitellään teoksen aluksi toisen minäkertojan, Oton, silmin nähtynä:

Uteliaisuus on yksi mun luonteeni peruspiirteistä, mutta en mie kovinkaan paljon sitä piirrettä ajatellut käyttä, kun näin sen pimun laskeutuvan junan portaita. (– –) Eleet. Hiusten heilautuksen taakse. Nopean katseen, joka pyyhkäisi läpi aseman pihan. Kuningatar on saapunut tuppukylään, huutakaa kolme kertaa hei ja lopuksi eläköön. (H 9)

Uskonnollisten kaunokirjojen tyypilliseen kaavaan kuuluu ”toivoton tai ainakin epävakaa alkuasetelma” (Loivamaa 1996, 41). *Heijastuksien* Reetaan tätä epävakautta on luotu Kaarlejärven aiemmassa nuortenkirjassa *Yksi näistä* (2014). Siinä Reeta on sivuhenkilö, nimellisesti vanhoillislestadiolaisen kodin tyttö ja koulukiusaaja, joka kääntää luokan muut uskovaiset tytöt lapsuudenystävänsä Oliviaa vastaan. Lopussa käy ilmi, että Reetan kotona ei ole kaikki hyvin ja Reetalla on paha olla. *Yksi näistä* -romaanin itsenäisenä jatko-osana *Heijastuksia* antaa äänen ja tarinan neljä vuotta vanhemmalle Reetalle. Manipuloivan kiusaajahahmon takaa alkaa paljastua hukassa oleva, uskon ja mielenterveyden horjumisen kanssa taisteleva nuori nainen.

Reeta esitellään epätietoisessa itsenäistymisvaiheessa. Hän on kirjoitusten jälkeen asunut vuoroin kotona ja vuoroin kavereilla, mutta nyt vähät säästöt ovat huvenneet, ja hän on päättänyt, ettei ”elä enää päivääkään isän rahapörssin vaikutuspiirissä.” (H 7) Ainoa, mitä hän odottaa elämältään, ovat lääketieteellisen pääsykoetulokset. Jostain sattuman oikusta hän on luvannut tulla setänsä maatilalle kesätöihin. Jo matkalla maaseudulle Reetan henkilökuvaa rakennetaan varsin apean mielialan kuvausten läpi. Junan ikkunoista ohikiitävä maisema on ”pelkkää vihreää suttua” (H 5) eikä hän ole ”ollenkaan juttutuulella” vaan haluaisi olla ”kaukana kaikesta ja kaikessa rauhassa.” (H 8)

Asemalta Reetan noutaa Ekin toinen kesätyöläinen, Otto, romaanin keskeisin sivuhenkilö ja toinen kertojaääni, joka on rakennettu täysin Reetan prosessin tarpeisiin. Otto havainnoi nopeasti, että Reetalla on ainakin konkreettinen taakka, matkalaukku, joka on ristiriidassa hänen muun huolitellun olemuksen kanssa: ”vanha ja ruskea. Niin täynnä, että lähes ratkeili. Raskas, mie oletin” (H 9). Reetastakin laukku ”painaa kuin tuska” (H 9), mutta hän ei ole innokas luottamaan sitä kenellekään, ainakaan apua tarjoavalle ”nuorelle jolpille”, Otolle, vaan suhtautuu tähän epäluuloisesti: ”Väärä oletus. Kiristin otettani laukun kahvoista ja varoin näyttämästä, miten raskas kantamus oli.” (H 8.) Huomionarvoista on, että tutun fraasin ”painaa kuin synti” *synti*-sana on korvattu sanalla *tuska*. Laukku muodostuu tarinan mittaan Reetan sisäisen tilan muutoksia kuvaavaksi motiiviksi.

Ensimmäisellä ajomatkalla molemmat tekevät toisistaan nopeita tunnistuksia suhteessa uskoon. Otto hämmentyy ristiriitaisista signaaleista, sillä hän on kuullut ei-uskovaalta Ekiltä, että ”sukulaistytö tunnusti samaa uskoa kuin mie”: ”[H]etken mie epäilin Ekillä olleen vanhentunutta tietoa. Sukulaistytön kasvoilla oli muutakin kuin luonnonväriä, kulmat olivat mustat, silmät tummiksi rajatut, huulissa pinkki sävy.” (H 10) Reetan meikki hämmentää Ottoa, sillä ehostautuminen ei kuuluu tyypilliseen vanhoillislestadiolaiseen elämäntapaan.

Varsinainen tunnustamisen ja tunnistamisen neuvottelu käynnistyy, kun maasturin käynnistyessä autoradiossa jatkaa pyörimistään Siionin laulu -levy. Otto ehtii matkaseuralaisen takia harkita sammuttavansa radion, mutta päättää, että tämän sopii itse kertoa, jos tätä häiritsivät ”(t)ällaisen valtakunnan laulut” (H 11). Musiikki, sekä hengellinen että maallinen, on läpi romaanin keino, jolla motivoidaan henkilöhahmojen

sisäistä monologia ja pidetään dialogi niukkana. Tässäkin latautunut musiikki saa Reetan reagoimaan:

Sukulaistyttö vilkaisi mua viereiseltä penkiltä.

– Oletko sä meitsi?

Oli jotenkin helpompi olla, kun sai nyökättyä. Vaikka mie vähän mietiskelin, mitä se meitsi tarkoitti.

– Hmm. Entäs sie?

Toinen oli hetken hiljaa.

– No... juu, se sanoi sitten ja kääntyi katselemaan ulos auton sivuikkunasta.

(H 11)

Reetan etääntyminen uskosta esitetään epävarmalla tunnustamisella sekä vieraantumisella uskon tunnus- ja tunnistamismerkkeistä, joista ensimmäinen tässä on Otonkin noteeraama ehostus. Toinen on tervehtiminen. Kun Otto yrittää Reetan yllä kuvatun myönteisen vastauksen kannustamana tervehtiä tätä vanhoillislestadiolaisten perinteisellä tervehdyksellä ”Jumalan terve”, Reetan vastaus jää vaisuksi: ”– Juu. Juma...n t...r...e.” (H 11.) Samalla viestin vahvistamiseksi leikataan esiin Reetan sisäistä monologia:

Jumalan terve. Niin kuski oli sanonut.

Jii tee, me joskus sanottiin kavereiden kanssa. Viime aikoina sana oli ollut moi.

Jumalan terve.

Sanat tuntuivat vierailta mun suussa. Jotenkin naurettavilta. Tapa tuntui pinttyneeltä ja typerältä, sanoa toiselle tuolla tavalla. Hei vain sullekin ja Jumalan terve. Aabrahamin huomenta. (H 12–13)

Oton tulkinta Reetan uskontilasta jää siis epävarmaksi. Reetan sen sijaan on helpompi tehdä tulkintansa Otosta. Hänestä levyltä kuuluva virsi oli ”sopuoinnussa henkilön kanssa, joka käänteli rattia toisella kämmenellään ja sompaili meidät maantielle kohti vanhaa mummolaa. / Laulu jotenkin istui luontevasti tyyppin olemukseen.” (H 12) Hän ihmettelee, miksi ei-uskova Eki on palkannut ”lestadiolaisen”, sillä hänellä oli keskustelufoorumien perusteella mielikuva ei-uskovien aktiivisen kielteisestä suhtautumisesta uskoviin. Reeta on arvellut, ”(e)ttei se haluaisi nähdä silmissään vilahdustakaan lestadiolaisista. Kaikki kai niin ajattelivat, liikkeestä lähteneet.” (H 12–13) Samalla hän joutuu asemoimaan itseään suhteessa tunnusmerkilliseen uskovaiseen, Ottoon. Reetan äänessä on itseironiaa: ”Mä olin ajatellut olevani poikkeus Ekin silmissä, koska olin sukulainen. Veljentyttö kaukaisen kaupungin hummaushumusta. En mikään niuho. En mikään tiukkis. Ei niin väliä.” (H 12)

Reetan hahmo on siis kirjan alkuasetelmassa epävarma identiteetistään. Hänet on erotettu entisestä elämästään ja kaikista yhteyksistä sen vaikutuspiiriin, ja hän on matkalla puolittunemattomaan sekä fyysisesti että henkisesti. Subjektin kriisi, johon hänen henkilöhahmoaan ollaan työntämässä, on luettavissa eräänlaiseksi siirtymäriitiksi, josta on erotettavissa kolme vaihetta: erottaminen, välitila ja takaisin liittäminen. Kulttuuri-antropologi Victor Turner (1969, passim.) on tutkiessaan Luoteis-Sambian ndembujen rituaalien symbolista rakennetta pohtinut siirtymäriittien keskimmäistä vaihetta, liminaalista välitilaa. Turnerin luonnehtima liminaalitila on 'pyhä kaaos', jolle tunnusomaista on vapautuminen käyttäytymisnormeista ja kognitiivisista säännöistä.

Turnerin käsitteitä soveltaen Reeta on liminaalitilassaan ei-kenenkään-maalla, rajalla, kategorioiden, jaottelujen ja erottelujen ulottumattomissa. Hän ei kategorisoidu kiinteäksi ei-uskovaksi muttei myöskään uskovaksi. Hän on uskonnollista siirtymäriittiä läpikäyvä initiandi, vihittävä. Liminaalinen vaihe¹⁰ tuottaa henkilöhahmoille hankalan ja levottoman, epähalutun tilan. Romaanin edetessä Reetaa puhutellaan ja kutsutaan monin tavoin, mikä työntää häntä kohti althusserilaista vapaaehtoista alistumista ja liittymistä uuteen.

2.1.2. Kavennettu miljöö

Heijastuksien miljöö on lupsakka pientila ”jossain Savon sydämessä” (H 19) automatkan päässä Kuopiosta, epämääräisessä nykyajassa. Päähenkilö Reeta päätyy heinäkuun alussa kesätöihin setänsä Eerik Rannan, Ekin, luokse maalle. Maatilaelämä on idyllinomaista, kenties romantisoitua: Eki viljelee pääosin luomuheinää, ja jokin pelto-laikku on säästetty perinteen vuoksi talkoilla käsin niitettäväksi. Tilalla on useita eläinlajeja kaikkia muutama: porsaita, kanoja ja lampaita.

Uskonprosessiin keskittyvälle kääntymyskertomukselle on käytännöllistä, että miljöö on koko tarinan ajan muuttumaton ja tapahtumaköyhä. Eräs *Heijastuksien* kohtausta tiivistää yhdellä tavalla koko kirjan logiikan. Erään Reetan erityisen raskaan ahdistus-

---

¹⁰ Vanhoillislestadiolaisuudessa kääntymistä edeltävä liminaalitila tunnetaan tyypillisesti nimellä etsikko-aika tai etsikonaika, aika, jona Jumala erityisellä tavalla etsii ja vetää puoleensa hänestä eroon joutunutta ihmistä.

kohtauksen jälkeen Eki tulee kutsumaan Reetan kanssaan hakemaan polttopuita. Töiden jälkeen pienessä traktorinkopissa Eki jatkaa keskustelua. Reeta kuvaa tilannetta näin:

Aika ovelaa, mä ajattelin. Sulloa meidät tällaiseen koppiin, missä ei mahdu liikkumaan eikä pääse kauemmaksi eikä karkuun. Aloittaa kyseleminen vasta sitten, kun ovi on kiinni ja ulkona sataa kuin saavista kaataen.

Ikkunalasit höyrystyivät nopeasti märkien vaatteiden vuoksi. Ulkomaailma pakeni usvan taakse. Aika pysähtyi. (Reeta, H 160)

Koko kirjan miljöö on traktorinkopin lailla suljettu ulkopuolisilta ärsykkeiltä. Miljöö on kuin paluu 1900-luvun puoliväliin: Ekin tilalla netti ei toimi eivätkä viestit kulje. Nettiyhteyden puute ratkaisee monta kertomisen ongelmaa tuottamalla tilan, joka on ja ei ole eskapistinen: se yhtä aikaa pakenee nykyajan ”todellisuutta” ja toisaalta tekee mahdolliseksi keskushenkilön ”todellisuuspaon” entisen elämänsä kaikihiin. Irrottautuminen monimiljöistä arjesta ja nykyajan monikanavaisuudesta mahdollistaa keskittymisen päähenkilön sisäiseen prosessiin.

Yhtä lailla tilan fyysinen eristyneisyys mahdollistaa sen, että tilassa on hyvin rajallinen määrä ihmisiä, Reetan lisäksi ainoastaan Eki ja Otto, joilla molemmilla on Reetan prosessin kannalta keskeinen tehtävä. Sivuhenkilögalleriassa ei ole ketään, joka heijastaisi uskokieleisyyttä. Lisää peilipintaa tuovat ainoastaan kävelymatkan päässä oleva mansikkatila, jossa on muita nuoria, myös kaksi uskovaista tyttöä, joita katsoessaan Reeta kokee, ettei kuulu samaan joukkoon kuin he.

Toiseksi maalaisidyllinen tila toimii kontrastina Reetan aiemmalle urbaanille elämälle. Aluksi Reeta aikoo häipyä koko ”hullusta paikasta” (H 35), mutta hiljalleen paikka agraarisuudessaan alkaa edustaa Reetalle uskon tuomaa turvaa vastakohtana kaupunkiympäristön ja samalla hänen kotiväkensä kuvatulle levottomuudelle ja pinnallisuudelle. Kapitalomaisen turvallinen (H 24–25) ympäristö palauttaa Reetalle mieleen huolenpitoon liittyviä muistoja lapsuudesta, isoäidistään ja lapsudentoveristaan Olivista, ja useat noista muistoista liittyvät uskoon.

Romaanin miljöö näyttäytyy näin eriteltynä varsin tarkoitushakuisesti rakennettuna: se mahdollistaa fokuksen pitämisen monimutkaisen psykologisen ja hengellisen muutoksen kuvauksessa. Tällaiseen kavennettuun, ulkomaailmalta eristettyyn yksinkertaiseen miljööhön pakotettuna, entisestä elämästä ja sen vaikutuksesta erotettuna koko päähenkilön elämän mullistava katsomuskriisi mahtuu reiluun kuukauteen.

2.1.3. Romanssi ja uskonkriisi

Reeta pohtii suhdettaan Rannan tilan toiseen kesätyöläiseen:

Jotain outoa meidän väleissä oli ollut alusta asti, mä ajattelin. Jotain melkein yliluonnollista. Jopa pelottavaa. Jonkinlainen yhteys. Ihan kuin toinen olisi entuudestaan tuttu. Niin kuin veli muttei kuitenkaan. (Reeta, H 80)

Lapinpoika-Oton valoisa, uskovainen henkilöahmo muodostuu kirjassa tärkeäksi kutsumisen keinoksi. Tehokkaan Oton hahmosta tekee se, että hänelle on langetettu suhteessa Reetaan kaksi roolia: lähimmäinen rooli sen kristillisessä merkityksessä sekä romanttisen jännitteen toisen osapuolen rooli. Otto on myös teoksen toinen minäkerrotojaani, ja koska puheenvuorot vaihtuvat, lukija on jatkuvasti viisaampi kuin kumpikaan henkilöahmoista.

Reetan ja Oton välille aletaan viritellä ensikohtauksista alkaen romanssigenrestä tuttua vetovoiman, esteiden ja torjunnan jännittämää asetelmaa. Reeta katsoo Ottoa: ”Sillä oli taatusti seuraa omasta takaa. Joku jossakin. [—] Sen hartioissa oli sellaista särmää, katseessa määrätietoisuutta ja eleissä varmuutta.” (H 14) Otto yrittää ottaa kontaktia, mutta

(s)e vain hymähti ja käänsi mulle selkänsä, teki harvinaisen selväksi, etten kuulunut samaan kastiin sen kanssa. Näköjään kuteet eivät olleet sen luonnetta ja asemaa muuttaneet.

Kaupunkilaisneiti ja maalaisjuntti. Terve. (H 28)

Alkuluvuissa nuorten välinen ärhentely ja epäluulo on omiaan kiristämään viriämässä olevan kiinnostuksen ja poistyyöntävien voimien ristiriitaa: Reeta on Otosta aluksi ”ylimielinen, leuhka ja kylmä” eikä ”yhtään mun makuuni” (H 30) ja Otto Reetasta ”harvinaislaatuisen rasittava ihminen” (H 31). ”Mitä enemmän Reeta osoitti, ettei sitä kiinnostanut tuttavuus, sitä enemmän mun teki mieli riivata sitä. Otti vain niin päästä.” (H 29). Eki yrittääkin puhutella Reetaa: ”Lähitkö sinä tänne tappelemmaan vai töitä tekemään?” (H 31).

Lopulta Otto ei ymmärrä itsekään, miksi kiintyy Reetaan niin nopeasti. Reetan viriäviä tunteita Ottoa kohtaan perustellaan turvan tunteella. Raskaiden sisäisten kamppailujen väliin on sijoiteltu romanssille tyypillisiä elementtejä, kuten kohtaaminen luonnonkauniissa maisemassa, jossa ulkoisen ympäristön esteettisyys rinnastuu henkilöahmojen sisäiseen tilaan (Soikkeli 2016, 86). Kesäoisella paluumatkalla mansikkatilalta Rannan

tilalle kumpikaan ei löydä sanoja, ja Otto laulaa hiljaa Eino Leinon Nocturnea: ”Sulle laulan, neiti kesäheinä, sydämeni suuri hiljaisuus. Uskontoni soipa säveleinä [– –]”. Reeta miettii:

Hiljaisuus antoi tilaa tunteille. Niille oli liikaa tilaa tulla.
Ja niitä tuli. Laulu ei ainakaan hillinnyt niitä.
Mä kuuntelin Oton ääntä, rauhallista, matalaa.
Se ääni oli kaikki. Metsän suljettu syli oli kaikki. (H 110)

Reetan ja Oton mahdollisen suhteen tiellä on kuitenkin romanssigenren traditiossa keskeinen traaginen este (Kokkola 2011), erilainen suhde uskoon. Ihastus ihmiseen, jonka usko ei ole vakaa, muodostuu Oton suurimmaksi sisäiseksi kriisiksi: ”Mie en tiennyt, saatoinko mie ajatella sitä vai en. Musta tuntui, että en mie voinut. / Me kuljettiin eriteitä.” (H 108). Oton kriisiä selittää vanhoillislestadiolaisuudelle ominainen endogamia eli oppi, että yksilön olisi löydettävä aviopuoliso uskontonsa tai yhteisönsä parista (vrt. Paavalin lausuma 2. Kor. 6:14: ”Älkää antautuko kantamaan yhteistä iestä yhdessä uskottomien kanssa”). (Ringgren 1968/1972, 128.) Suhteen syntymistä vaikeuttavat ongelmat synnyttävät kerronnallisen jännitteen (Stacey & Pearce 1995, 15–18; Soikkeli 2016, 24). Molemmat kokevat rakkauden mahdottomana ja yrittävät työntää tunteitaan sivuun. Reeta ei kaipaakaan muiden vastusten lisäksi ”mitään magneettisia imuja mihinkään suuntaan” (H 132), ja erityisesti Oton suhdetta Reetaan värittää vakaumuksesta nouseva vastuu suhteessa sekä Jumalaan että Reetaan.

Kun Reeta alkoi yllättäen lähentyä, vastuu vain kasvoi.
Vastuu sanoi, että tämän jutun pitäisi stopata nyt. Kiitos hymystä, jääköön se viimeiseksi muistikuvaksi.
Riemu alkoi väistyä. Sen kumppaniksi tuli tuska. Tulokas alkoi rohmuta pinta-alaa riemulta. Vastuu seuraili tapahtumaa, muttei mennyt väliin. Se hyväksyi tuskan teon. Itse asiassa vastuu oli kutsunut tuskan näihin pitoihin. (H 193–194)

Nuorten suhde kuvataan kieltämyksellisenä. Oton ja Reetan hahmot pidättäytyvät seksuaalisista ajatuksista ja läheisestä koskettamisesta. Läheisimmäksi jää kävely rinnakkain kesäöisessä metsässä, työskentely rinnakkain helteisellä heinäpellolla ja ladataut katseet. Romaanin ainoa halaus kuvataan kesän loppuksi, kun nuoret hyvästelevät toisensa. Kaikkiaan aseksuaalinen, agapinen rakkaus esitetään muut kiintymykset ylittävänä seurusteluvoimana. (Ks. Kokkola 2011.)

Yksi romanssiin kuuluvista piirteistä on ollut oletus rakkauden muutosvoimasta. Siinä missä uskokin, romanttinen rakkaus tarjoaa *Heijastuksissa* lupauksen henkilökohtai-

sesta muutoksesta ja paremmasta elämästä. (ks. Stacey & Pearce 1995, 17–18.) *Heijastuksien* perusteella vaikuttaa siltä, että SRK:n romaaneissa uusinnetaan kulttuurimme romanttista rakkautta ihannoivia rakkauden representaatioita. Romanttinen rakkaus rinnastuu uskoon elämää parempaan suuntaan muuttavana voimana. *Heijastuksissa* romanttinen rakkaus ei kuitenkaan kohoa arvossaan kaiken yläpuolelle eikä muodosta uskonnonomaista transsendenssikokemusta. Romaanin draamallinen huipennus ei ole idylli, jossa saavutetaan keskinäinen havaitsemisen tasapaino (Soikkeli 2016, 31), vaan uskonnollisen jännittään purkautuminen. Uskon tuoma moraali teettää sen, ettei rakkaus pääse täyttämään henkilöhahmojen koko elämysmaailmaa. Romanssiin heittäytymistä enemmän romaanissa ohjataan uskollisuuteen ja sitoutumiseen, ja vielä käännettyäänkin Reeta on varovainen lupauksissaan.

Miten helpottavaa olisi luvata Otolle aurinko taivaalta ja kaikki muu hyvä.

Mä en kuitenkaan sano mitään. Mä ajattelen, että Otto on lupausten arvoinen, ja jos mä sille jotain joskus lupaisin, se myös pitäisi, mikäli se musta olisi kiinni. (H 235)

Oton lähdettyä tilalta Reeta tuntee kuitenkin tunteen, joka on ”enemmän kuin tunne”. Se tuntuu ”aavistukselta suunnasta”. (H 236) Kirja päättyy puolen vuoden päästä joulun alla, kun Eki salaa nuorilta kutsuu molemmat luokseen ja nämä tapaavat asemalla. Reetan viimeinen havainto romaanissa on uusi alkua: ”Nuo kasvot, tuo olemus. Mun elämässä juuri niiden muotoinen ja kokoinen tyhjyys.” (H 272)

Heijastuksia on siis uskonnollinen nuortenkirja, joka lainaa aineksia romanssista – toistaa romanttisen rakkauden koodeja. Ihonen (1991, 111) selittää viihteellisten elementtien esiintymistä uskonnollisessa kaunokirjallisuudessa sillä, että kun kirjoittajan intentiot ovat sisältöseikoissa, muoto lainataan – luultavasti vain osin tietoisesti – sieltä, mistä se on helpoimmin omaksuttavissa. *Heijastuksissa* romanssin traditiosta lainattu kaava ei kuitenkaan näyttäyty tarinassa itsetarkoituksellisena eikä myöskään päälleliimattuna viihde-elementtinä, vaan se asettuu tukemaan päähenkilön uskonnollista muutosta. Reeta on epävarma jo siitä, mitä uskomisen ylipäättään on. Koska romaanista puuttuvat SRK:n romaaneille tyypilliset seurakohtaukset ja niiden myötä saarnakohdat, jotka muodostaisivat kääntyjäihahmon uskolle jonkinlaiset opilliset seinät, Oton ja Reetan väliset keskustelut ajavat saman asian, mutta hienovaraisemmin. Se, että nuorten välille muodostuu voimakas tunneside, vahvistaa hetkien intensiivisyyttä. Tarinan sisäisessä maailmassa näyttäytyy perusteltuna, että molemmat ponnistelevat enemmän kuin toisilleen satunnaiset ihmiset.

Otossa ei ole uskonnollisen auktoriteetin julistavuutta eikä esikuvan ehdottomuutta. Hänen hahmoonsa rakennetaan uskonnollisen kirjallisuuden varhaisempaa traditiota purkavaa epäilyä ja kritiikin varovaista sallimista (vrt. Loivamaa 1996, 33). Jo romaanin alussa Otto katsoo Reetan ei-uskovaisia tunnusmerkkejä ajatellen: ”Aina tämä maallinen taivallus ei ollut helppoa, kyllä mie sen tiesin.” (H 11) Inarista kotoisin olevan Oton kotimurteesta on puheessa jäljellä mie- ja sie-pronominien verran, mikä sekin on omiaan leppoistamaan hahmoa. Oton kommunikoinnin välittömyys puree Reetaan ärtymyksenkin yli: ”– Mie haluaisin edes kerran tietää, mitä sie todellisuudessa ajattelet, Otto sanoi. / Sellaisen asian kuullessa pysähtyi paatuneinkin pakenijatyyppe.” (H 184)

Otolla on myös kohtikäyvä tapa puhutella ihmistä etunimillä siinä missä Reeta käyttää vain pronominia *sä* ja haluaisi omaa nimeään mieluummin tulla kutsutuksi vaikka nimellä ”Raivo Apina” (H 187). Reeta käyttää muutenkin muita hahmoja kovempaa kieltä. Häntä ”ahdistaa tämä paska” (H 93), ja kerran hän mustasukkaisuuksissaan ärähtää Otolle ”Mene, naisein marjatilallesi” (H 174). Samalla Reeta ahdistuu muiden lähelle tulosta:

Mistä Otto osasi tuollaiset keinot? Mistä se tiesi mitä pitää tehdä tai sanoa, että ajatus kulkee suoraan läpi maalin ihmisen ytimeen saakka ja kolauttaa pahasti? [– –]
Tuollainen toiminta oli erittäin salakavalaa. Ensin avata toinen ja sitten iskeä. Iskeä siihen, mistä on ensin suojakerrat kuorinut.
Mä en todellakaan ollut mikään avattavissa oleva paketti. (H 79)

Suoraan uskoon liittyvät keskustelut Otto ja Reeta käyvät vasta loppupuolella, kun Reeta on välitilassaan ajettu niin reunalle, eikä pysty enää pitämään ahdistusta vain itsellään. Hänessä ei ole enää uhmaa vaan aitoa vastausten nälkää.

– Uskotko sä, että valtaosa maailman ihmisistä menee kuoltuaan helvettiin?
Tällä kertaa vastaus tuli vähän nopeammin.
– Valtaosa? En mie osaa sanoa. En mie kyllä haluaisi uskoa ketään helvettiin.
– Mutta sä ajattelet, että on taivas ja helvetti, ja kuoleman jälkeen mennään jompaankumpaan.
– No, niin.
Käännyin katsomaan Ottoa.
– Mistä sä tiedät, mihin kukakin menee?
Otto kohautti harteitaan.
– En mie sitä tiedäkään.
– Mutta eikö tuo usko juuri perustu siihen? Että joka kuuluu siihen uskoon, menee kuoltuaan taivaaseen, mutta joka ei kuulu, menee toisaalle?
– Hmm. Joo.
– Perustele sitä jotenkin. (H 207–208)

Dialogissa merkillepantavia ovat Oton yksikön ensimmäisessä persoonassa olevat vastaukset. Hän vastaa omasta puolestaan, ei koko uskonyhteisön puolesta. Minä-muoto ja oman tiedon rajallisuuden osoittaminen tuottavat Oton puheeseen varsin kristillistä nöyryyden eetosta ja epävarmuutta roolista, johon hän on joutunut. Hänen puhuttele-
van hahmonsä kautta Jumalan tahtoa ei pyritä tuottamaan romaaniin niinkään sokeaa kuuliaisuutta vaativana dogmina kuin jonkinlaisena hiljaisena äänenä, jonka kuulemiseen vaadittavaa herkkyyttä voi vaalia tai sen voi tukahduttaa. Otosta rakennetaan tehokasta uskonnollista kutsujaa, koska hänen uskonvarmuutensa ei sisälly äänekästä taivuttelua, vaan viesti ujuttautuu hänen olemiseensa. Oton rakkaus muuttaa Reetan käsitystä itsessään. Samalla Oton kyky rakastaa ja nähdä hyvää sekä toraisassa Ernesti-
kukossa että Reetassa motivoidaan uskolla. Lopulta pitkälti Oton kautta välittyvä Reetan muuttava voima on siis Jumalan rakkautta, ihmisten kautta välittyvää agapistaa, ar-
mahtavaa pyyteetöntä rakkautta. Lopulta, aivan reunalla, Otto päätyy myös Reetan rippisäksiksi.

Reetan ja Oton välisen romanttisen jännitteen ohella romaaniin punoutuu toinenkin romanssijuoni. Reeta löytää päärakennuksen vintiltä rasiassa, jossa on kuva Greetta-nimisestä naisesta ja paperi, jolle on kaunokirjoitettu vanhat Siionin laulun sanat ”*Oon autuas ja saanut Jumalalta /jo täällä puwun lumivalkoisen*” (H 141). Löytö käynnistää sivujuonilinjan, jossa sata vuotta sitten ennen sotia talossa piikana ollut torpantyttö Greetta avioituu yhden talon pojista, Mattias Rannan kanssa vuonna 1914. Kursivoidut kohtaukset Greettan elämästä Rannan talon piikana poikkeavat muusta kerronnasta kolmannen persoonan kerronnallaan, joka pitää tarinaa hieman etäällä lukijasta.

Reetan suvun tilan historia tuntuu alkavan toistaa itseään, sillä Reetan ja Greettan tarinat peilaavat toisiaan monin tavoin. Nimet ovat samankaltaiset, ja kun Otto tutkii Reetan vintiltä löytämässä rasiassa ollutta valokuvaa, hän vertaa kuvan naista Reetaan: ”Teissä on paljon samaa näköä”. (H 141) Greetta-katkelmalla toistavat varioiden Reetan elämän tilanteita. Kohtausta, jossa Otto on juuri käynyt Reetan huoneessa, seuraa katkelma, jossa Mattias tulee kukkotapettiseen huoneeseen juuri, kun Greetta on siistimässä sitä. Greetta säikähtää miehen mahdollisia tarkoitusperiä, turhaan. (H 143–144) Missään kohdassa ei selviä, ovatko Greetta-katkelmalla todella kurkistusluukkuja teoksen sisäisen maailman menneisyyteen vai Reetan kuvitelmia. On kuitenkin joitain viitteitä siitä, että ne olisivat Reetan ”menneisyyteen eläytymisen” tuotosta: ”Ajatteletko sä koskaan ihmisiä, jotka on eläneet täällä ennen meitä” (H 124), Reeta kysyy Otolta

nuotiolla. Vasta lopussa Reeta rohkenee kysymään Greettasta Ekiltä ja saa tietää tämän olleen hänen esiäitinsä ja kääntyneen lestadiolaiseksi aikuisiällä. Puoliso Mattias kääntyi hänkin myöhemmin.

Greettan tarina voi romaanissa näyttäytyä paikoin päälle liimattuna, mutta teoskokonaisuudessa sillä on uskonviestin kannalta olennainen temaattinen merkitys. Se toimii eräänlaisena ”myös isämme uskoivat ennen” -kertomuksena, jonka kautta Reeta asetuu osaksi pitkää samoin uskovien ketjua. Yhtäältä Greettan tarinaa voi kuitenkin Reettan tarinaa huolettomammin lukea maallisen rakkaustarinana, sillä siitä puuttuu kääntymisen hetki ja sen mullistava muutosvaikutus initiandin elämään. Lisäksi Greettan ja Mattiaksen romanssin traagisena ylitettävänä esteenä ei ole usko vaan luokkaeron aiheuttama epävarmuus ja luottamuspula. Reeta katselee esiäitinsä kuvaa ja pohtii:

Talollisen poika ja torpparin tytär.

Katselin Greettan kasvoja.

– Sä olit piika. Siihen aikaan se kai tarkoitti alempiarvoista ihmistä.

Sormeilin kuvan pintaa ajatuksissani.

– Miltä susta tuntui? Mä luulen, että mä tavoitan jotain siitä olostä. Siitä ammottavasta kuilusta kahden ihmisen välillä, joka tuntuu suurelta kuin kraateri. Joka on omien haaveiden edessä. (H 256)

Väitän, että mikäli kääntymyskertomukselta vaaditaan jonkinlaista vastaavuutta suhteessa tosielämän kääntymyksiin, sen toistuva kietominen romanssin kaavan kanssa voi olla ongelmallinen. Nuortenkirjan ratkaisuna profaanista kirjallisuudesta lainattu romanssin dynamiikka kuitenkin toimii juonta kannattelevana aineksena ja tuntuu tuottavan pelkkää kääntymyskertomusta vetävämmän kuvion. Se toimii yhtenä uskonnolliset viestin myyntikeinona. Toisaalta romaanissa tuotettu kristityn lähimmäisen ja rakastetun yhdistelmän voi lukea vastaavan vanhoillislestadiolaisuuden avioliittoihannetta, jossa puoliso on myös paras ”matkaystävä”. Tämä malli toimii vahvasti myös muissa tutkimissani SRK:n romaaneissa. Uskon edelle romanttista rakkautta ei kuitenkaan kertaakaan päästetä. Reetakin yrittää ensin vakuuttaa itselleen, että usko olisi riittänyt:

– Greetta sulle kävi hyvin. Sä sait uskon ja sait komean ja hyvän miehen.

Hiljaisuus.

– Mullekin kävi hyvin. Mä sain uskon. [– –]

– Kyllä se riittää. (H 256)

2.1.4. Rajankäynti ja puhuttelu

Reetan liminaalitalan etenemistä ei esitetä tasaisena jatkumona, vaan siihen on mahduttettu paljon tapapakkeja ja huojuntaa entisen arvottamistavan ja uuden, kutsuvan tilan välillä. Takapakeista palautuminen ja eteneminen kohti uutta tapahtuu yleensä puhutelluksi tulemisen kautta. Löytty (2006, 118) näkee, että puhuttelevuus kuvaa hänen tutkimassaan lähetysskirjallisuudessa – ja siten myös minun tutkimassani tendenssikirjallisuudessa – hyvin sitä, miten ideologinen kutsu toteutuu tekstissä ja puhuttelee yksilöä tunnistamaan oman subjektiivensa uskovana. *Heijastuksissa* puhuttelijana eivät ole kuuliaisuutta edellyttävät vanhemmat tai neuvova seurakunta (vrt. Ihonen 1991, 107), vaan keinot ovat epäsuorempia. Tarkastelen tässä muutamia keinoja, joilla puhuttelua romaaniin tuotetaan.

Yksi selvä puhuttelun väline romaanin sisäisessä maailmassa on musiikki. Sellainen se on heti ensimmäisessä kohtauksessa, jossa Reeta tunnisti Oton uskovaisuuden musiikin kautta. Myöhemmin Reeta lähtee kylälle pakoon kaikkea ja jotta ”saisin huudattaa musiikkia rauhassa” (H 210). Hän kuuntelee autoradiosta ”kevyttä kesäistä kappaletta *Vielä on kesää jäljellä*” (H 210). Kappale saa Reetan hetkeksi unohtamaan painostavan olon, mutta sen loputtua olo palaa välittömästi. Hän muistaa, kuinka Otto oli hänet asemalta hakiessaan soittanut virsiä.

Käsi täräisi vähän, kun painoin nappia.

Ensimmäinen laulu ei ollut se, jota etsin. Ei toinenkaan. Sitten tuli kolmas laulu.

Sydän alkoi takoa. Puristin rattia vähän tiukemmin.

Sinulle kiitos, Isä maan ja taivaan, on nimes suuri, pyhä, kallis aivan, ja armoni on vakaa, määrätön, taivaankin tähtein yli ääretön, ääretön.

Myös minulle on armoni näin suuri, sinua Herra, kiitäs siitä juuri. Loit minut kuvaksesi, Herrani, vahvista kaikkeen hyvään lastasi, lastasi...

Kuuntelin koko laulun. Laitoin sen uudelleen. Keskityin ääneen, mutta suurimmin muhun kolahtivat sanat.

Mun mieleen tuli tunne. Riparin jälkeinen.

Istuin kauan kaupan pihassa mustassa maasturissa. Lämpötila maasturin sisällä kohosi hitaasti. (H 210–211)

Reetassa on tapahtunut jokin muutos, sillä hän ei saa enää kevyestä musiikista samaa hyvää oloa kuin ennen. Musiikki sanoituksineen tuo kahden eri maailman erilaisuuden Reetalle hyvin affektiiviselle tasolle ja osoittaa hänelle uskonnollisen ja ”maallisen” nuoruuden sovittamattoman ristiriidan.

Välillä puhuttelevat sanat nousevat myös henkilöhahmojen omasta tajunnasta. Mansi-koita poimiessa Reetan mieleen nousee pyörimään vanha rippilaulu: ”Kummasti siitä muisti vielä sävelen ja sanojakin, lauseita sieltä täältä. [– –] / *Hiljaisuutta, rauhaa etsin, tunnen usein ikävää. Mistä löydän lepopaikan, missä sielu levähtää?*” (H 82.) Laulu ajaa hänet jälleen liminaalitilaa tiivistävään uskonnolliseen reflektioon:

...synti polttaa sielua...

Ei sitten yhtään synkempi laulunpätkä voinut jäädä mieleen pyörimään.

Synti. Mitä edes oli koko synti? Ihmisten mielikuviissa se oli jotain raakaa ja raskasta kuormaa. Johtuiko ihmisten epämääräisen paha olo synnistä vai mistä? (H 82)

Laulunsanojen kautta hengellisesti latautuvat kohdat kutsuvat henkilöhahmoja tiettyihin valintoihin. Paikoittain laulujen nousemisen kohtauksiin voi toki nähdä asetelmallisen ja tarkoitushakuisena dialogipyrkimyksenä potentiaalisen ahdistuneen tai skeptisen lukijan kanssa. Niiden kuvallinen kieli on hypoteettiselle sisälukijalle lestadiolaisuuden seuraperinteestä tuttua, ja laulusanoituksiin voi liittyä hengellisiä ja emotionaalisia latauksia, joiden kautta kohtien päähenkilöä puhutteleva ja kääntymiseen motivoiva voima on sisälukijalle selvä. Lisäksi uskonnolliset laulunsanat ovat keino ujuttaa uskonnollista puhuttelua tekstiin ilman, että henkilöhahmo pitäisi kuljettaa uskonnollisesti osoittelevampaan seuraympäristöön. Toisaalta juuri nämä kohdat saattavat olla kohtia, joissa uskonnollisen kielen eksklusiivisuus on kohosteisinta. Ilman vanhoillislestadiolaista kompetenssia kohdat voivat näyttäytyä lukijalle muutoin varsin yleiskielisen romaanin vieraimpana ja kenties siksi poistyyntävimpänä aineksina. Se, mikä sisälukijalle voi esiintymistilanteessaan mieltä arvokkaaksi, kauniiksi ja runolliseksi (ks. Hakala 1999, 26), voi ulkolukijalle näyttäytyä vanhakantaisena, oudon kohosteisena, vieraana ja poissulkevana, ja puhutteluvaikutus on menetetty.¹¹

Toisena teoksessa näkyvänä epäuskon tunnus- tai tunnustamismerkkinä esitetään ehostaminen. Sen kautta osoitetaan Reetan rajankäynti kahden maailman ja kahden eri

---

¹¹ Esimerkiksi Rekola (1982, 130) pitää uskonnollisen kaunokirjallisuuden yleistä tapaa sirotella kaunokirjalliseen kerrontaan (Kaanaan- yms. vanhahtavan kielen käytön lisäksi) raamatunlauseita ja virrensäkeistöjä kyseenalaisena, varsinkin jos sen tekee taitamattomasti. Hän perustelee kritiikkiään kahdella syyllä: jos hengelliset lainauksen ovat liian tuttuja, ne eivät sisällä mitään informaatiota. Jos ne taas ovat liian outoja, kuten yhä useammalle nykylukijalle ja isolle osalle ulkolukijoita ovat, ne jäävät paloitetuina ja yhteydestään irrotettuina käsittämättömiksi, tai ainakin vaikutelma on Rekolan sanoin lattea. Toisaalta taas Rekolan mukaan erityisen taiten sijoitettuna ”Raamatun sana voidaan sulauttaa luonnollisena tekstiin tai sijoittaa se siihen siten, että syntyy vieraantumisen kokemus”.

Reetan välillä. Reetan ulkomuoto mukailee sisäisiä tuntemuksia: olon keventyessä meikki jää, mutta palaa taas, kun olo pahenee.

Mun kiluni ja tarvekaluni. Mun vanhat tutut aarteeni. Mun oikea aito elämäni. [– –]
Väriä. Lisää väriä.

Mä maalaan itseni pois maailmankartalta. Ketään sellaista kuin Reeta Ranta ei ole koskaan ollutkaan. (H 156)

Reeta saapuu tilalle meikattuna ja huoliteltuna, mutta hetken mielihoiteesta ensimmäisenä aamuna vain pesee kasvonsa, leikkaa pitkät kyntensä ja palmikoi hiuksensa niskaan. ”Ihan kuin mun tilalla olisi ollut joku kauan sitten elänyt tyttö. Kuva oli kuitenkin sopusoinnussa ympäristön kanssa. / – Hilja Elovena Maitotyttö, saanko esitellä?” (H 25.) ”Eri Reetan” näkeminen tekee vaikutuksen Ottoon: ”Muutos kannatti, mä ajattelin nopeasti, kun Otto vilkaisi kerran, sitten jäi vain katsomaan. / – Terve. Me ei kyllä olla vielä tavattu. Kallion Otto, se sanoi ja ojensi kätensä.” (H 26) Reeta huomaa, että Otto jättää yhtäkkiä ”päänaukomisen” vähemmälle. ”Mietin, vaikuttiko asiaan mun ulkonäkö. Oliko muodikkaalle ja huolitellulle naiselle helpompi olla ilkeä?” (H 26.) Myöhemmin Reeta palaa ahdistuksessaan meikkipussille, ja kun Otto on viemässä Reetaa mansikkamaalle, hän tarttuu ovella vielä Reetaa käsivarresta.

– Mansikoitako varten sie teet tuon? [– –] Teeskentelin ymmärtämätöntä.
– Teen minkä?
– No, tämän, Otto sanoi ja heilautti kättään kasvojensa edessä. Ei mulle jäänyt epäselvyyttä, mitä se tarkoitti.” (H 78)

Reeta ehtii miettiä, mitä hänen ulkomuotonsa kenellekään kuuluu, mutta hänen sydämensä lähtee laukalle, kun Otto jatkaa: ”Sie näytät hyvältä ilmankin” (H 79). Puhuttelu laukaisee Reetassa pitkän sisäisen monologin suhteesta uskoon. Myöhemmin uskovia, ehostamattomia tyttöjä katsellessaan Reetan hahmo pohtii uudelleen ehostamisensa syytä: ”Mä [– –] tunsin itseni todella vähäpätöiseksi ja rumaksi. Ei ehostus mua rumaksi tehnyt, vaan se ajatus, etten kelvannut itselleni ilman.” (H 103–104)

Reetan sedän, maatalon isäntä Ekin turvallinen aikuishahmo on irtautunut vanhoillis-lestadiolaisesta uskosta. Hänen leppoisa savon viäntämisensä on omiaan keventämään raskaita aiheita ja tunnekuohuja. Eräässä kohtauksessa Reetan meikkaus saa Ekistä katselijan, joka tekee yllättäen päätelmänsä toisen sielun tilasta: ”– Et sinä sittenkään ennee uskovainen oo?” (H 156). Tilanteessa tapahtuu tunnistaminen: Eki, ei-uskova itsekin, on tunnistavinaan Reetan ei-uskovaksi, ja Reeta tunnistaa äkkiä myös itsensä:

– En tiedä. Jos koskaan olen ollutkaan. [– –]

- Paremmalta sekkii kuulostaa ku pelekkä ei, se sanoi.
- Keskeytin liikkeen ja kohotin katseeni peilin kautta sen kasvoihin.
- Niinkö sä ajattelet?
- Eki ei vastannut, kohautti vain olkaa. (H 156)

Ei-uskovaisuuden tunnistamisen välikappaleena toimivat ehostusvälineet laukaisevat yllättävän keskustelun, joka ei varsinaisesti liity ehostamiseen. Reetalle tuotetaan hetkellinen vieraantumisen kokemus, jossa hän näkee sekä itsensä että ovenpielessä seisovan Ekin peilin kautta, mutta tuntee katselevansa tilannetta kuin ulkopuolelta. Reeta myös kuulee oman äänensä puhuvan, mutta ihmettelee, onko se sittenkin jonkun toisen, ja ottaa puheeksi asioita, joita on vältellyt. Kohtaus muodostuu puhuttelukohdaukseksi, vaikka puhuttelija on ei-uskovainen. Meikkiä itsessään ei esitetä uskon kannalta olennaisena vaan ennemminkin ulosnäkyvänä tunnusmerkkinä henkilön sielun tilasta, joten se saa romaanissa oman, motiivinomaisen merkityksensä uskovaksi ja ei-uskovaksi tunnistamisessa. Keskustelun aikana meikkien kokoaminen takaisin pusukkaan on kuin pieni ele valinnan suuntaan.

Eki on nähtävissä Reetan kehitystarinan kannalta keskeisenä, puhuttelevana hahmona. Ei-uskovanakin Eki kannustaa toistuvasti Reetaa lähtemään Oton kanssa seuroihin ja saa Reetan kimpaantumaan: ”Äänessä oli salamoita, samoin silmissä. / – Miksi sä niin kovasti tunnut haluavan, että mä lähden seuroihin? Lähde itse Oton kanssa.” (H 154) Eki myös kehottaa Reetaa miettimään uskonasioita: ”– Se on männy minun ohi, mahdollisuus. Ei se ennee tunnu missään. / [– –] / – Mutta sinä Reeta. Sinä ehkä oot vielä kiinni siinä, mahdollisuudessa. Elä missoo sitä [– –].” (H 157–158.) Eki on myös ensimmäinen Oton jälkeen, jolle Reeta kertoo kääntymisestään. Tuolloin puhutteluasetelma kääntyy toisinpäin:

- Eki laskeutui mun viereen luukun eteen. Sen silmät katsoivat samalta tasolta tulipesää ja palavaa paperia.
- On se Reeta hyvä asia.
- Niin.
- Eki kohensi tulipesää, laittoi sitten uunin luukun raolleen. Nousi. Mä ajattelin, että kysyn siltä nyt, koska toista tilaisuutta ei välttämättä enää koskaan tulisi.
- Haluatko sä puhua näistä asioista?
- Eki laittoi kannen vesikattilan päälle, kääntyi kohti muita töitä.
- Ei puhuta minusta, puhutaan sinusta, se sanoi verkkaisesti. (H 225–226)

Ekin hahmolla ei tunnu olevan romaanissa omaa kehitystehtävää, vain tehtävä Reetan prosessille suotuisina puitteina. Ennen kaikkea Ekin hahmo varmistaa, että romaanin

ihmiskuva ei ylihengellisty. Hän edustaa psykologisempaa, hoitomyönteistä lähestymistapaa ihmiseen. Eki on se, joka houkuttelee Reetan alas vintiltä ahdistumasta ja nakkelemaan klapeja kärryyn, ja jonka kanssa Reeta uskaltautuu ottamaan puheeksi itsemurha-ajatuksensa. Eki pakottaa Reetan kohtaamaan kipukohtansa:

– Jos sinä lähet sitä pakkoon, niin saat juosta pitkälle Kiinaan ja reilusti ohikii. Kyllä se ahistus tulloo perässä. Elä kuule yhtään luule, etteikö tulis. Sinä ruahoot sen kaiken lisäksi sinne omilla harteillas. Mietippä sitä. (H 93)

Eki on myös se, joka kannustaa Reetaa hakeutumaan terapiaan ja toisaalta se, joka lopulta huolehtii, ettei Reeta pelkojensa vuoksi jätä kesän jälkeen lähestymättä yhteydenottoa odottavaa Ottoa. Eki on ikään kuin tyytynyt kelpaamattomuuteensa suhteessa sekä uskoon että parisuhteeseen, muttei halua Reetan jäävän paitsi kummastakaan. Ekin hahmo mahdollistaa puhuttelullaan Reetan hahmolle myös muiden kuin uskonasioiden kohtaamisen.

2.2. Uskonnollinen kriisi purkautuu

Heijastuksien juonenkulun ratkaiseva käänne on lopulta tilan sekopäisen Ernesti-kukon kuolema. Hankala ja oikukas kukko on pitkin tarinaa ollut implisiittisesti rinnastettavissa Reetan toraisaan hahmoon. Kukon raadon löytäminen ja hautaaminen käynnistää kiihkeän tapahtumasarjan nostattamalla Reetassa raivoa ja hätää elämän epäoikeudenmukaisuudesta ja tuonpuoleisesta ja ajamalla Reetan sellaiseen ahdistukseen, että hän on äkkiä halukas keskustelemaan aiheista, joita on vältellyt visusti koko kesän. Reetan hahmoa on työnnetty pitkään kohti reunaa, joten kukon kuolemaa ei voi vauraussetta lukea helppona deus ex machina -käännekohtana. Se sopii kuitenkin Loivamaan (1996, 34, 46, 52) kuvaukseen uskonnollisen kaunokirjallisuuden traditioon kuuluvista kohtalokkaista käännekohdista. Loivamaan mukaan ulkoisesti järkyttävä tai ainakin yksilöä vavahduttava tapahtuma voi saada aikaiseksi muutoksia, joiden perusteleminen voisi olla muuten hankalaa, joten sen jälkeen viriävä uskonnollinen kriisi vaikuttaa motivoitulta.

Kukon kuoleman päivänä uhkaava, tummia pilviä vyöryvä sää tukee Reetan mielentilaa. Otto ja Reeta puhuvat pitkään ja sivuavat myös uskon kysymyksiä, mutta kun Otto

kysyy, haluaako tämä puhua omasta uskostaan, Reeta väistää vielä kerran. Hän tajuaa olevansa reunalla, mutta ei ole vielä valmis hyppäämään:

Kurkussa alkoi polttaa. Samoin silmissä. Säikähdin tunnetta. Se ei tuntunut häviävän ollenkaan, vaikka keskityin kovasti poistamaan polttelua. Tuntui vain kasvavan. [– –] Nousin sängyltä, koska mulla ei ollut aavistustakaan, mitä mulle tapahtuisi, jos jäisin siihen. (H 209)

Reetaan tulvii päivän aikana muistoja, muun muassa yläasteaikainen tuska, kun hän oli tajunnut, mitä oli tekemässä kiusaamalleen Olivialle. ”Sellaisina hetkinä tunsin, että mun pää sekoaa. Ammottavista syvyyksistä tulviva oli niin voimallinen. Kerran mä kuulin, että joku uikuttaa. Mulla meni tovi aikaa tajuta, että ääni tuli mun omasta kurkusta.” (H 203.) Menneisyyteen liittyvä katumus on osa Reetan liminaalitilaa. Samalla *Heijastuksia* valottaa Reetasta puolta, jota *Yksi näistä* ei avannut: Reetan kiusaamista motivoi tämän kateus Olivian lämmintä, huolehtivaa kotia ja osakseen saama rakkautta kohtaan.

Illalla, kun Reeta jää yksin tupaan, hän tärisee eikä uskalla mennä nukkumaan.

Olo oli sietämätön.

Mä olin alkanut pelätä.

Pelkäsin, että tulee täysi pimeys. Pelkäsin, että huomaan tuvan suuren kaapin oven raosta hehkuvan punahohtoisen valon. Että kaapista kuuluisi käheää naurua. Tuntui, että mua ympäröi jokin uhkaava joka puolelta. Se lähestyi hitaasti kunnes olisi saartanut mut kokonaan. Sitten repeäisi, tämä painostava hiljaisuus. (H 215)

Kertoja pysyttelee keskushenkilön tajunnan tasolla: tämä ei näe paholaista¹², joten dra-matiikka jää sisäiseksi, mutta pelko tuottaa aidon uhan tunnun.

Reeta tajuaa olevansa reunalla: ”Tällä hetkellä tunne huusi sitä, etten pärjää enää. / Että jokin päättyy tänä yönä.” (H 215) Tapahtuu täydellinen hybriksestä riisuminen, jota uskonnollisen kirjallisuuden logiikassa voisi kutsua paljastavuuden periaatteeksi. Esimerkiksi Anna-Maija Raittila (1881, 10–11) luonnehtii, että uskonnollisella taiteella on parhaimmillaan kyky pudottaa pohja käsityksiltä, että tilanteet olisivat järjestelmällisesti hallittavissa ja erillinen minä voisi uskoa omiin selviytymis- ja menestymisedellytyksiinsä. Raittilan mukaan uskonnollinen runoilija ja ihminen huutaa hädissään

---

¹² Toisin kuin Jumalan kuvaamiseen, paholaisen kuvaamiseen ei liity raamatullisia kieltoja (Rekola 1982, 117). Painostava kohtaus on silti aineistoni ainut, jossa luodaan edes aavistus Jumalan vastustajan läsnäolosta.

apua, uskoo yliluonnollisen apuun ja hakeutuu sitä kohti. Raittila käsittää uskonnollisen kirjallisuuden – erityisesti lyriikan – tehtäväksi ”armahduksen sanoman laskeminen irrationaalisen elämyksen tasolle siellä, missä ihminen on riisuttu myös oikeassa-olemisen tarpeesta”.

En tiedä, miten kauan mä istuin siellä tuvassa erilaisten mielikuvien riepottelemana. Tahtojen ja tarpeiden ristitulessa.

Musta tuntui, että lakkasin olemasta mä. Että kerros kerrokselta mun ympäriltä roolit kuoriutuivat pois. Kunnes loppujen lopuksi jäi pelkkä ihminen. (H 215–216)

Lopulta jäljellä on valintatilanne, jonka toinen vaihtoehto on psyykeä edustava Eki, toinen uskoa edustava Otto: ”Suuntia oli kaksi. [– –] Oikealla loisti vaimea valo huoneen oven alta. [– –] Vasemmalla oli pilkkopimeää ja tuulista. / Mutta mä tiesin, että vasemmalla, kaiken sen pimeyden takana, oli lämmin valo.” (H 216) Henkilöhahmo on ajettu ahtaaseen tilaan, jossa hänen valintansa esitetään luonnollisena ja väistämättömänä. Liminaalisuus ratkeaa althusserilaiseen vapaaehtoiseen alistumiseen Reetan murtuessa Oton aitan portailla: ”– Mä en jaksa enää elää näin.” (H 220)

Huomionarvoista on, että kääntymyksen hetki kerrotaan Oton, välittäjän, suulla, ei synninpäästön vastaanottajan suulla. Reetan tunteista välittyy vain se, minkä Otto voi nähdä. Se voi kerrontakeinona olla helpompi, sillä vaikka Ottokin kokee uskonnollisen elämyksen aistiessaan yliluonnollisen toimivan hänen kauttaan, Reetan sisäinen maailma voisi olla vielä hankalampi sanoitettava. Rekola (1982, 120) vasten luettuna Reetan vaijennaminen äärimmäisessä taitekohdassa on luettavissa nimenomaan merkiksi siitä, miten vaikeaa ja mahdotonta on kuvata pyhää kirjallisuudessa. Otto miettii:

En tiedä, mistä se ajatus tuli. Katselin sateeseen, kuuntelin ääniä. Ulkopuolinen maailma alkoi hävitä kauemmaksi. Mie lakkasin välittämästä koleudesta.

Oli vain ajatus ja tämä hetki. Tunne, joka vahvistui hetki hetkeltä.

Mie käännyn katsomaan Reetaa.

– Huolettaako sun usko sua? [– –]

– Ei mulla ole mitään uskoa.

Sen sanottuaan Reeta itki taas. Mie saatoinkin jopa kuulla sen. Mie käännyn katselemaan pimeää taivasta. Vedin hitaasti henkeä ja käännyn takaisin Reetaan päin.

– Haluatko sie uskoa synnit anteeksi?

Mie en kuullut, jos Reeta sanoikin jotain. Mutta mie tunsin, miten se nojautui vähän lähemmäksi. Arvelin myös näkeväni pienen nyökkäyksen.

– Jeesuksen nimessä ja veressä.

Mie ymmärsin, että se olin mie, jonka suusta sanat tulivat. Mutta ymmärsin myös, että se en kuitenkaan ollut mie. Me istuttiin aitan portaalla kahdestaan, mutta tiedettiin molemmat, että kolmaskin siinä oli. (Otto, H 221–222)

Itse kääntymyksen hetki, synninpäästö, ei ole luonteeltaan erityisen seremoniallinen eikä dramaattinen, pikemminkin vaatimaton. Otto lausuu tilanteessa vanhoillisesta diolaisuudessa vakiintuneet synninpäästön sanat ”Jeesuksen nimessä ja veressä”. Sanat ovat taitekohta, joka purkaa uskonnollisen kriisin ja liittää Reetan liminaalisen hahmon osaksi uutta. Tällaisen piinallisia juonenkäänteitä seuranneen ratkeamisen voisi nähdä pyrkivän tuottamaan lukijalle huojentuneen tunnetilan, Aristoteleen *Runousopin* mukaisen katarttisen tunteen, jota voisi luonnehtia puhdistavaksi ja vapauttavaksi, jopa yleväksi ja kohottuneeksi (vrt. esim. Helle & Hollsten 2016, 10.) Ainakin sen voi nähdä toimivan henkilöhahmoille sellaisena.

Reeta itki. Mie katselin, miten taivaalta satoi vettä sankoin massoin. Ajattelin, että tämän näkyvän veden lisäksi täällä virtasi vielä yksi vesi. Mielen täytti niin suuri tunne, ettei sitä osannut mitata järjellä mitenkään päin. Istuin vain, tein samoin kuin Reeta ja painoin pään käsiini. (Otto, H 221–222)

Ilmaisusta ”näkyvän veden lisäksi virtasi vielä yksi vesi” voi sisälukija löytää viittaukseen kaanaankieliseen ilmaisuun *elävä vesi*, joka on evankeliumin raamatullinen metafora (esim. Joh. 4:10). Lisäksi Otto kokee, että paikalla on heidän lisäksi joku ”kolmaskin”. Sisälukijalle ”kolmas” on kontekstissaan ymmärrettävissä kolminaisen Jumalan yhdeksi persoonaksi, Pyhäksi Hengeksi: ”Sillä missä kaksi tai kolme on koolla minun nimessäni, siellä minä olen heidän keskellään.” (Jeesus, Matt. 18:20.) Tämän ”kolmannen”, yliluonnollisen jumaluuden, läsnäolo on luettavissa tekstistä esiin jo kohdassa, jossa Otto tuntee, että osa hänen yllykkeistään tulee häneen jostain hänen ulkopuoleltaan. Hänelle tulee ”tunne”, ja hän kokee, ettei toimi tilanteessa itse vaan tulee ohjailluksi jostain ulkopuolelta. Otto kokee, että hän on ainoastaan välittäjä, jonka kautta jumalallinen voima tekee muutoksen Reetaan.

Tällainen yliluonnollisen tuottaminen lähestyy pappi ja esseisti Juhani Rekolan (1982, 108, 114) ajatusta uskonnollista tai erityisesti kristillistä kirjallisuuden määrittelevästä tasosta, joista kolmas on hänen mukaansa kerronnassa avautuva ”uusi ulottuvuus”. Rekolan mukaan tällainen ulottuvuus, jokin selittämätön, voi avautua kohdissa, joissa inhimillinen järjestys jollain tavoin särkyä ja siihen ilmestyy ”aukko tai rako”. Esimerkkeinä Rekola käyttää Kafkan *Linnan* puhelimesta kuuluvaa tunnistamatonta ”surinaa ja laulua”, Robinson Crusoen rannalta löytämää selittämätöntä ihmisjalan jälkeä, sekä saksalaisen runoilija Friedrich Hölderlinin tapaa kirjoittaa jumalista ja Rilken enkeleistä ilman yhteyttä raamatulliseen maailmaan. Rekola käsittää ne symboleiksi siitä

jumalallisesta, jonka nähdään vallitsevan tässä maailmassa. (Rekola 1982, 114.) *Heijastuksissa* yliluonnollisten voimien läheisyyden tuntu tuotetaan tekstiin erityisen intensiivisenä kohdissa, joissa henkilöhahmon tila on viritetty äärimmäiseen tilaan. Paha yliluonnollinen painostaa Reetaa valitsemaan puolensa. Hyvä yliluonnollinen auttaa henkilöhahmon taitekohdan yli ja jää lähelle vielä katarttisessa helpotuksessa.

On selvää, että tekstin minäkertojat kutsuvat lukijaa tarkastelemaan tuottamiaan maailmoja ensisijaisesti omalta kannaltaan (ks. Lehtonen 1998, 178), siis avoimena näkemään erikoisetkin käänteet luonnollisina ja läpinäkyvästi todellisuuteen kiinnittyneinä. Merkilläpantavaa on kuitenkin myös se, että yliluonnollinen tuotetaan tekstiin niin tiukasti henkilöhahmojen tajunnan tasolta, että tilaa jää myös lukijalle, joka ei tunnista tai halua omaksua kristillistä lukijapaikkaa: romaaniin tuotettu yliluonnollinen ja sen tuottama vaikutus on mahdollista tulkita kuohuksissa olevien henkilöhahmojen psyykeen ja mielikuvitukseen palautettaviksi.

Kääntymisen jälkeen Reetan minäkertojan ääni vuodattaa tunteitaan monisanaisesti. Kääntymys on romaanissa ensin ihmetyksen ja epätietoisuuden kokemus. Yöllä vuoteessa porrashetken jälkeen Reeta itkee ”koko menneen elämän edestä”. Sitä seuraa keveä ilo ja taakkojen putoamisen tuntu. Reetasta tuntuu, että hän on ”löytänyt tien kotiin” (H 223) ja että ”maailma olisi saanut kaatua ympäriltä ja mua ei olisi yhtään pelottanut” (H 222–223). Pian alkaa oman elämän läpikäyminen uudessa valossa. Reetassa herää uudenlainen rakkaus toisia ihmisiä kohtaan halu sovittaa entiset rikkomukset: ”Mä ajattelin Oliviaa. Kaikkea pahaa, jota olin sille aiheuttanut. Mun mieleen tuli vahva tunne, että halusin pyytää siltä anteeksi.” (H 223) Ottoon kohdistuvan kiintymyksen sävy vaihtuu kipuilusta kiitollisuuteen. Pohdinnoissa toistuu jälleen tuntuma ulkopuolisesta voimasta, joka laskee ajatuksia henkilöhahmoon: kerronnassa toistuu eri muodoissa lause ”mun mieleen tuli vahva tunne”. Tilalle astuu oikeastaan kokonaan ”uudestisyntynyt” Reeta, joka katsoo somekanaviaan ja deletoi sieltä mennyttä itseään, jota ei enää tunnista:

Oli vähän kummallinen olo. Sellainen, että olin ollut vuoden poissa maailmankartalta. Tai oikeastaan sellainen, että joku henkilö oli poistunut maailmankartalta ja joku aivan muu tullut sen tilalle jatkamaan elämää samoilla tunnuksilla.

Katselin profiilikuvaani.

Poistin sen. (H 242)

Uuteen ojentautuminen ja harmonisemman elämän mahdollisuus ei tarkoita, että kaikki olisi kerralla ratkaistu: vielä seuraa taloudellisia pohdintoja ja raskas terapia-prosessi. Reeta ei tohdi ottaa Ottoon yhteyttä moneen kuukauteen. Huomattavaa kuitenkin on, että tullessaan lopulta taas käymään Ekin tilalle Reetalla ei enää mainita olevan mukanaan raskasta laukkuja. Sisäisen taakan motiivi on jäänyt menneisyyteen. Olennaisinta kääntymisen jälkeisen tilan kuvauksessa on radikaali uudelleenmerkityksellistymisen prosessi, joka kuvataan jonkinlaisena suomujen putoamisena silmiltä: kuin sokea Saulus-hahmo taas näkisi.

2.3. Kädenojennus tuhlaajalapselle

Heijastuksien mahdollinen vetävyys perustunee romanssin dynamiikan lisäksi sen suhteelliseen realismiin. Henkilöhahmot ovat kaukana täydellisyydestä ja epävarmoja uskossaan. (Ks. Ihonen 1991, 103.) Erityisesti Reetan hahmo on monia verrokkiromaaninsa hahmoja vähemmän siloiteltu: hän riitelee, kadehtii, vihaa ja pelkää eikä ole varma, haluaako edes elää. Synkkyys tulee esitetyksi, ja valolla on sitä vasten kontrastivoimaa. Muutkaan hahmot eivät ole pelkästään pahoja tai hyviä, jopa Otto ärhentelee välillä.

Päähenkilö Reetalla on tarinan aikana käsiteltävänä kolme keskeistä kehitystehtävää. Hengellisen prosessin lisäksi keskitytään henkilöhahmon psykologiseen ja moraaliseen itsenäistymiseen sekä romanttiseen ihmissuhteeseen kasvamiseen. Asioiden ratkomisen järjestys romaanissa ei kuitenkaan ole yhdentekevä: ensin ratkeaa hengellinen kriisi, sitten hoidetaan psyykeä ja vasta näiden jälkeen ollaan valmiita kohtaamaan sydämen asiat. Kolmen tärkeän asian loppujen järjestys heijastelee asioiden tärkeysjärjestystä. Ratkaisevin priorisoinnin ja järjestyksen osoittamisen hetki on iltana, jona Reeta tekee valintaa, meneekö hän hädässään Oton vai Ekin luo. Reeta valitsee Oton eli hengen, mutta tämän kanssa keskusteltuaan Reeta juttelee myös Ekin kanssa. Ekin edustama psyyke ei näyttäydy huonona, vääränä tai poissuljettavana, vaan ainoastaan toissijaisena suhteessa henkeen. Hengellinen tulkintakehys asioiden syistä dominoi, muttei psyykkisen kustannuksella. Mielenterveysongelmiin ei esitetään kertaratkaisua, eikä romaani kutsu ratkaisemaan kaikkea, myös psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia, uskolla.

Reetan kääntymyskertomus on lopulta tarkennettavissa ”paluukertomukseksi”. Päähenkilö on ”suvisaurauskovaisesta” perheestä – perheestä, joka identifioi itsensä vanhoillislestadiolaiseksi ja käy esimerkiksi Suviseuroissa, mutta jossa ei ole ollut läsnä uskon ydinsanoma eikä keskinäinen rakkaus. Usko on kuormittunut salailulla ja häpeällä. Tarinankaaren aikana Reetan hahmon lapsuuden jälkeen haalistunut usko muuttuu omakohtaiseksi. Kääntymyksen luonne on pinnallisesta tai nimellisestä sitoutumisesta kohti syvää sitoutumista. Siksi Reetan kertomukseen rakentuvat lukijapaikat eivät ole yhtä yksioikoisia kuin kenties kertomuksessa, jonka kääntyjähahmon lähtökohdat ovat tyystin vanhoillislestadiolaisen viitekehyksen ulkopuolella¹³.

Lukijapaikkoja rakennetaan sekä potentiaaliselle ulkolukijalle että potentiaaliselle sisälukijalle. Kääntymiskutsu sinänsä on osoitettu ei-uskovalle ulkolukijalle. Minä-kertoja päästää ei-uskovan tai horjuvasti uskovan Reetan äänen kuuluviin tavalla, joka tuottaa myös ulkolukijalle tunnistettavaa lukupaikkaa. Se, että *Heijastuksien* päähenkilönä on koulukiusaajahahmo, sarjan aiemman osan antagonistin, on huomionarvoista. Kääntyjähahmolta ei vaadita kääntymiseen erityistä hyveellisyyttä tai tekoja, ainoastaan positio, josta tunnistaa itsensä syntisenä ja Jumalan apua tarvitsevana. Uskon kautta kääntyjän koko ajattelumaailma mullistuu ja hän saa myös kyvyn hyvään. Tämä on linjassa vanhoillislestadiolaisen kääntymisopin kanssa. Koulukiusaajahahmon kääntymisen kuljettaa opillisen viestin myös ulkolukijalle kenties hienovaraisemmassa muodossa kuin opillinen julistus voisi. Reetan kautta esitetään vanhoillislestadiolaista ajattelua ulkolukijalle ymmärrettävästi. Kun Reetassa tarinan mittaan tapahtuu muutos, ulkolukija uskoo siihen paremmin kuin vähemmän samaistuttavan hahmon muutokseen. Reeta ei ota arvoja annettuina vaan päätyy pitkän ja kipeän reflektion kautta näkemään ne kestäviä ja hyvinä.

Kääntyjänkään subjektipaikkaa lukijan ei toki tarvitse tunnistaa eikä haluta omaksua, vaan hän voi pyrkiä sivupenkille, josta voi seurata henkilöhahmojen vaihteita vieraseen kulttuuriin perehtyjän uteliaisuudella. Rekola (1982, 127) korostaa, että vaikka kirjallisuuden tehtävä olisikin auttaa näkemään maailma oikeammin – mikä on varsin

---

¹³ Tällainen on esimerkiksi Päivi Seikon *Matkalle*-romaani (2014). Se on *Heijastuksien* tavoin pitkään psykologisesti pohjustettu via dolorosa, jonka käännekohtana on kääntymyksen hetki: menneisyyden painama eläkeläismies lähtee jokakesäiselle patikkamatkalleen ja ajautuu monien käännteiden kautta suviseurakentälle, jossa pieni poika saarnaa hänelle synnit anteeksi. Romaanissa on kääntymiskutsun kannalta muutamia kiinnostavia elementtejä kuten ei-uskovan henkilöhahmon tajuntaa tuottamaan pyrkivä uskovainen kertoja. Rajasin teoksen lopulta pois aineistosta, sillä kankeahkon kerronnan vuoksi romaanilla on *Heijastuksia* suurempi riski muodostua liki eksplisiittiseksi kääntymisoppaaksi.

althusserilainen tulkinta – ja pyrkimään osallistumaan sen muuttamiseen, se ei voi kuitenkaan tapahtua pakottamalla. Propaganda ei ole kirjallisuuden väline. Ja vaikka *Heijastuksia* on genrehybridiydessäänkin tendenssiltään ennen kaikkea uskonnollinen kaunokirja, teosta on myös mahdollista lukea ensisijaisesti romanssina, jonka esteet liittyvät uskontoon.

Sisälukijaa puolestaan kutsutaan positioon, jossa kääntymyskertomus on omiaan toimimaan jo olemassa olevaa uskoa vahvistavana. Kääntymisprosessia seuraamalla uskova lukija voi yhä lujemmin vahvistua maailmankatsomuksensa oikeellisuudesta. Tällaiseen voimistumiskutsuun perehdyn paremmin seuraavassa pääluvussa. Toki nuortenkirjaluonteensa vuoksi erityisen tarkasti kohdistetun subjektipaikan *Heijastuksista* voi löytää potentiaaliselle uskossaan horjuvalle nuorelle lukijalle. Tällaista väli-tilaista, vaikeasti uskon mukaan kategorisoitavaa nuorta lukijaa kutsutaan asettumaan kääntyjähahmo Reetan lähipositioon. Horjuva lukija voi löytää tunnistuspaikkoja sekä Reetan että Oton äänistä ja sikäli ymmärtää niiden välistä neuvottelua. Oton uskovan hahmon minä-muotoinen ääni tuottaa paikkaa sisälukijalle, ja toisaalta Reeta-initiäidin kipuilu tuskin on vierasta uskovallekaan. Palaavaksi kutsuttava tuhlaajalapsi-lukija (Luuk 15:11–32) lieneekin teoksen ihannelukija.

3. KUTSU VOIMISTUMAAN

Liittymisen konversio tuottaa kääntyneelle uuden olemisen tyylin, uskovaisen identiteetin, joka mahdollistaa entiseen verrattuna uudenlaisen toiminnan. Kääntymisen jälkeenkään vakaumus ja uskonnolliseen traditioon sitoutuminen ei kuitenkaan näyttäytyä staattisena tilana, vaan jatkuvana muutoksena, toistuvana ja uusiutuvana identiteetti-prosessina, joka edellyttää arjessa aktiivista vakaumuksen työstämistä. (Hovi 2006, 1.) Uskomisen on jatkuvaa ”uskon ylläpitoa”, joka on käsitteellisesti yhdistettävissä Lewis R. Rambon toiseen konversiotyyppiin, voimistumisen konversioon. Voimistumisen konversion voi nähdä uskonnollisuuden päättymättömään prosessiin liittyvänä uskonnollista asennoitumista ohjaavana, kokonaisvaltaisesti elämää muuttavana prosessina (ks. Hovi 2006, 1). Voimistumisen konversiota kuvaavissa tarinoissa selkeä ja dramaattinen liittyminen – kääntyminen – korvautuu voimistuvan uskonnollisen projektin kuvaamisella, johon liittyy pitkäaikaisen uskonnollisen suuntautumisen eläväksituleminen (Loivamaa 1996, 57–58).

Vanhoillislestadiolaisuuteen kuuluu ajatus, että ihminen on itsessään ja omassa uskossaan heikko ja vain omasta voimastaan riisuttuna mahdollinen vastaanottamaan Jumalan armon. Kutsu voimistumaan voisi siis vanhoillislestadiolaisesta näkökulmasta tarkoittaa kutsua alati vastaanottaa Jumalan antama voima uskoa ja haluta tehdä uskon kannalta kestäviä valintoja. Uskossa voimistumisesta voisi puhua myös evankeliumista virkistäytymisenä, ravituksi tulemisena tai vahvistamisena, tai kuten Pentikäinen (1992, 77) sen jo 1990-lvuun alussa esittää, SRK:n kaunokirjallisuuden tavoitteena on, että kirjat ”rakentavat meidän ja lastemme uskonelämää.” Yksinkertaisuuden vuoksi puhun jatkossa voimistumiskutsusta.

Tässä luvussa tarkastelen kahta hyvin erilaista SRK:n romaania, *Yhteen punotut* ja *Siihen asti*, niiden voimistumiskutsua tuottavien keinojen kautta. *Yhteen punottujen* kautta esittelen joukon selkeitä voimistumiskutsua tuottavia elementtejä. *Siihen astin* kautta osoitan voimistumiskutsun osiksi purkamisen vaikeuden.

3.1. Voimistava avioliittoromaani *Yhteen punotut*

Salla Sivulan *Yhteen punotut* kertoo vuorotellen kolmen henkilöhahmon osin toisiinsa kietoutuvaa tarinaa. Romaanin symboliikka on kansikuvituksesta saakka yksinkertaista. Etukannessa on kaksi vastakkain seisovaa oranssia ihmissiluettia. Mieshahmolla on selässä reppu, naishahmolla vatsapuolella lapsi kantoliinassa tai -repussa. Kirjan nimi on tyylitelty takakannelta etukanteen virtaavasta punotusta köydestä. Nimi *Yhteen punotut* yhdistää ihmishahmojen ja köyden symboliikan: siinä missä ”yhteen punotut” säikeet muodostavat vahvan hyvän köyden, toisiinsa sitoutuneet, yhteen kasvaneet ihmiset ovat yhdessä vahvempia. Kirjan sisältöä vasten luettuna yhteen punoutuneisuus yhdistyy erityisesti avioliittoon ja rakkauden kestävyYTEEN. Päähenkilöiden parisuhteita yhdistää se, että pariskunnat ovat kaikkien vaikeuksienkin keskellä ”yhteen punottuja” kuin köyden säikeet.

Romaanin alussa on mottona lainaus Korinttilaiskirjeestä: ”Rakkaus on pitkämielinen, rakkaus on lempeä [– –]” (1. Kor. 13:4–8). Sitaatti kuvaa ennen kaikkea agape-rakkautta, Jumalan rakkautta luomaansa maailmaa kohtaan, mutta lainaus on niin tuttu myös luterilaisista kirkkohäistä, että sitaatin voi lukea kiteyttävän kirjan teeman ja rakkauskäsityksen ja tukevan tulkintaa teoksesta avioliitto- tai parisuhderomaanina. Kaikkien tarinoihin kietoutuvat myös kysymykset uskosta ja vakaumuksellisen elämäntavan mielekkyydestä.

3.1.1. Uskova hahmo horjuu

Jokaiselle *Yhteen punottujen* näkökulmahenkilöistä viritellään omanlaisensa ongelmavyyhdet. Kuten Kaarlejärven kääntymyskertomuksessa, myös Sivulan voimistumiskertomuksessa henkilöhahmot esitellään epävakaaassa tilassa. Heidät kuvataan vajavaisina Jumalan ja ihmisten edessä, enemmän inhimillisinä rämpiöinä kuin esimerkillisinä uskon sankareina. Henkilöhahmot ahdistuvat maallisista asioista, mikä saa heidät ahdistumaan myös uskonnollisesti. Karttavat vaikeudet pakottavat ajatukset uskonkysymyksiin.

Päähenkilöjen näkökulmaluvut vuorottelevat keskenään. Nuori perheenisä Antti esitellään työmaakontin vessassa käymässä läpi voimakkaita uupumuksen ja riittämättömyyden tunteita isänä ja puolisona. Hän on juuri saanut vaimoltaan viestin, että perheeseen on tulossa neljäs lapsi.

Jos hänelle kuusi vuotta sitten olisi sanottu, että neljännen raskauden kohdalla hän ei enää kiertelisi Vernan kanssa lastentarvikeliikkeitä ja miettisi syntymättömän piirteitä, hän olisi mulkaissut sanojaa. Nyt hän kykeni näkemään mielessään vain nuorimman itkuiset kasvot ja kuulemaan metelin, joka alkoi seitsemältä aamulla ja vasta kymmenen aikaan illalla vaiken. Tätäkö tämä olisi – lopun elämää? (*Yhteen punotut* = YP 8)

Taakka perheestä tuntuu Antista romaanin alussa ”kerrostalon kokoiselta” (YP 83). Kaikkiaan Antti kuvataan arkana, konflikteja välttelevänä miehenä. Kun puoliso Verna kimmastuu Antille, tämä tuskailee itseksensä:

Joskus kaikkeen tuli loppu. Oliko tämä lopun alkua? Kynsivallit alkoivat vuotaa, Antti repi niitä kuten aina hermostuneena. Hän nuolaisi veren etusormestaan.

Heikkokin hän oli. Isäksi hänestä ei näyttänyt olevan, puolisona hän ei ollut onnistunut, eikä työ tuonut tyydytystä. Kaikki sellainen oli heikkoutta. Ei hänellä ollut lahjoja mihinkään, vaikka oli joskus ehkä niin luullutkin. Ainakin hän oli hukannut mahdollisuudet niiden säilyttämiseen. Hän oli heikko, huono. (YP 82)

Antin riittämättömyyttä myös maallisessa toimeentulossa vahvistavat sivuhenkilöiden avulla luodut vertailukohdat, kuten kateutta herättävä kaveri Make, jonka ”pihapiiri ylitti kaiken Antin aiemmin kokeman” ja jota ”Jumala [– –] oli siunannut enemmän kuin tarpeeksi. Yllin kyllin, ja vähän ylikin.” (YP 15.) Oman perheen taloudellinen niukkuus kiristää Anttia myös jouluna, kun hän seuraa, miten hänen siskonsa lapsen lahjat ovat paljon runsaammat kuin hänen omiensa (YP 153).

Antin tarinaa voi lukea kertomuksena suomalaisen miehen kriisistä, tarpeesta vastata sukupuoleensa kohdistuviin kulttuurisiin odotuksiin, kuten kykyyn menestyä taloudellisesti, elättää perheensä ja puolustaa yhteisöään vakaasti ja järkkymättömästi (ks. esim. Jokinen 2000, 210). Vanhoillislestadiolaiseen kehykseen tarinaa kuljettaa perhesuunnittelun jättäminen Jumalalle, eli torjuva suhtautuminen ehkäisyyneen. Kun lapsien lukumäärä ja tulevaisuuskin on arvaamaton, Jumalaan luottamiselle jää erityisen suuri sija, ja miesideaalin täyttäminen jää sivuprojektiksi. Henkilöhahmoa ohjataan tulkitsemaan asioiden ongelmallisena näyttäytyminen johtumaan uskonelämän heikkenemisestä:

Entä jos kaikki johtuikin siitä, että usko elämään oli hiipunut? Urheilijakin tarvitsi uskoa menestymiseensä, työn tekemiseen, harjoitteluun. Tavoitteita, joita kohti ponnistella. Ehkä hänellä ei ollut enää mitään, mitä odottaa.

Vai oliko hän menettänyt uskonsa kaikkein tärkeimpään? Mutta voiko uskon menettää huomaamattaan? Tulla tyhjäksi niin, ettei tiedä? (YP 84)

Yhteen punottujen toinen päähenkilö on nuori, muutaman lapsen äiti Petra esitellään synnytyssairaalassa juuri saamassa kinaista lasta rinnalleen. Lauri-puolison karheat kädet silittävät vauvan poskea ja ”(o)nni oli ihmisen näköinen”. (YP 21). Ennen raskautta ”Petra oli laulanut (- -) kuin itse elämä olisi laulanut hänessä” (YP 27), mutta pian synnytyksen jälkeen iskee ensimmäinen epämääräinen ahdistus:

Seesteisyys, joka raskausaikana oli ollut kuin pumpuli mielen ympärillä, oli haihtumassa kuten aina synnytyksen jälkeen.

Laurin katse pysähtyi hissien peilissä Petran silmiin. Aivan kuin mies olisi nähnyt hänen avuttomuutensa. Hän tarttui Petraa hartioista ja puristi kevyesti. Kosketus karkotti hetkeksi ahdistuksen. Petra muisti Raamatusta sanat, joiden mukaan nainen oli heikompi asti. Ei hänkään ollut sen kestävämpi. Ehkä niin kuuluikin olla. Tulevina kuukausina hänen täytyisi olla herkkä vastaamaan vauvan tarpeisiin [– –]. (YP 25)

Muutaman viikon päästä synnytyksestä Petra kokee jo, että ”laulu oli katkennut. Sanat ja melodia olivat jääneet hänen sisälleen” (YP 27). Tarinassa raskauden jälkeen masentuvasta äidistä on varmasti samastumiskohtia kelle tahansa saman kokeneelle, mutta tässä romaanissa aihepiiri saa uskonnolliset kehykset, kun uupumuksen myötä Petralta katoavat paitsi maallinen elämänilo, myös tyytyväisyys ”Jumalan lahjoihin”. Hän ahdistuu ajatuksesta seuroihin lähtemisestä ja ajattelee muista ihmisistä katkerasti. Yhteyden tunne toisiin uskoviin alkaa säröillä. Petra tapaa kirjastoreissulla toisen uskovaisen äidin, Elsan, jonka ystävällisiksi tarkoitetut sanat tuntuvat Petrasta vähäteleviltä. Ahdistus saa Petran kokemaan, ettei edes omalta vertaisryhmältä tule tukea.

– Pikkulapsivaihe on aika työlästä, mutta niinhän se on kaikilla. Kyllä se siitä jonkun ajan päästä helpottaa.

Helpottaa! Helpottaisi tosiaan! Petra jähmettyi ja puristi turvakaukalon kantokahvaa. Miten elämä helpottaisi, kun kaikkialla oli mustaa, upottavaa ja loputonta?

Elsan sanat tuntuivat tukehduttavan. Olisi kuvitellut toisen uskovaisen äidin ymmärtävän, mitä hän kävi läpi, kuinka huonosti hän todella jaksoi. Itketti entistä enemmän.

– Tsemppiä, kyllä se siitä! (YP 132)

Juuri kun kaikki näyttää alkavan mennä valoisampaan suuntaan, tulee vajaan parin kuukauden ikäiselle Aatokselle ensimmäinen sairauskohtaus (YP 97–98). Sairaus paljastuu myöhemmin epileksiaksi (YP 167) ja perheen elämä ajautuu kaaokseen, jossa Petran puoliso ottaa kuin huomaamatta arjen pyöritettäväkseen. Masennus vaikuttaa myös parisuhteeseen, kun Petra alkaa väistää puolisonsa läheisyyden eleitä.

Yhteen punottujen kolmannen päähenkilön, kuuttakymmentä lähestyvän Annelin tarina liittyy mukaan verrattain myöhään, vasta kuudennessa luvussa. Annelin hahmo esitellään soutamassa yksin lapsuutensa mökkisaareen, jossa ”menneisyys oli läsnä kuin lämmin käsi” (YP 41–43).

Hiljaisuus ympäröi pimeyttä, aivot kolahtivat veneen pohjaan, veden kalvo halkesi kahtia niin pitkälle kuin liike jatkui. Tässä hän oli. Kaiken kokemansa jälkeen hän oli yksin. (YP 40)

Järvimaisemaan sekoittuu väläyksiä kaivatuista edesmenneistä ihmisistä, erityisesti vasta kuolleesta äidistä. Anneli haluaa hyvästellä äidin ja järjestää muistonsa rauhassa. Mukaan kuljetetaan myös Annelin parisuhdetragedia: ”Tämä ääretön vesi, jonka läpi mies oli myöhemmin tullut. / Mies. Pitkässä varressa oli ollut äärettömän paljon rakastettavaa.” (YP 42) Annelin ja miehen lapsi syntyi aikoinaan kuolleena (YP 105), ja lopulta mies jätti uskon ja Annelin. Eron syyksi esitetään kyvyttömyys kohdata ja selvittää vaikeita asioita puhumalla.

– Entä usko? Mihin sinä uskon laitat? Anneli oli kysynyt aviomieheltään, kun tämä oli hiljaisuuden ja muutamien raskaiden sanojen jälkeen alkanut pakata matkalaukkuun.

– Sitä ei enää ole. (YP 53)

Anneli on ulkoisesti tyyni, melko särmätön, alakuloon ja merkityksettömyyteen vaipumisen kanssa kamppaileva henkilöhahmo, jonka tarina jää romaanissa hieman sivuosaan. Siinä missä sekä Antin että Petran tarina nostetaan esiin takakannessa, Anneli jää sielläkin maininnatta. Annelin tarina tuntuu kokonaisuudessa lisäykseltä, jossa tyyppillisten vanhoillislestadiolaisten nuorten lapsiperheiden tarinaa täydennetään kaavasta poikkeavalla tragedialla lapsettomasta erilleen ajautuneesta pariskunnasta. Perhehärdeillä rinnalle tuodaan eteerinen tarina kaipuusta, yksinäisyydestä ja kommunikoinnin vaikeudesta, tarvitsemisesta ja tarvituksi tulemisesta. Yhtäältä Annelin tarinan kuljettaminen muiden kahden tarinan rinnalla monimutkaistaa teoksen mahdollisen kohdeyleisön päättelyä. Näennäisesti nuorille perheille suunnatusta kirjasta tuleekin pariskunnille suunnattu kirja tai jonkinlainen yleiskirja rakkaudesta ja sen hoitamisesta.

3.1.2. Evankeliumi, rukous ja yliluonnollisen ääni

Juhani Rekola (1982, 127) vaati kristilliseen kirjallisuuteen sekä totuutta että rakkautta ja perusteli tätä sen velvoituksilla lukijoitaan kohtaan. Hänestä kristillinen kirjallisuus ei saa olla täydellistä todellisuuspakoa, vaan maailma on näytettävä sellaisena kuin se on. *Yhteen punottujen* henkilöhahmojen ongelmanasettelussa voi nähdä pyrkimystä tällaiseen totuudellisuuteen, realistiseen elämänkuvaukseen.

Toisaalta Rekolan mukaan lukijalle olisi ”rakkauden nimessä” annettava mahdollisuus todellisuuspakoon – tai lepoon – edes hetkeksi: säästettävä lukijaa. Tällaisia levon hetkiä *Yhteen punotut* tuottaa johdonmukaisesti jokaiseen lukuun. Siinä, missä *Heijastuksia* koostuu yhdestä suuresta liminaalituskaisesta kaaresta kohti helpotusta, *Yhteen punotuissa* on kuin pieniä loikkia, joiden alussa keskushenkilölle rakennetaan ahdistusta ja jonka aikana hänet vapautetaan siitä joko läheisen henkilön lämmöllä ja huolenpidolla tai jollain vanhoillislestadiolaiseen uskoon liittyvällä peruselementillä. Tällaisia ovat esimerkiksi evankeliumi, rukous, hengellinen laulurunous, Raamatuntekstit sekä seuroissa käynti. Kaunokirjallisessa tekstissä kaikki näyttäytyvät keinoina paitsi vahvistaa vanhoillislestadiolaista traditiota, myös keinoina tuottaa henkilöhahmojen arkeen ja arkisten ongelmien joukkoon uskon keskeistä piirrettä, kokemusta yliluonnollisen läsnäolosta. Keinoilla pyritään välittämään näkymättömän jumaluuden puhuttelu henkilöhahmoille. Puhuttelu ja kokemus yliluonnollisen huolenpidosta kannattelee henkilöhahmoja heidän vaikeuksissaan.

Lestadiolaisuudelle ominainen maallikkorippi eli tilanne, jossa maallikkouskova ”taivasten valtakunnan avainoikeudella” päästää toisen synneistä (Suolinna 1975, 40), on SRK:n kirjallisuuden perusmateriaalia. Anteeksiantamuksen sanomasta käytetään vanhoillislestadiolaisuudessa usein nimitystä evankeliumi. Evankeliumitilanteita on romaaneissa kahdenlaisia: niitä, joissa saarnataan synnit anteeksi ei-uskovalle, jolloin tilanteen luonne on kääntymyksellinen sekä kohtauksia, jossa kaksi uskovaan vahvistaa toisiaan evankeliumilla. *Yhteen punotuissa* evankeliumikohtaukset ovat lähinnä jälkimmäisiä, ja niitä on kirjan sivumäärään nähden huomattavan paljon. Evankeliumia kaivataan. Sen puute valvottaa ja vaivaa ja lopulta lohduttaa muun muassa masentunut Petraa:

Kun Petra jälleen oikaisi vuoteelle, kaikki päivän aikana tehdyt virheet, laiminlyönnit ja väärät sanat vyöryivät kysymysten sekaan. Hän piteli peittonsa reunasta ja laski

sataan, viiteensataan, tuhanteen. Laskeminenkaan ei tuonut unta, teki mieli tönä Lauri hereille, pyytää anteeksi, mutta mies vain käänsi unissaan kylkeä ja mumisi. (YP 128)

Olivat he sopineet. Petra oli pyytänyt anteeksi, ja Lauri oli siunannut Jeesuksen nimessä ja veressä. Ottanut kainaloon ja pitänyt siinä. Pitänyt vain. Tähtitaivas oli alkanut peittyä paksuun pilveen, kello oli näyttänyt kahta yöllä. (YP 89)

Onneksi Lauri oli jaksanut vahvistaa tuota yhteyttä ja siunata evankeliumilla, joskus pyytämättäkin. Samoin lapset:

– Äiti, sulla on huono päivä, Pieti oli edellisviikolla sanonut ja halannut lujaa kesken ruoanlaiton. – Usko anteeksi Jeesuksen veressä. (YP 170)

Paikoin sovitaan keskinäistä erimielisyyttä, välillä omaa syntisyydentuntoisuutta. Evankeliumi herkistää ja lähentää perheenjäseniä – katuva ei jää ahdistukseensa ja epävarmuuteensa (ks. Hakala 1999, 25).

Toisinaan anteeksiantamuksen sanat, fraasi ”Jeesuksen nimessä ja veressä”, on kirjoitettu auki. Yhtä usein vakiintuneita sanoja ei käytetä, vaan tilanne kierretään.

Kunpa Antti olisikin osannut vastata, avata mielensä ja kaataa sisällön Vernan silmien eteen. Mutta muurit pidättelivät häntä, sanoja ei ollut, tai ne olivat vain yksittäisiä. Merkityksettömiä.

– Siunaa edes... (YP 85)

Opillisen aineksen välittämisen tarve voi teettää sen, että fraasi tai vähintään sanat ”siunata” tai ”evankeliumi” toistuvat. Jos tilanne ilmaistaan kätketysti, ulkolukijalle voi jäädä väärä käsitys tilanteen ja mahdollisten ratkaisujen luonteesta. Sisälukija tietää ilman fraasiakin, mitä tapahtuu. Toisaalta koko fraasin tärkeys osoitetaan esimerkiksi kohtauksessa, jossa Anneli ja hänen miehensä vihdoinkin istuvat vuosien jälkeen samassa autossa. Pelkkä ”anteeksi” ei sisällä henkilöhahmoille jumalallisen anteeksiannon merkitystä.

– Anteeksi, mies sanoi nyt.

Tuulen puuska tarttui autoon, mies piti sen omalla kaistallaan, laski kierroksia.

Anteeksi, anteeksi, anteeksi. Yhdellä sanalla anteeksi, lopullisesti anteeksi. Eikö muuta? Kuin yksi ainoa sana pyyhkäisisi menneen olemattomiin, kuin hän hyväksyisi tapahtuneen. Pystyisikö hän antamaan anteeksi? Mitä muuta hän silti halusi kuin anteeksipyyntöä. Anteeksi oli ainoa sana, joka avasi keskustelun, antoi armollisen mielen.

Hän nyökkäsi.

– Minä haluan anteeksi sillä vanhalla evankeliumilla.

Eikä Annelin enää tarvinnut pidätellä. Sanat tulivat kuin ne olisivat tulleet hänen ulkopuoleltaan, ja silti ne tulivat myös hänestä. (YP 145)

Tilanne on kääntymyksellinen. Uskosta luopunut mies haluaa jälleen uskoa samoin kuin ennen, ikaikaisten vanhaksi mielletyllä tavalla. Fraasi tekee anteeksiannosta

evankeliumia, ihmisvoiman ylittävää ilosanomaa, jolla Jumala kutsuu henkilöitä ja synnyttää näissä uuden elämän. Evankeliumi avaa tien myös sosiaaliseen eheytymiseen: se mahdollistaa vihdoinkin avoimen kommunikoinnin kahden sellaisen ihmisen välillä, joiden suhteeseen oli kertynyt paljon kuormaa. Evankeliumin jälkeen Annelin mies alkaa puhua, ja menneisyyden vaikeiden asioiden kohtaaminen mahdollistuu.

Henkilöhahmot reagoivat evankeliumiin helpottunein, liki euforisin kiittollisin tuntein. Evankeliumi ”puhdisti kaikki synnit, kiusaukset ja epäilykset” (YP 181), ”kasteli sydämen” (YP 189) ”kuivasi kivun” (YP 53) ja ”poisti ahdistuksen terän ja auttaisi nukahtamaan” (YP 85). Metsässä kaverin saarnaama evankeliumi saa henkilöhahmon sammuttamaan sahan ja seisomaan savupilvessä ilman että edes huomaa sitä (YP 181). Samoin anteeksiantamuksen tuoma ilo saa Annelin ja Markuksen unohtamaan mennä suojaan sateelta (YP 53).

Toinen lepoa ja lohtua tarjoava elementti *Yhteen punotuissa* on rukous. Kristinopin mukaan rukous on sydämen puhetta Jumalan kanssa (Lumijärvi 2012, 61). *Yhteen punotuissa* se on keskeinen ja toistuva sisällöllinen elementti, joka toimii romaanin henkilöille voimanlähteenä ja huojentajana. Rukoukset jaetaan usein neljään ryhmään: kiitos-, pyyntö- ja esirukoukseen sekä siunaukseen (Lumijärvi 2012, 61). Näistä *Yhteen punotuissa* korostuu pyyntörukous, jossa ihminen kääntyy omavoimaisuudesta riisuttuna Jumalan puoleen.

Annelin miehen lähdön jälkeisistä vuosista kerrotaan, että ”[h]uudot hiljaisissa huoneissa olivat olleet rukousta, hän oli itse ollut kuin rukous” (YP 144). Anneli ei tiennyt, missä mies oli ollut kaikki menneet vuodet. Kerronnan aikatasolla hänen rukouksensa on koruton ja ”sanat vaimeat, melkein hahmottomat”: ”– Hyvä Jumala, anna minun osata [– –] [j]atkaa.” (YP 63.) Antin rukous on vielä lyhyempi: ”Huomaamattaan hän risti kätensä. Pyyntö Taivaan Isälle oli kolmen sanan mittainen: tapahtukoon sinun tahtosi.” (YP 164.)

Erityisen tärkeää rukous on Petran masentuneelle hahmolle. Kesken uupumuksen, lasten nukuttamisen jälkeen Petrassa nousee koko päivän vastaan taisteltu itku ja rukous:

– Rakas Jumala, hän anoi mielessään. Sanat vain tulivat, hän ei miettinyt niitä. – Anna meille tänä päivänä meidän jokapäiväinen leipämme. Parempi huomina, lempeämmät lauseet lapsille. Mieli, että heidän kanssaan on hyvä. Anna, hyvä Jumala, mun jaksaa. (YP 65)

Rukous ei ole äänekästä ja näkyvää, harvemmin edes ääneen lausuttua. Kun Petra miettii, miten hänen vastasyntyneen lapsensa käy, ja vammautuuko tämä pysyvästi, “(h)uokaus täyttää äänettömän tilan” ja kädet sylissä tärisevät: “Hänestä ei ollut tähän. Hyvä Jumala, eikö hänen taakkansa ollut jo ennestään riittävä.” (YP 108.) “Vahvimman pelon reunalla” Petra kokee voimiansa loppuvan ja ristii ääneti sormensa. (YP 112) Jossain vaiheessa tilanteen raskaus taittuu masennukseksi, eikä Petra jaksakaan enää edes rukoilla:

Hänen yönsä. Yksinäiset, loputtomat yönsä, joissa lumiriekaleet sulivat vedeksi, eikä rukouksessa ollut enää sanoja. (YP 129)

Myöhemmin, kun Petra vihdoinkin saa levätä, hän pohtii, että ei ollut kotona useinkaan “osannut, jaksanutkaan, ristiä käsiä. Hän oli vain yrittänyt selvitä.” (YP 139–140) Hän hapuilee jälleen rukouksen sanoja:

Uskovaisten kotipesässä hän oli aina saanut levätä, häntä oli ravittu ystävällisyydellä ja anteeksiannolla. Vieläköhän häntä – heitä kaikkia – muistettiin? Jospa edes joku rukoilisi heidänkin puolestaan.

– Rakas Taivaan Isä, pidä meistä huolta. Auta sinä...

Sitten hän nukahti. (YP 141)

Rukouksen teho ei ole *Yhteen punotuissa* sanamaaginen: syy-seuraussuhde ihmisen rukouksen ja Jumalan vastauksen välillä ei ole välitön. Kun Petra odottaa ambulanssia sairaskohtauksen saaneelle vauvalle, hän “heijasi Aatosta sylissään, varoi polkemasta jaloissa pyörivän Pietin varpaita, ja rukoili. Oppitunti Laurin koulussa ei päättynyt hänen rukoukseensa, eikä Lauri tarttunut puhelimeen.” (YP 99.) Rukous kuitenkin helpottaa henkilöhahmon oloa.

Rukouksessa uskonnollisen puheen potentiaalinen yleisö on kirjan sisäisessä todellisuudessa paitsi transsendentti voima, Jumala, myös mahdollisesti puhuja itse (ks. Ihonen 1997, 102). Rukoillessaan uskovainen henkilöhahmo vakuuttaa, lohduttaa ja rohkaisee itseään. Henkilöhahmo ”nostaa hattua”, antaa tilaa selittämättömälle kohdissa, joissa ei ymmärrä. Hän luovuttaa elämänsä kysymykset Jumalan käsiin, rukoilee toisaalta vastauksia ja toisaalta vain varjelusta ja tyytymistä. Kaunokirjallisessa tekstissä henkilöhahmon rukouksen yleisönä on toki myös lukija. Rukous voi pyrkiä puhuttelemaan emotionaalisen, ahdistuneen lukijasubjektin tunteita (ks. Ihonen 1997, 102). Rukouksen voi nähdä henkilöhahmon toiminnan ja reagoinnin kautta ehdottavan lukijalle yhtä toimintamallia.

Voimaa henkilöhahmoille tuo myös *Yhteen punotuissa* toistuva mielenmuuttava ylikuonnollisen läsnäolo. Ylikuonnollisen ääni ilmenee toistuvasti tekstiin upotettuna lajisiirtymänä, henkilöhahmojen sisältä mieleen muistuvina tai ”jostain ulkopuolelta” ajatuksiin tupsahtavina hengellisten tekstien lainauksina tai kuultuna sanana seurapuheesta tai lauletuista lauluista.

Hän ei ollut koskaan aikaisemmin uskonut tulevansa hylätyksi. Miehen lähtö oli tehnyt kipeää, muuttanut elämisen hapuiluksi, vahvojen reunojen hakemiseksi. Onneksi hänellä oli ollut äiti ja Marjatta. Usko.

Vaikka vuoret järkkäisivät ja kukkulat horjuisivat, minun rakkauteni sinuun ei järky eikä minun rauhanliittoni horju.

Siinä ne olivat olleet. Hänen tukensa niinä ensimmäisinä kuukausina miehen lähdön jälkeen. Vaikka kaikki muut hänet jättäisivät, Jumala lupasi, ettei hylkää. (YP 144–145)

Läpi tarinan osoitetaan, että Anneli turvaa kaikessa Jumalaan. Hänen hahmoaan leimaa pyrkimys tyytymiseen. Kun Anneli jäsentää elämänsä kiinnekohtia, Raamatun sanat (Jesaja 54:10) ilmestyvät sanan ”usko” laukaisemina ajatusvirran keskelle. Juhlavilla sanoilla vahvistetaan sitä, mitä sana ”usko” tässä tapauksessa henkilöhahmolle merkitsi, mutta jota pelkkä tuo sana ei pystynyt välittämään.

Usein sanojen lähde esitetään mysteeriksi. Tekstissä on äänenvaihdoskohtia, joissa sisäiseen ääneen sekoittuu yliluonnolliseksi tulkittava ääni. Eräässä kohtauksessa neuvolälääkäri kehottaa Petraa ja Lauria huolehtimaan terveyssyistä, ettei uutta raskautta tulisi kovin pian. Petrassa kehoitus nostattaa ristiriitaisten ajatusten uupuneen vyöryn. Hän pelkää uutta raskautta ja yhtä aikaa haluaa ”tyytyä Jumalan tahtoon”. Kohtaus taittuu äänenvaihdokseen:

Tulkaa minun tyköni, kaikki te työn ja kuormien uuvuttamat, minä annan teille levon... Minä nostan, kannan ja vien perille.

Lempeät sanat tulivat jostain, ja hän jäi kuuntelemaan niitä. Loisteputkien kirkkaat valot häikäisivät. *Minä nostan uupunehet, helmahani lepäämään...* Kyyneleet nousivat uudestaan silmiin.

– Rakas taivaan Isä, Petra sopersi ääneti. – Kanna minua. Meitä. (YP 139–140)

Raamatun säkeiden (Matt. 11:28 & Jes. 46:4) kuvataan tulevan ”jostain”, määrittämättömästä suunnasta. Henkilöhahmo reagoi sanojen ”tulemiseen” liikuttumalla ja puhkeamalla äänettömään pyyntörukoukseen. ”Jostain tulevat” sanat ja muut hengelliset tekstikatkelmat tulevat henkilön tajuntaan tai fiktiivisen todellisuuden reaali-ilmaan tilanteessa, joissa henkilö tarvitsee lohtua tai tukea ratkaisulleen, puhuttelua tai

moitetta ulkopuolelta, ja toisaalta tilanteissa, joissa henkilöhahmon (tai kirjoittajan) kyky sanoittaa hengelliseen kokemukseen liittyvää tunnetta loppuu. Sanojen “tuleminen” on tienviittakohta, joka saa henkilön kääntymään hädässään Jumalan puoleen, nostaa hänessä “rukouksen mielen”. Sanat antavat henkilöhahmolle ohjaavaa tukea tehdä valintoja tai tunnetukea kestää tilanne ja tyytyä siihen.

Horisontissa oli pimeä. Taivaan reunalta ei tuikkinut edes nouseva kuu. Silti äskeiset laulun sanat tuntuivat äkisti kantavan. Tukevan enemmän kuin Laurin käsi, johon siihenkin oli turvallista nojata. (YP 140)

Usein hengelliset lainaukset tavoittavat henkilöhahmot seuramiljööstä. *Yhteen punotujen* seuratilanteissa keskitytään siihen, miten puhe vaikuttaa keskushenkilöön. Petran mielenterveyden yhteys uskoon heijastuu samalla tavalla suhteeseen seuroissa käymiseen kuin rukoilemiseenkin. Ahdistuksen noustessa seurat alkavat tuntua mahdottomilta. Levon myötä kaipuu seuroihin palaa, ja Petran tarinan sulkemiseen kuuluu keskeisesti luku, jossa tämä kuuntelee seuroja kotona radiosta. Saarnan ja sisäisen monologin vuorottelussa on havaittavissa tiettyä mekaanisuutta, jota tarkastelen tässä lyhyesti.

Seurapuhetta esitetään suorana lainauksena puhujan suusta, esimerkiksi: ”On tärkeää aivan vaalia rakkautta. Puolisoiden välillä ja kaikkien uskovaisten kesken. Vihollinen tekee silti työtä.” (YP 169–170) Suorat saarnalainaukset nostattavat päähenkilössä omaa elämää reflektoivaa sisäistä monologia, jota leikataan esiin seuraavassa kappaleessa:

Hän tunsu tuon vihollisen. Se oli sama, joka oli puhunut paratiisissa Eevalle ja Aatamille. Sama vihollinen tiesi edelleen, kuinka ihmiselle piti puhua. Vihollinen kulki hänenkin jäljissään. Joskus askeleen edellä. Se oli tarjonnut hänellekin hedelmää, sanonut, että hänen pitäisi ottaa elämä omiin käsiinsä, alkaa elämään omilla voimillaan. [– –] (YP 169–170)

Sitten ääneen pääsee jälleen saarnaaja kuin vastauksena henkilöhahmossa heränneisiin heikkouden tuntoihin:

– Kuulkaa, rakkaat sisaret ja veljet, mitä meidän Herramme lupaa Jesajan kautta: Hän virvoittaa väsyneen ja antaa heikoille voimaa. Nuoretkin väsyvät ja nääntyvät, nuorukaiset kompastelevat ja kaatuvat, mutta kaikki, jotta Herraa odottavat, saavat uuden voiman, he kohoavat siivilleen kuin kotkat, seurapuhuja jatkoi. – Sinäkin väsynyt, kuormien alle uupunut kuulija, saat nostaa katseesi kuoleman voittajaan. Hän tuntee sinunkin kipusi, sinun taakkasi hän nostaa pois. (YP 170)

Jälleen leikataan esiin tajunnanvirtaa:

Petra tunsi kivun, oman rajallisuutensa ihmisenä. Sydän halusi yhtyä evankeliumiin, jonka puhuja saarnasi. Keveys levisi jäseniin, lämmitti koko kehoa. Sama kiitos, joka lapsuuden seuratalossa oli kaikunut vanhan naisen kohotetuista käsistä ja voimakkaasta kiitosveisuusta kohti kattoa, kumpusi hänenkin sisältään kaikessa hiljaisuudessa. [– –] (YP 170)

Kohtauksessa toteutuu saarna–reflektiorakenne, jossa henkilöhahmon sisäinen monologi sekoittuu radiosta kuultuun, suorina sitaatteina esiin leikattavaan seurasaarnaan, jonka kirjallisessa toistamisessa voi lukea pyrkimyksen toistaa tuota sanan puhuttelevuutta, kutsuvaa performatiivisuutta. Puheen aikana sitä kuunteleva henkilöhahmo tekee kotitöitä ja saa kuukausien aikana häntä piinanneisiin asioihin saarnasta rauhoittavan vasteen.

“Jostain” tai seurapuhujan suusta tulevat raamatulliset sanat toimivat deus ex machinan tavoin helppona, yhtäkkisenä ratkaisuna ja selityksenä henkilöhahmon mielen äkilliselle kääntymiselle epäilyksestä luottamukseen ja tuskasta tyyneyteen. Ne ovat tapa muistuttaa uskonnosta ja sen tuomasta merkityksellistämisen mahdollisuudesta, jonka valossa henkilöhahmo näkee tilanteen toisin ja kestää sen. Yliluonnollisen äänellä hellytetään henkilöhahmon tunteita kohti seuraavaa käännettä tai sanoitetaan jostain vaikeasti sanoitettavaa. Uskonnollinen kieli ja uskonnolliset intertekstit ja lainaukset tuottavat tekstiin läsnä ja lähellä henkilöhahmojen arjessa olevaa jumaluutta kirjallisesti epähaastavalla tavalla. Tällainen ratkaisijan rooli voisi selittää muutenkin uskonnollisten lainausten runsautta etenkin aloittelevien kirjoittajien uskonnollisessa proosassa.

Toisaalta Jumala on tuotettava realistisuuteen pyrkivässä nykykirjallisuuteen näin monestakin syystä. Koska Jumala on osin mysteeri, olisi uskovaisenkin lukijan näkökulmasta nykytodellisuuteen sijoitetussa fiktiivisessä maailmassa epäuskottavaa, jos kertojan ääni tietäisi Jumalan intentiot tai voisi puhuisi hänen äänellään. Jos tekstiin tuotettaisiin henkilöhahmojen empiirisesti havaittavissa oleva Jumala, se ei enää olisi kristinuskon ilmoituksen mukainen salattu Jumala. Sen sijaan kun henkilöhahmot omaksuvat tietyn uskonnollisen tulkintakehyksen, he voivat tulkita Jumalan ilmoittavan itsestään kaikessa heidän ympärillään mm. luonnossa, läheisissä, lapsissa, tapahumissa, sattumissa. Hengellisissä teksteissä ja hengellisten laulujen sanoituksissa, psyykkisten ja sosiaalisten ilmiöiden kuvauksena, vaikenemisena ja ihmeen tuntuna Jumala on läsnä ihmisen käsityskyvyin tavoitettavassa muodossa.

Seurapuheiden lainailu voi näyttäytyä myös SRK:n kirjallisuudelle tyypillisenä kompastuskivenä. Ihonen (1998, 96–97) kirjoittaa, että esimerkiksi Niilo Keräsen nuortenkirjassa *Mopolla ehtii* ”taajaan toistuva seurapuheiden lainailu uuvuttaa”. Henkilöhahmon uskonkokemukseen keskittyessä uskonnollinen kutsu jää helposti romaanin sisäiseen todellisuuteen. Paikoin voi olla, että seuratilanteessa kuultuna puhuttelevaksi ja kutsuvaksi tarkoitetun seurasaaressa kaunokirjallinen jäljittely ei onnistu tuottamaan samaa efektiä kuin uskovalle tosielämässä, vaan tuottaakin vain tilanteen jähmettyneen ja fraaseja tiukkuvan karikatyyrin. Vaarana on, että puhuttelevuuden kuvaus jää ulkokohtaiseksi eikä yllä lukijaa.

3.1.3 Pyykkivuorten yli

SRK:n romaanit eivät jätä päähenkilöitä ahdistukseensa. Ahdistumisen funktiona on pääosin saada henkilöahmo tarvitsemaan Jumalaa ja siten alttiiksi hänen kutsulleen. Ahdistumisen syvyyttä ja laatua olennaisempaa on, mitä romaanit tarjoavat vastapainoksi. *Yhteen punotutkin* vetää lukijaa henkilöahmojen mukana paikoin varsin alakuloisiin ja ahdistuneisiin maisemiin, mutta kuljettaa henkilöahmojaan vakaasti kohti ”toivon näköalaa”, uskonnollisesti sävyttynyttä onnellista loppua.

Yksi yliluonnollisen kokemisen tihtymispiste on johdatuksen kokeminen. Johdatus on johdattamista, Jumalan tai kaitseleuksen opastavaa huolenpitoa, ja ajatus johdattuksesta on osa vanhoillislestadiolaisen kielipelin säännöstöä ja osa sen diskursiivista todellisuutta. Pentikäinen (1992, 77) kirjoittaa jo vuoden 1992 vuosikirjassa, että SRK:n kaunokirjallisuuden ”(p)erusnäköalana on turvallinen luottamus Jumalan johdatukseen.”

Yhteen punotuissa sivuhenkilöiden ja satunnaisten ihmiskohtaamisten avulla väläytellään ikkunanomaisesti vaihtoehtovalintoja, erilaisia kiitollisia ja tasapainoisia elämäntapoja. Siionin uskovaiset naiset tuovat rotinoiden eli vauvaterveisten mukana alakuloon vaipuvalle Petralle valoisaa näkymää:

Vaikka tulevaisuus näytti tummalta, tienviitat sinne saakka näkymättömiltä, pihalyhtyjen valossa Petra kuitenkin huomasi, että verannalla istuvat äidit olivat kauniita. Saunapuhdas, monissa raskauksissa venynyt iho ja punakat kasvot olivat kaukana nykyajan naisihanteesta. Näiden naisten olemuksessa oli levollisuutta. Uskon ja kiitollisuuden rauhaa, sitäkö se oli. (YP 34)

Naisten keskusteluissa vanhempi nainen on viisauden ja myös uskon näköalan tuoja:

– Vuodet olivat vilahtaneet huomaamatta, ja kun havahduin, olinkin jo äitinä kokopäiväisesti. Vasta myöhemmin ymmärsin, että kaikessa työssä ja vaivassa oli siunauksensa, Elli jutteli. Suonikkaat kädet loivat silmukoita sukankutimeen. (YP 33)

Erityisen tärkeä peilattavista sivuhenkilöistä on Petran elämään tuleva nuori uskova äiti, ylväs Sanna-Liina. Ensin Sanna-Liina vaikuttaa Petrasta etäiseltä: ”Naisen kasvot olivat veistokselliset ja määrätietoiset. Jopa hieman kopeat.” (YP 32) Myöhemmin ”kasvojen kireys oli alkanut halkeilla” (YP 71) ja Petra huomaa, ettei ”Sanna-Liinaan paratiisissa asunut” (YP 72). Sanna-Liina käy Petran luona pari kertaa ja kertoo muun muassa halunneensa ison perheen, mutta kohtu oli revennyt toisessa sektiössä. Sanna-Liina oli pelännyt sen jälkeen, oliko hän omilla ajatuksillaan saanut Jumalan rankaisemaan itseään, ja vapautunut syyllisyydestä vasta pitkän ajan perästä. Sanna-Liinan kertomukseen kuuluu myös puoliso, jonka käsi oli jäänyt työtapaturmassa puristuksiin työkoneeseen ja työkyky mennyt, eikä Sanna-Liina tiennyt, mistä itse saisi pienellä paikkakunnalla töitä.

Onnettomuuksista kertovan Sanna-Liinan puhe on puhdasta johdatusdiskurssia. Se sisältää sellaisia lausahduksia, kuin että vaikea tapaus ”avas mun silmät näkemään, että Taivaan (sic) Isä näkee tätä päivää pidemmälle” ja ”(e)ikä kaikkea ehkä koskaan ymmärrä” (YP 176) sekä ”(k)yllä Jumala meistä huolen pitää”. (YP 72) Tällaisia sulkevia lukujen ja kappaleiden sisäisiä ”miniloppuja” on *Yhteen punotuissa* kauttaaltaan läpi tekstin:

Tämäkin hetki, niin kuin kaikki menneet ja tulevat, oli Jumalan vahvoissa käsissä. (YP 106)

– Hyvä Jumala, sinulle on kaikki mahdollista. Aivan kaikki.” (YP 176)

Mennyt syksy ja talvi olivat näyttäneet tyytymättömyyden ja tyytyväisyyden rajan: siitä, missä Antin voimat ja ymmärrys lakkaisivat, siitä alkoivat Jumalan voimat. (YP 183)

Hän halusi olla tässä hetkessä, jossa pelko oli niin pieni, ettei sitä melkein ollutkaan. Missä Taivaan Isän kädet olivat niin suuret, että niihin mahtui hyvin. (YP 190)

Ajatus ei ahdistanut tässä hetkessä, se tuntui jopa levolliselta. Jumala tiesi kaiken, myös sen, montako lasta he tulisivat saamaan ja milloinka hän alkaisi odottaa seuraavaa. (YP 188)

Uskovainen henkilöhahmo ympäröi negatiiviset asiat toteamuksilla Jumalan hyvydestä ja vakuutuksilla omasta luottamuksestaan siihen (Hovi 2006, 11). Samalla hen-

kilöhahmo attribuoi saamansa avun ilman muuta Jumalan järjestämäksi. Hän vahvistaa tulkintoja liikkeen opetuksen mukaisista raamatullisista lupauksista. Tilanteet merkityksellistyvät henkilöhahmoille ”Jumalan huolenpidon” tai ”Jumalan tahdon noudattamisen” kautta (vrt. Hovi 2006, 1). Merkityksenanto koetulle jäsentyy hyväksyttävien syy-seuraussuhteiden hahmotukseksi. (Hovi 2006, 12.) Se on eräänlaista elämäkerrallista rekonstruktiota, jossa tulkitaan elämää uudelleen ja saavutetaan uusi käsitys sen merkityksestä tulkita uskonnollisten metaforien, mielikuvien ja tarinoiden avulla. Uskovainen kertoja valikoi fiktiivisestä todellisuudesta kerrottaviksi palat, jotka tukevat keskeistä juonta, uskonprosessia. Näennäisen satunnaisista tapahtumista ja käänteistä rakentuu juonellinen uskonkertomus.

Johdatusdiskurssin muodostava lausumien joukko muokkaa ymmärryksiä myötä- ja vastoinkäymisistä ja asioiden syy-seuraussuhteista käsittämällä ne kaikki Jumalan jo kaukaa ennalta tietäminä ja ohjaamina. Se on merkityksellistämisen tapa, jonka voi nähdä pyrkivän tuottamaan kiinteän ja turvallisen subjektiuden, jonka kautta ja jonka varassa todellisuus jäsentyy Jumalan ohjaamaksi järjestelmäksi (vrt. Löytty 2006, 109). Johdatusdiskurssin tuottamassa todellisuudessa ei ole sattumaa, vaan näennäinen satunnaisuus asettuu osaksi merkityksellistä järjestystä.

Löytty (2006, 102–104) esittää, että samalla, kun kristilliseen uskoon perustuva diskurssi selittää elämän tarkoitusta omien lähtökohtiensa perusteella, tuon selityksen totaalisuus pakottaa sivuttamaan muut uskonnot ja muut vaihtoehtoiset maailmanse-litykset totuuden lähteinä. Se ei jätä tilaa muille selitysmalleille. Löytyn mukaan kristillisen diskurssin voikin myös kuvitella ”paikkaamaan” niitä kohtia opinkappaleista, jotka saattavat herättää uskovassa epäilyksiä. Näin epäilyn ja horjunnan voi nähdä toimivan tiettyä totuusjärjestelmää vahvistavina prosesseina. Kyseenalaistavatkin kohdat kääntyvät ennalta määrättyyn ratkaisuun. Johdatusdiskurssi on siis omiaan ehkäisemään uskonnollisen subjektin hajautumista erilaisten maailmankatsomusten ton-teille – vahvistamaan jo-uskonnollisen subjektin yhtenäisyyttä. Ristiriitojen hälventäminen vahvistaa uskoa. Kun kaikki asiat nähdään johdatuksen ohjaamina, ihminen voi luovuttaa osan toimijuudestaan Jumalalle, suostua vapaaehtoisesti tämän tahtoon.

Myös Sanna-Liinan eheää ja johdonmukaista maailmankuvaa rakentavan vertaistarinan vaikutus ahdistuneeseen subjektiin, Petraan, on välittömästi rauhoittava:

Toimintakyky, joka oli pitkään ollut kadoksissa, oli näyttäytynyt. Maailma, joka oli kutistunut oman minän ympärille ja tukahtunut, oli hetkeksi laajentunut. Sanna-Liinan vierailu oli tehnyt hyvää. (YP 72)

Sanna-Liina puhui avoimesti. Petra tuns rentoutuvansa hetki hetkeltä enemmän. Enää hän ei nähnyt lattian leluja, eikä keittiön ikkunan rasvatahroja. (YP 175)

Petran hahmo ottaa Sanna-Liinan hahmon kautta tuotetun johdatusdiskurssin osaksi omaa tarinaansa ja alkaa elää sitä. Toisten tarinat mukauttavat keskushahmon ajattelua kiitollisuuteen ja tyytymiseen – varmuuteen siitä, että mikään ei ole merkitystä vailla, vaan kaikella on paikkansa ja tehtävänsä.

Johdatusdiskurssi siis läpäisee henkilöhahmojen sisäiset ja sosiaaliset tulkinnat asioiden kulusta. Sen lisäksi se taivuttaa tarpeisiinsa koko juonen kaaren. Antin hahmon riittämättömyydentuskaan suurin apu on lopulta oma tontti, jonka hän löytää heille sopivalla hinnalla mieluisalta, syrjäiseltä paikalta. Hän salailee iloaan muutaman päivän ja vie sitten perheensä katsomaan.

– Tämä se on, Antti sanoi, kun he vihdoin nousivat.

Tänne Verna ripustaisi heidän pyykkinsä ja täältä hän itse ajaisi töihin. Täällä heidän perheensä voisi kasvaa vapaasti, eikä lapsilta puuttuisi tilaa leikkiä. Vihdoin heilläkin olisi oma koti ja riittävästi lääniä. Ei ihan niin komeaa kuin hän oli joskus haaveillut, mutta heille sopivan hyvää.

Kun he kulkivat takaisin autolle, Vernan käsi puristi Antin sormia. (YP 123–124)

Keskushenkilöiden muutosta alleviivataan. Jos Antti murehtikin romaanin alussa puolisonsa uutta raskautta ja omaa jaksamistaan, lopusta Antti löytää itsensä ajattelemasta:

Ajatus mahdollisista tulevista lapsista ei nyt ahdistanut. Hän näki mielessään uuden kodin ja Vernan sisustamat huoneet, joissa temmelsi suuri perhe. Ilon ja naurun välissä tulisi ehkä olemaan itkua ja huokauksia, mutta se kuuluisi elämään. Ehkä hän sittenkin olisi riittävän kokoinen omalla paikallaan, lastensa isänä ja Vernan puolisona. (YP 184)

Petran tarinan käännekohta on, kun hänen puolisonsa alkaa uupua itsekin ja sanoo ratkaisevat sanat: ”Minä soitan nyt sulle apua” (YP 136). Petra lähetetään Annelin luokse, ja Laurin äiti tulee auttamaan. Rauhassa nukuttujen öiden ja päivien jälkeen, mieliala- ja nukahtamislääkkeiden ja muiden ihmisten tuen avulla”(l)ohjenneissa kohdissa välähti valonsäteitä, jotka olivat viikkojen kuluessa laajentuneet.” (YP 167) Palaillaan arkeen:

Iltapäivällä aurinko pilkahteli olohuoneeseen, jossa Aatos huitoi käsiään Laurin vatsan päällä ja jokelsi. Nettiseurojen alkuvirsi kaikui kaiuttimista keittiöön saakka,

missä Petra levitti jäisiä karjalanpiirakoita pellille sulamaan. Sanna-Liina ja Juuso tulisivat seurojen jälkeen kylään. (YP 168)

Petran kertomus on myös kertomus läheisyydestä ja sen välttelystä. Alakulo saa Petran välttelemään miehensä kosketusta, painamaan päänsä ja vetäytymään kauemmaksi tämän huolenpidosta ja hellyyseleistä (esim. YP 73). Myös läheisyys palaa parisuhteeseen, kun muita asioita saadaan järjestykseen. Muukin lauluton mustuus väistyy:

Luottamuksen tuoma seesteisyys oli alkanut hitaasti elvyttää, niin kuin keväinen sade ja voimistuva auringonvalo sai luonnon aina talven jälkeen heräämään. Hän oli lakanut murehtimasta tulevaa. Mielen pohjalla kyti yhä vahvempi valo, ja siinä valossa oli hyvä olla.

Petra hengitti, antoi ilman virrata sisäänsä kuin olisi hengittänyt puhdasta iloa. Satamaravintolan terassilla hän tavoitti sekuntien ajan ajatustensa säröttömän pinnan. (YP 190.)

Anneli on hahmo, joka lopulta kietoo kolmen erillisen näkökulmahenkilön tarinat yhteen. Antin ja Petran perheet eivät tarinan aikana kohtaa, mutta Annelin tarina liippaa molempien nuorempien päähenkilöiden elämää. Antti päätyy ystävänsä Maken kanssa koputtamaan Annelin saarimökin ovea yön pimeydessä, kun heidän veneensä polttoaine loppuu kesken kalareissun. Annelilla ja Antilla on yössä yhteinen hetki, joka laittaa molemmissa liikkeelle ajatuksia ja suhteellistaa molempien elämäntilanteita. (YP 55–59.) Anneli on myös Petran kummitäti ja ihminen, joka tulee avuksi ja ottaa Petran luokseen toipumaan: ” – Näitä tilanteita vartenhan kummitädit on!” (YP 141.) Annelin elämässä tilanteet, joissa hän kohtaa muita ihmisiä ja voi olla heille avuksi, näyttäytyvät merkittävänä, johdatettuina ja tarkoitettuina.

Annelin tarinan taittaa hetki, jona Anneli vuosien jälkeen jälleen kuulee miehestään, kun hänen ystävänsä käy miehen lääkärivastaanotolla ja tämä kysyy Annelista (YP 102). Lopulta mies palaa varovaisesti Annelin elämään ja haluaa jälleen uskoa.

Mies oli pudotellut sanansa hitaasti. [– –] Anneli oli vuoroin hymyillyt, vuoroin hänen kätensä olivat tärisseet, mutta eniten hänen kehonsa oli alkanut vapautua vuosikausien kireydestä.

Myös hän oli puhunut. Sanoittanut haavoittuvuutensa ja ikävänsä. Hänen sanansa olivat ryöpynneet ja hakeneet uomia. Mies ei silti ollut muuttunut kärsimättömäksi, vältteleväksi, vaan oli pyytänyt häntä jatkamaan. (YP 185)

Tarina tiivistyy Annelin repliikkiin: ”Katosit pimeyteen rannalla. Odotin vain, milloin tulisit takaisin. Laskin kerroksia kutimessa, erivärisiä. Sitten tulit ja haudutin meille teetä.” (YP 186) Lopussa yksinäisyydestään vapautunut Anneli ”oli pyyhkinnyt pölyn hääkuvan lasipinnalta ja asettanut sen lipaston päälle. Siihen se oli jäänyt.” (YP 18)

Kirjan lopussa on siis kolme ehdottoman lohdullista ja vakaata loppua. Epävakaista tulevaisuuden näkymistä kuljetaan toivon näköalaan, tyytymättömyydestä tyytyväisyyteen. Heikosta Antista tulee toimiva Antti, masentuneesta Petrasta toiveikas Petra ja yksinäisestä Annelista yhteyden toisiin löytänyt Anneli. Kaikki löytävät voimaa takakannen sanoin ”nousta pyykkivuoren yli ja rakastaa elämää ympärillään”.

Kaikkiaan *Yhteen punotut* on leimallisesti uskovainen kirja. Se koostuu melko ilmeisistä hengellisen kirjallisuuden aineksista. Siinä toistuvat rukous, evankeliumi, saarnalainaukset, opilliset katkelmat ja selkeä voimistumiskertomuksen kaari epävakaudesta harmoniaan. Siinä on huomattavan paljon Jumalan terveellä tervehtimistä, rukousta ja evankeliumitilanteita. Etenkin loppua kohden myös laulurunoutta ja saarnalainauksia on paljon. Vaikka *Yhteen punottujen* ongelmat ovat pääosin maallisia, vastaukset maallisiinkin ongelmiin ovat pitkälti hengellisiä: avuksi tulevat rukous, evankeliumi, puhutteleva Jumalan sana ja uskovaisen yhteisön ihmiset ja lopulta myös mielialalääkkeet. Kaikki kääntyy kuitenkin valoon.

Onnellisella lopulla on tällaisessa kokonaisuudessa ideologisen neuvottelun hetkenä teoksen viestiä alleviivaava tehtävä. Uskonnollisessa romaanissa onni ei jää vain maanpäälle, ihmissuhteen tai elämänladun tasolle, vaan ylittää kuoleman rajan. Johdatusdiskurssin ohjaama ja merkityksellistämänä romaani loppuu alleviivaavan selkeään ”toivon näköalaan”. Asiat kerrotaan selvin sanoin, suljetaan visusti, jopa selitellään kuin varmistellen, että lukija tajusi. Henkilöhahmoja tarinan aikana huolettaneet ristiriidat häivytetään. Uskonnollinen kaunokirjallisuus ei jätä moraaliseen epä tietoisuuteen. Tällainen loppu voi olla lohdullinen tai toisaalta näyttäytyä alleviivaavana tai julistuksellisena, näkyvän didaktisena ja ohjailevana.

Riskinä *Yhteen punotuissa* – kuten kaikessa tendenssikirjallisuudessa – lienee, että jolleivät hahmot itsessään ole kiehtovia ja kerronta vetävää, saattaa kutsuvaksi tarkoitettu teksti näyttäytyä liian tarkoitushakuisena. Liian näkyvä tendenssi kaunokirjallisuuden tekstissä voi herättää torjuntaa. Kristillisen kirjallisuuden viidestä tahosta kirjoittava Rekola (1982, 145) lainaa tätä ongelmaa pohtiessaan saksalaista runoilijaa Reinhold Schneideria, joka toteaa, että kristillinen kirjallisuus ei saa olla tietoista julistusta eikä saarnaa. ”Jos se yrittää sitä olla, se ei vaikuta. Tässä on kyseessä hyvin laaja ongelma, jonka tunnemme myös marxilaisesta kirjallisuudesta ja sen kirjallisuusarvostelusta.” Varmisteleva teksti jättää niin vähän aktiivisen lukijan varaan, että teoskokonaisuudessa rakennetaan lopulta paikkaa melko passiivisesti vastaanottavalle lukijalle.

3.2. Voimistava rajatilaromaani *Siihen asti*

Pauli Matikaisen *Siihen asti* on kertomus nimeämättä jäävän, sairaan, reilusti keski-ikäisen miehen viimeisistä elinpäivistä ja kuoleman vastaanottamisesta. Kehyskertomuksessa päähenkilö makaa ja kipuilee sairaalassa ja kohtaa läheisiään viimeisiä kertoja. Sairaalakokemuksiin lomittuvat välähdykset menneestä elämästä. Hoitojen ja lääkkeiden sumentama mieli käy läpi elämän kuin filminauhan varhaisesta lapsuudesta alkaen. Mennyt elämä vilisee hänen silmissään toisiinsa assosiatiivisesti nivoutuvine kohtauksineen. Muistonväläykset liukuvat kehyskertomuksen aikatasolle: preesens-kerronta ulottuu myös muistoihin ja luo vaikutelmaa unen ja valheen rajalla häälyvästä tajunnasta, jossa menneisyys ja nykyhetki sekoittuvat yhdeksi.

Jostain kuuluu laulua. Ensin hän erottaa vain sävelkulun, sitten joitain yksittäisiä sanoja. Laulu kuulostaa oikeastaan kauniilta, melkein kuin suviksissa. Sitten se lakkaa kuulumasta.

Onko hän menossa sekaisin vai oliko hän vielä unessa? Oliko pikkuisen tyyryn sisällä oleva radio jäänyt päälle? (*Siihen asti* = SA 146)

Muistojen sisälläkin on muistoja, takaumien läpi tihkuu vielä taaempia takaumia. Lopulta detaljittainen kerronta valaa esiin elämäntarinan. Kerronnasta piirtyvät herkän pojan ja varovaisen nuoren miehen varhaiset uskonpohdinnat, varhaiset läheisyydenkaipuun hetket ja ensi-ihastukset. Mukana on emotionaalisesti miestä ravisuttaneita muistoja, ja erityisen suuren osan saavat seurustelu- ja kihlausajan herkätkätket.

3.2.1. Emotionaalista hyryismiä

Siihen asti on mielenkiintoista lukea *Yhteen punottujen* rinnalla, sillä vaikka molemmista on löydettävissä uskonnollinen voimistumiskutsu, usko sulautuu niissä eri tavoin osaksi kokonaisuutta. *Siihen astin* uskonnollisuus ei ole purettavissa yhtä selkeisiin elementteihin kuin *Yhteen punotuissa*. Varsinaisesti uskoon viittaavia kohtia siinä on vähän, saarnalainauksia ja laulurunousviittauksia tuskin ollenkaan. Voimistumiskutsun kerronnallisen tuottamisen pääasiallisen keinot ovat osin kaunokirjallisemmat.

Matikaisen romaanina on kiusaus lukea toisen vanhoillislestadiolaisen prosaistin, Antti Hyryn, kirjallisuutta vasten. Matikaisen päähenkilö on Hyryn hahmojen tapaan ulkoisesti eleetön mieshahmo, ja kerronta on Hyryn tavoin tuhlailematonta ja ylisanoja säästelevää (ks. Ihonen 2001, 227–228). Kieli on konkreettista ja kaikkia aisteja hyödyntävää. Matikaisen suurin ero Hyryyn lienee rikas tunteiden ja emotioiden kuvaus. Ihosen (2001, 201) mukaan Hyryn romaaneissa ei oikeastaan tunnuta ollenkaan käsiteltävän tunteita, tai päähenkilön voimakkaatkin tuntemukset tai emotiot kuitataan ulkoisten seikkojen havainnoinnilla. Ihonen mainitseekin Hyryn teosten keskuhenkilöiden yhdeksi isoksi ongelmaksi sen, että he eivät osaa käsitteellistää ja kielellistää tuntemuksiaan kulttuurin nimeämiksi tunteiksi. Tästä seuraa, että he eivät pääse hallitsemaan tuntemuksiaan.

Siihen astin päähenkilön tunteet puolestaan kuvataan voimakkaiden sisäisten ja kehollisten reaktioiden ja tuntemusten kautta, mutta tunteet tulevat myös nimetyiksi. Lapsena tädin huolimattomat sanat, että tietyn taudin sairastaneet eivät ehkä koskaan voi saada lapsia, ”möyriivät jo hänen sisällään, raastavat auki hänen mielensä laatikoita ja paiskovat niiden sisältöä pitkin pihaa”, ja ”outo alakuloisuus alkaa kasaantua hänen harteilleen” (SA 24). Kun päähenkilö lapsena seuratokalla kadottaa pastillirasiansa, ”hänen niskansa taakse laskeutuu jyskytys”, eikä hän ole varma, ”[j]yskyttääkö siellä sydän vai suru” ja suu ”on liimautunut kiinni ja se pelkää, että jos sen nyt aukaisee, sieltä tulisi ulos nyhykäisy tai itku” (SA 28). Aikuisen päähenkilön sisällä tieto tyttären seurustelusta syöksähtää ”kuin pelästynyt närhi”, joka ”räähkäisee siellä äänekkäästi ja jää heijastamaan sinne värejään, siipien kärjet väristen” (SA 168).

Myös *Siihen astin* joissakin ilmeisissä uskonnollisissa elementeissä, kuten evankeliumi- ja seurakohtauksissa, mennään emotioiden edellä. Siinä missä seurakunta *Yhteen puolella* olivat keino motivoida henkilöhahmon mielen muutosta tai päätöksentekoa, *Siihen astissa* sitä ei ole samalla tavalla taivutettu draaman kaaren ainekseksi. Keskeisempää ovat seuramielijöiden herättämät tunteet, ja päähenkilön keskittyminen harhaillee muun muassa tyttöystävässä Tiinassa.

Vasta alkurukouksen jälkeen hän huomaa, että on ollut omissa ajatuksissaan, terästäytyy kuuntelemaan ja huomaa pian eksyneensä ajattelemaan taas omiaan. Puheen johdantotekstiä hän ei muista, ei paljon sisällöstäkään, paitsi sen tärkeimmän lopussa. Siihen hän haluaa luottaa ja uskoa. Niin kuin Tiinakin. (SA 124)

Tunteiden kuvauskin on tosin paikoin puettu eleettömyyteen. Hyryn tavoin kaikkein tärkeimmät seikat sanotaan joskus kaikkein huomaamattomimmin (ks. Ihonen 2001,

227–228). Lapsuusmuistossaan päähenkilö kadottaa seuramatkalla pastillirasiansa ja rauhoittelee itseään jyskyttävässä surussa:

Lopulta ajatus lipuu pois ja jalat alkavat taas kulkea niin kuin pitääkin. Joustavasti ja ääntä päästämättä, niin ettei tarvitse ajatella kävelevänsä. Jalat vain liikkuvat, ja hän kulkee niiden päällä niin kuin usko, jota hän ei nyt tunne. Ei, vaikka se siellä jossain ehkä onkin. (SA 28)

Vaikka tarkalla tunnekuvauksella tuotetaan hyvin inhimillistä henkilöahmoa, usko ei ole yhtä kuin hurmokselliset tai ylipäättään tunnekokemukset. Usko on taustalla ja perustana ”siellä jossain” vaikka henkilöahmo ei sitä koko ajan tiedosta.

Siihen astissa toteutuu kaunokirjallisella tavalla Katekismuksen (1948, 1:4) kohta siitä, miten näkymätön Jumala ilmoittaa itsensä näkyvässä maailmassa: ”Jumala kohtaa meidät luonnossa, elämämme kohtaloissa ja kansojen vaiheissa. Hän puhuu meille omassatunnossamme. Mutta erityisesti Jumala ilmaisee itsensä meille Pyhässä Raamatussa ja Vapahtajassamme Jeesuksessa Kristuksessa.” Romaanissa jumalallinen Subjekti kohtaa henkilöahmon tekstuaalisissa ja intertekstuaalisissa keinoissa, jotka eivät tuota niinkään kuvaa Jumalasta vaan hänen läsnäolostaan kaikessa. *Siihen astissa* henkilöiden tunteetkin voi lukea osaksi luomistyötä, samoin rakastetut ihmiset. Romaanin loppukin onnistuu viittamaan uskoon ilman, että se mainitsee taivasta tai Jumalaa. Kaikkea leimaa voimakas eheyden kokemus. Aika, sen eri pisteet, rajallisuus ja iäisyys ovat Jumalan käsissä.

Tämä on kytkettävissä kirjan nimeen. ”Siihen asti” -sanayhdistelmä esiintyy useamman kerran läpi kirjan aina vähän eri sävyssä. Nuoruudessa seurusteluaikana se tarkoittaa jokaisen ”siihen asti” eletyn päivän ja edessä olevien päivien ihmettelyä. Nuori pari kulkee päähenkilön kotipaikan maisemissa, he kiiruhtavat tihkusateen alta ja pysähtyvät katsomaan järvelle. ”Sinne on siis katoamassa taas yksi päivä. Yksi kokonainen päivä elämästä, joka on ollut. / Siihen asti...” (SA 94) Vanhuudessa ”siihen asti” tarkoittaa yritystä jaksaa seuraavaan rajapyykkiin saakka, kuolemaan, joka päästää kuolemanjälkeisyyteen.

Onneksi ihmisille oli valmistettu helpompi tie, sellainen, että sai uskoa kaiken anteeksi armosta, ihan niin kuin saarnoissa usein sanottiin: sai uskoa kokovikaisena itsensä autuaaksi ja taivaskelpoiseksi Jeesuksen ansiotyön tähden.

Niin hänelle oli opetettu, ja niin hän myös halusi uskoa. Aina näkemiseen asti. (SA 63–64)

Kokonaisuudessaan sanayhdistelmä ”siihen asti” saa kirjassa motiivinomaisen merkityksen ajan kulun ihmettelystä: pysähdyksinä ajassa, ajan rajallisuuden ymmärtämisessä, kaiken päätyvyyden ja toisaalta jonkin jatkuvuuden motiivina.

Myös tältä pohjalta *Siihen astissa* voi olla näkevinään jotain hyrymäistä. Ihonen (2001, 198) kirjoittaa artikkelissaan, jossa käsittelee Antti Hyryn Pauli-sarjaa, kuinka ”uskonnollinen arvopohja säteilee teoksissa sellaisiinkin yhteyksiin, jotka eivät tuntuisi edellyttävän uskonnollista tulkintaa” ja kuinka ”eksistentiaaliselle luonteenomaisen uskonnoton kapina” on Hyryn tuotannossa ”uskonnollisuuden läpikyllästämää”. Ihosen mukaan romaanitekstin hyryistinen maailma ei kuitenkaan välittömästi tee romaanista Hyryn plagiaattia, vaan ”(k)ysymys on vanhoillislestadiolaisesta maailmankuvasta, asennoitumisesta ihmiseen, ympäristöön, yhteiskuntaan.” (Ihonen 1991, 108.) Kenties se, mikä on liitetty paljon luettuun Antti Hyryyn ja nimitetty ”hyryismiksi” voikin olla ylipäättään lestadiolaisen kirjallisuuden eetosta. Ihonen muotoilee tutkimiansa 1980-luvun SRK:n romaanien pohjalta, että lestadiolaista maailmankuvaa voisi luonnehtia ”ehjäksi ja harmoniseksi”. On olemassa perusjärjestys, johon ilmaantuvat häiriötilat poistuvat nopeasti eivätkä koskaan kyseenalaista tätä perusjärjestystä. (Ihonen 1991, 108.)

Hyryististä *Siihen astissa* on myös sen tietynlainen ajaton agraarisuus. *Siihen asti* on julkaistu 2010-luvulla, mutta harva yksityiskohta estäisi sitä olemasta melkein miltä tahansa lähivuosisikymmeneltä. Erisnimiä ja identifioivia määritelmiä on vähän. Ihonen (2001, 245) mainitsee Hyryn tuotannon yhteydessä, että perinteisenä uskonnollisuutena lestadiolaisuus korostaa aivan erityisellä tavalla eettisten ja maailmankatsomuksellisten seikkojen pysyvyyttä ja muuttumattomuutta. Yhteiskunnalliset ja globaalit kysymykset eivät juuri nouse käsittelyn aiheiksi, ja jos nousevat, henkilöhahmot liukenevat tilanteista kantaa ottamatta. Matikaisen romaanin päähenkilö kohtaa lapsena koulun patjavarastossa pojan, joka puhuu kommunismista ja yhteisomistuksesta.

– Mukavaahan se varmaan, hän vastaa jotain sanoakseen, mutta se on kuin kehoitus käännätykseen. Ideologia alkaa virrata hämäryydestä, ja koska hän ei halua olla epäkohtelias eikä mennä musiikkiin, hän ottaa paremman asennon ja alkaa heilutella siinä jalkaansa, edestakaisin. Iho tuntuu kumman kireältä, ja pojan sanat tulevat ja uppoavat hämäänsä. (SA 105)

Poliittisen ideologian kannattaminen esitetään vieraannutetusti käännettävään pyrkivänä fanaattisuutena, jota sopii kohteliaasti väistää. Henkilöhahmo ei siis ole järin fanaattisesti mitään mieltä ajankohtaisista asioista. Teos tulee ohjailleeksi lukijaansa väistävään, kohteliaaseen ja luottavaisuuteen passiivisuuteen.

Ihosen (1991, 114) mukaan se, ettei uskonnollisissa romaaneissa juuri esiinny yhteiskuntarakenteiden kritiikkiä eikä henkilöhahmoja oikeastaan edes kuvata yhteiskunnan instituutioissa, saa yhden selityksensä uskonnollisen kaunokirjallisuuden estetiikassa korostuvasta transsendenttisestä metafysiikasta. Poliitiikka ja maailmantilanne ovat toissijaisia, sillä elämä on valmistautumista kuolemaa ja iankaikkisuutta varten, ja ympäröivä, tuhoutumistaan odottava maailma on uskovaiselle välitila. Uskovainen on maallisissa systeemeissä vieras ja muukalainen, ja häntä ohjaa voimakas tunne tuonpuoleisesta idyllistä. Maallisten asioiden sivuuttaminen, kantaaottamattomuus ja näennäinen ajattomuus voivat siis olla lähinnä kustannuslinjan ja taustaideologian kannalta olennaisemman, hengellisen viestin priorisointia. Romaanit keskittyvät uskonomaan ja siihen liittyviin psyykkisiin, sosiaalisiin ja hengellisiin prosesseihin ja muutoksiin. Eettisiä periaatteita ja hyvää elämää etsitään ennen kaikkea uskonnon kautta (ks. Ihonen 2001, 199).

3.2.2. Kuolema porttina iankaikkiseen

Sitten hänen sänkynsä heilahtaa. Se irtoaa paikoiltaan ja alkaa liikkua hiljaa kuin vene, joka on tyrkäty rannalta, mutta jota ei ole alettu vielä soutaa. Hän lipuu sen mukana, makaa sen kannella ja antaa kaiken tapahtua. (SA 188)

Rekola (1982, 58) esittää, että täysipainoinen uskonnollinen kirjallisuus tarvitsee toivon vastapainoksi epätoivoa, varjoa liian kirkkaan auringon eteen. Toivoa ei pitäisi julistaa liian selvin sanoin, vaan sillä pitää olla yhteys epätoivoon. ”Toivo on etsittävä pilven reunalta, jossa näkyy jotain auringon kirkkaudesta.” Matikaisen romaani toimii juuri näin. Se antaa valon kuultaa läpi hyvin tummasta aiheesta: *Siihen asti on rajatilarina (limit spot)*, joka käsittelee ihmisen paikkaa elämän syklissä ja suhdetta kuolemaan (ks. Jonnes 1990, 216).

Kysymys tulee. Se tulee hiljaa ja houkuttelematta, mutta tulee kuitenkin, ja hän tuntee, miten elämänhalu hiipuu sen myötä pienemmäksi. Se kutistuu ja kurtistuu, muuttaa vastustamattomasti halun seurata vielä hetken vaimonsa ja lastensa elämää haluksi päästä jo näkemään isänsä ja mummonsa taivaassa.

Kuinkahan kauan siihen enää kestäisi? (SA 48)

Matikaisen päähenkilö on juurevasti uskova ihminen, joka ei niinkään pelkää omaa kuolemaansa kuin kaipaa ja suree jäljelle jäävien rakkaidensa puolesta. Vaikeinta päähenkilön on jättää perhe, erityisesti rakas vaimo ja iltatähtipoika, joka on vielä lapsi. Lopulta rakkaus läheisiinkin väistyy taivaspäämäärän ensisijaisuuden tieltä. Päähenkilö riitelee itsensä kanssa omasta huonoudestaan ihmisenä ja läheisenä, mutta sen sijaan hän ei juuri riitele Jumalan kanssa siitä, onko hänen aikansa kuolla.

Silti hän ajattelee, että voisiko hänenkin lähtönsä olla muistutus jollekin. Vahvistaisiko se tänne jääviä vai aiheuttaisiko se heissä kapinaa? Hän toivoo, että se vahvistaisi, lisäisi halua kilvoitella muiden uskovien joukossa. Ainakin se laittaisi ajattelemaan. Ehkä vain hetkeksi, mutta kuitenkin. (SA 63–64)

Romaani näyttää kirjoittavan auki oman tendenssinsä. Kirjan sisäisessä todellisuudessa päähenkilö pohtii kuolemansa merkitystä. Voisiko se tapahtua siksi, että se herättäisi jonkun muun ajattelemaan uudella tavalla uskon asioita? Päähenkilön ounastelema puhuttelun kohde on kaksijakoinen. Se on yhtä aikaa romaanin sisäiset ”jotkut” ja ”tänne jäävät”, tarkemmin jo-uskovat, joita kuoleman pysäyttävä vaikutus ohjaisi olennaisen äärelle ja siten ”vahvistaisi, lisäisi halua kilvoitella muiden uskovien joukossa”. Yhtä aikaa nuo ”jotkut” ja ”tänne jäävät” pitävät sisällään kirjan sisäisyyden ulkopuoliset lukijat.

Juonivetoisessa *Yhteen punotuissa* lukijaa kutsutaan selkeästi henkilöhahmojen matkaan, samaistumaan heihin ja kulkemaan sama puhdistava polku tuskasta toivoon. *Siihen asti* ei ole juonivetoinen romaani. Kehyskertomuksen aikahaarukka on niin lyhyt, että alkuasetelma on lähellä loppuasetelmaa: kuolema on tulossa ja mies on siihen suunnilleen valmis. Selkeä, katarttinen huippukohta puuttuu kokonaan. Kirjaa voi periaatteessa lukea selaillen mistä tahansa kohtaa menettämättä mitään kokonaisuuden kannalta välttämätöntä. Voimistumiskutsu upottautuu teoksessa syvemmälle maailmankuvaan. Jo aiheena kuolema ohjaa pohtimaan kuoleman luonnetta ja mahdollista kuolemanjälkeisyyttä ja siten hengellisiä kysymyksiä. Se voisi siis olla ensimmäinen *Siihen asti* -romaanin uskonnollisen kutsun keino.

Romaanin lopussa päähenkilö elää viimeiset hetkensä. Läheiset käyvät hyvästelemässä päähenkilön. Kertojan ääni on lopussa edelleen päähenkilön tajunnan läpi suodattuvaa, mutta tajunta tuntuu jo irtaantuneen ruumiista.

Käsiä käy hänen käsillään. Ne hipaisevat hänen poskiaan ja jotkut jäävät siihen pitkäksi aikaa, otsia painuu hänen otsalleen ja hän tuntee niiden lämmön. On kuin pieni lapsi laitettaisiin nukkuvana hänen rinnalleen tuhisemaan. Se rauhoittaa. Se tekee olon

levolliseksi ja hellyys hänessä alkaa liikkua koskettajia kohti. Hän puristaa jokaista vuorollaan, pitää heitä käsistä, mutta niin heikosti, että sitä ei voi tuntea, ei tällä maallisella ruumiilla, mutta ehkä muuten. Hän siunaa heitä jokaista erikseen, äänettömillä sanoilla, ja haluaa uskoa, että he tuntevat sen.

– Jumalan rauhaan, isä, hän kuulee monta kertaa ja harmittelee, ettei mikään hänessä liiku näkyvästi, ei tässä kuoressa, joka makaa paikoillaan vuoteella. (SA 189)

Viimeisinä ajatuksinaan päähenkilö ”siunaa heitä jokaista erikseen, äänettömillä sanoilla” ja nämä hyvästelevät tämän Jumalan rauhan sanoilla. Kuoleman hengellisestä luonteesta on tilanteessa yhteisymmärrys kaikkien läsnä olevien kesken. Uskonnollinen merkityksellistämisen kehys rauhoittaa tilanteen. Voimakkaista epäoikeudenmukaisuuden tunteista ei ole jälkeäkään. Sairauteen ja kuolemaan liittyvää surutyötä valaisee varmuus, että kuolleet läheiset pääsevät taivaaseen – taustalla on iankaikkisen elämän ulottuvuus (Pentikäinen 1992, 77). Hyryistisen ehjässä maailmassa viimeisessä tajunnan hetkellä jäljellä on vain rakkaus:

Kaisan [päähenkilön tytär] ääni sortuu. Se menee pieneksi, mutta silti se ei katoa olemattomiin vaan alkaa kasvaa suuremmaksi. Se suurenee ja suurenee, mutta niin, ettei sitä voi kuulla. Sen voi vain tuntea, ja nyt tuo tunne täyttää koko huoneen ja kaikki siellä olijat.

Ja hän on tuon tunteen keskellä.

Hän ja Tiina. (YP 189)

3.2.3 Rakkaus ja paratiisi

Rajataromaani *Siihen astin* kehyskertomus loppuu konventionaalisesti kuolemaan. Huomattavaa on, ettei teoksen viimeinen kuva kuitenkaan ole kuolema- vaan rakkaus- kuvastoa.

Siihen asti ei ole romanssi, sillä se ei keskity suhteen kehittymisen ongelmiin ja esteisiin. Jännite, jos sellainen on löydettävissä, muodostuu kaipaamisen, malttamisen ja odottamisen aiheesta. Vaimo Tiina on pitkin romaania läsnä monin tavoin kaivatuna. Seurusteluaikoina päähenkilö kaipaa hänen läheisyyttään yössä liftatessaan, istuu vieressä ja tuntee, ettei tarvitse enää etsiä ketään muuta, ja säikähtää kehollisen vetovoiman tuntemuksiaan laivalla. Sen sijaan *Siihen asti* ehdottomasti on rakkaus- kertomus: kertomus rakastamaan kasvamisesta, yhteen kasvamisesta, arkistumisesta, rakkaan uudelleenlöytämisestä ja lopulta luopumisesta – kaikki suloisessa epäkronologiassa. Rakastettu vaimo edustaa päähenkilölle pitkin romaania maanpäällistä hyvää:

Kasvot eivät ole pelkästään kasvot, vaan ne ovat hän ja hänen vaimonsa yhteensä. Niissä on heidän tunteensa, väkevinä ja ilman sanoja. Ne pysyvät siinä kosketeltavina, paikoillaan ja kuitenkin koko ajan liikkeellä, liikkuen edestakaisin hänen ja hänen vaimonsa välillä. Ne muodostavat siihen sillan, jota pitkin pystyy kävelemään, menemään suoraan toisen tunteisiin ja uskomaan niihin kuin omiinsa. (SA 83)

Päähenkilön elämän tiheimmät muistot liittyvät kaikki rakkauteen, ja ne on säästetty teoksen loppuun: viimeinen kotona käynti, kihlaus, häät ja viimeiset tietoisuuden hetket ennen kuolemaa. Romaanin viimeinen muistikuvien sikermä alkaa päähenkilön häääpäivän aamusta. Idylliin lomittuu aran nuoremiehen jäyhää jästipäisyyttä ja oikkuja.

Häätalon pihalla on väkeä, ja sisällä. Kuuluu naurua ja laulua, mutta oikeaan valokuvaamoon hän ei suostu lähtemään. Sen sijaan hän kietoutuu vaimonsa huntuihin, ja he sulautuvat siinä yhdeksi lihaksi ja vereksi. Kuva muodostuu filmille ja tekee jäljen myös hänen muistiinsa. Se palaa siihen pysyvästi kiinni. (SA 191)

Kun nuoripari poistuu hääseurueen luota ja ajaa kahden kohti yhteiselämää, kerronnan asettelu muuttuu hetkeksi runomaisiin säkeisiin korostamaan hetken merkittävyyttä, taitekohtaluonnetta: ”Maantie aukeaa heidän eteensä, / ja tulevaisuus. / Se on siinä, ja sitä ei ole / sillä sitä ei vielä tarvita. / Hän haluaa elää nyt. / Tässä hetkessä ja ajassa / Yhdessä / Aina...” (SA 191–192)

Kiinnostavin on romaanin viimeinen näköala, kun päähenkilö herää häääyönä vaimonsa vierestä:

Aamuyöllä hän havahtuu hengityksen tuhinaan ja tuntee, miten jokin pehmeä käpertyy tiukasti hänen kainaloonsa. Hän puristaa sitä hellästi ja antaa läheisyyden imeytyä itseensä, sitten hän raottaa varovasti silmiään ja näkee vierellään maailman suloisimmat kasvot.

Herkät.

Uniset ja kauniit.

Hän katsoo niitä pitkään. Hiljaa. Sitten hän asettuu varovaisesti takaisin kyljelleen, kietoo kätensä vaimonsa ympärille ja on ihmeissään. Voiko tosiaankin joku sulautua häneen noin, niin ettei hän enää tiedä, missä kohtaa alkaa itse ja missä kohtaa tuo toinen?

Ei koskaan.

Ei koskaan hän väsyisi katsomasta noita kasvoja. (YP 192)

Viimeisenä kuoleman jälkeisenä kuvana autuaallisen kohtauksen on helppo lukea vertautuvan paratiisilliseen ylösnousemuksen aamuun. Kuolemanjälkeisyyden tilaa ei kuvata suoraan, ja Rekolan mukaan se olisi uskonnollisessa kaunokirjallisuudessa mahdollontakin, sillä vanhatestamentillisen lain mukaan Jumalasta ei voi luoda kuvaa – kirjallistakaan, ja paratiisia ei voi kuvata ilman Jumalaa (Rekola 1982, 117.) *Siihen*

astin ratkaisu tuottaa aavistus kuoleman rajan ylittämisestä kohti parempaa onkin hienovaraisempi.

Siihen asti ei rakkauskuvaston käytössä ole poikkeus, vaan kaikkien kolmen tutkimani SRK:n romaanin lopetuskuvissa on mukana rakastettu. Sen, että tutkimieni romaanien korkeimmissa ilon hetkissä on uskon lisäksi toistuvasti mukana romanttisen rakkauden kohde, voi, kuten mainitsin jo *Heijastuksien* kohdalla, nähdä maallisesta kirjallisuudesta tiedottomastikin lainautuneena sisällöllisenä elementtinä. Toisaalta sen voi käsitellä myös oireena pyhän ilmaisemisen käsittämättömästä vaikeudesta. Rekolan kristilliseen kerrontaan (1982, 108, 114) vaatima ”uusi ulottuvuus”, inhimilliseen järjestykseen särkyvä aukko tai rako, täytyy tuottaa ihmisen käsityskyvyn tavoitettavissa olevassa muodossa. Jos puhtaan hengellisen ylläikäyvän ilon kuvaaminen on vaikeaa, helpompi ratkaisu on kietoa se yhteen jonkin helpommin tunnistettavan kanssa. Vääläys yliluonnollisen riemun tihentymispisteestä, taivaasta, tuotetaan siis teoksen loppuun ihanimmalla maanpäällisellä asialla, jonka päähenkilö on elämässään kokenut, ja se on romanttisen rakkauden täyttymyksellinen idylli.

Tutkimissani romaaneissa romanttinen rakkaus ei vastaa kaikkiin identiteettiin ja omaan paikkaan liittyviin kysymyksiin, kuten romanssigenrelle olisi tyypillistä, vaan ensisijaisen vastaajan sija jätetään uskolle. Romanttinen rakkaus on sidottu uskon piiriin ja alaisuuteen siten, että se nähdään Jumalan lahjana ja sen kanssa toimitaan Raamatusta tulkittujen ohjeiden mukaan. Se näyttäytyy elämän toiseksi – tai *Heijastuksissa* mielenterveyden jälkeen kolmanneksi – tärkeimpänä asiana. Matikaisen päähenkilön nuoruusmuistossa nuoren miehen sisäisessä monologissa sekoittuvat suviseuraidyllin tunnelma, seurapuhujan sanojen muistelu ja nuori haave, jossa kietoutuvat erottamattomalla tavalla usko ja rakkaus:

Hän muistaa hetken suviksissa. Muistaa kevyen tuulen leyhyttelemän telttakankaan, ilman lämmön ja ihmisten kevyen kohinan taustalla. Hän muistaa puheen, jossa puhuja mainitsee saattomiesten tärkeydestä, mainitsee myös Jumalan lahjoittamasta elämänkumppanista, ihmisestä, joka kulkisi koko ajan siinä rinnalla ja jolla olisi omistuksessaan nuo puhdistavat evankeliumin sanat. Kuinka onnellista silloin ihmisen olisikaan taivaltaa matkaa! Kuinka onnellista silloin olisikaan ja turvallista, kun voisi toinen toistaan lohduttaa ja siunata noilla parantavilla sanoilla! (SA 118)

Uskon ohella rakastettu on valjastettu edustamaan toivoa ja jatkuvuutta. Monitasoinen yhteys rakastettuun on Raamatun Korkean veisun tavoin tulkittavissa allegoriaksi uskovaisen suhteesta seurakuntaan tai Kristuksen ja seurakunnan välisestä suhteesta.

Jumalallinen agapinen rakkaus saa ihmismielessä muodon vasta rinnastuessaan inhimillisesti ymmärrettävämpään romanttiseen rakkauteen. Näin tulkittuna *Siihen asti* on kenties omaa paikkaansa elämässä ja ajassa uskon kautta tutkimaan kutsuva romaani, mutta ennen kaikkea on kristillinen rakkauskertomus, jossa uskon ilo sekoittuu rakastetun tytön, morsiamen ja vaimon läheisyyteen, mutta jossa kiitos kaikesta ko-
hoaa Jumalalle.

Romaanin kantta voi lukea yhtenä tulkintana teoksen ydinviestistä. Kannessa romaanin sisältä poimitut lauseenpätkät ja sanat asettuvat juurevan kannon muotoon. Kaadetun puun kannosta nousee lehtevä vesa. Romanin päähenkilön tarinaa vasten tulkittuna kaadettu puu on tulkittavissa kuoleman kuvaksi ja siitä nouseva uusi kanto- tai juurivesa on tulkittavissa toivoksi, jatkuvuudeksi. Yhtä lailla puhkeava verso on tulkittava raamatullisena, Jesajan kirjasta tuttuna Kristuksen tulemisen vertauskuvana: ”Iisain kannosta nousee verso, vesa puhkeaa sen juuresta ja kantaa hedelmää.” (Jes. 11:1, ks. myös Jes. 11:10, Ilm. 22:16 & Room. 15:12). *Siihen astin* lopussa ei ole aavistustakaan kuoleman mahdollisesta lopullisuudesta. Kristillinen ”toivon näköalaan”-loppu on säännöllisesti uusi alku.

Siihen astia ja *Yhteen punottuja* yhdistää se, että molempien keskushenkilöt ovat koko tarinan ajan uskomassa, vaikka välillä hauraastikin. *Siihen asti* muotoilee asian näin: ”Hänen uskonsa. Se, mikä vuosien mittaan oli häilähdellyt puolelta toiselle, lepattanut välillä tuulessa ja syttynyt välillä kirkkaampaan valoon.” (SA 18) Toisin kuin *Heijastuksissa*, näissä voimistumisromaaneissa on myös runsaasti tyypillisiä vanhoillisesta-diolaisten elämäntapaan liittyvää kuvastoa, jotka ovat omiaan vetoamaan yhteisön jäsenten tuttuuden kokemukseen. Samalle matkalle henkilöhahmojen kanssa kutsutaan siis pääosin jo-uskovaa lukijasubjektia. Tarkkoja lukijapaikkoja rakennetaan etenkin ahdistuneelle ja epäilevälle sisälukijalle, johon vedotaan sekä rationaalisin että emotionaalisin keinoin.

Kaikkien voimistumiskutsun mekanismien tarkoituksena on vahvistaa uskonnollisen subjektin yhtenäisyyttä. Käytännössä se tarkoittaa Jumaluuden läsnäolon tunnun ylläpitoa ja ristiriitojen hälventämistä, jotta todellisuus voisi säilyä ehjänä. Romanien henkilöhahmot käyvät epäilyksen tuntumassa, mutta eivät missään vaiheessa radikaalisti kyseenalaista entistä ongelmatonta jumalasuhdettaan. Avuttomuus vaikeuksien keskellä pakottaa henkilöhahmoja lähestymään Jumalaa ja henkilökohtaistamaan us-

koaan. Lopulta heille saarnataan kriittisyyskin anteeksi ja vaiennetaan epäileväisimmät erilaisille häivytystaktikoilla, johdatusdiskursiivisilla ”hatunnostoilla” (ks. myös Hartikainen 2006, 83). Samalla tavalla kuin Raamattu ei paljasta Jumalan kaitselmuksen syvimpiä salaisuuksia, myös romaanien henkilöhahmoille suuret kysymykset jäävät osin auki tai vastaus niihin on kuten Jeesuksen vastaus Pietarille: ”Mitä se sinulle kuuluu [— —]? Seuraa sinä minua.” (Joh 21:22.) Voikin ajatella, että vanhoillislestadionlainen uskonnollinen kirjallisuus, kuten kristinusko yleensäkin, ei pyri vastaamaan uskovan ihmisen kaikkiin kysymyksiin, vaan ennemmin rauhoittamaan levottoman ja ahdistuneen ihmisen.

4. KUTSU YHTEISYYTEEN

Althusserin ideologian kaksinkertaisen peilirakenteen mallissa olennaisia ovat monen suuntaiset tunnistus- ja tunnustussuhteet. Kristillisessä ideologisessa kutsussa tapahtuu Jumalan ja uskovien vastavuoroisen toistensa tunnistamisen lisäksi uskovien keskinäinen tunnistaminen ja lopulta uskovien identifikaatio uskovien joukkoon. (Althusser 1976/1984, 135–137; Löytty 2006, 117.) Kolmantena uskonnollisen kutsun tyyppinä erotankin aineistostani kutsun yhteisyyteen.

Ihosen mukaan uskonnollisen yhteisön eheys ja identiteetti riippuu ratkaisevasti siitä, miten voimakas on sen jäsenten yhteenkuuluvuuden tunne. Yhteenkuuluvuuden tunnetta ylläpitävät hänen mukaansa sekä positiiviset että negatiiviset tekijät. Positiivisia ovat esimerkiksi yhteiset arvot, päämäärä, välineet ja kokemukset, joista osa suodattuu yhteisön perinteeksi. Negatiivisia voivat olla sellaiset yhteisyyttä ylläpitävät tekijät, joilla yhteisö pyrkii erottautumaan toisista yhteisöistä. Ihosen mukaan lestadiolaiset liikkeet kuuluvat sellaisten ”voimakkaasti profiloituneiden liikkeisen” joukkoon, joiden julistuksessa on runsaasti erottautumista korostavia piirteitä. Oman opin oikeellisuutta korostamalla ja toisten virheitä ja opillisia poikkeamia korostamalla pyritään pitämään tietyllä etäisyydellä ”sekä ulkopuoliseksi mielletty jumalaton maailma että muut uskonnolliset liikkeet ja evankelisluterilainen kirkko”. (Ihonen 1997, 96–98.)

Tässä luvussa tarkastelen, millaisin kirjallisin keinoin kolme tutkimaani romaania vahvistavat ja ylläpitävät herätysliikkeen sisäistä koheesiota ja ryhmärajoja, sekä miten lukijaa kutsutaan hahmottamaan uskovien ja ei-uskovien maailman suhde.

4.1. Tunnistusneuvottelu

Sivusin tunnistamisneuvottelua jo ensimmäisessä analyysiluvussa kääntymiskutsun elementtinä. Nyt keskityn siihen nimenomaan yhteisyyskutsun näkökulmasta.

4.1.1. ”Oltiin heti samaa sakkia”

Ilmiselvin yhteisyyttä vahvistavista ja toisaalta ulossulkevista käytänteistä on tervehtiminen.

- Mitä mies, Jumalan terve! Anttia puolta päätä pidempi Make koppasi olkapäähän.
- Tulit jo.
- Joo. Jumalan terve.
- Jatkää vähään aikaan näkynyt. (YP 15)

Yhteen punottujen Antti ja hänen kaverinsa Make tervehtivät maskuliinisen rehvakkein elkein, mutta osoittavat samalla tunnistavansa toisensa samaan uskonyhteisöön kuuluviksi tutulla tervehdysrutiinilla ”Jumalan terve” (ks. Suojanen 1975, 237). Lähtiessä toivotetaan ”Jumalan rauhaa” tai jätetään toinen ”Jumalan rauhaan”. Hämmäntävän tilanteen voi aiheuttaa vaikkapa lapsi, joka ei tunnista yhteisön rajoja. Petran ja Laurin poika ennättää ovelle ensimmäisenä vastaan ei-lestadiolaista kastepappia, ja vanhempi kiirehtii selittämään tilannetta:

- Kohta kuului Pietin voimallinen tervehdys ulko-ovelta:
- Jumalan terve! Sinä tuut kastaan meidän vauvan.
  - Terve, terve! Täälläpä reipas isäntä. [– –]
  - Terve! Ja tervetuloa, Lauri ojensi kätensä ennen Petraa.
  - Meidän Pieti on vähän nopea... (YP 35–36)

Uskosta irtautunut voi osoittaa muuttuneen tilansa muuttamalla tervehtimisen tapaa. Kun Antti näkee siskonsa Emilian ensi kertaa ei-uskovan ulkoisissa tunnistusmerkeissä, korvakoruissa ja hiukset värjättynä, ”Emilia oli sivuuttanut Antin kädenojenuksen ahtaassa eteisessä ja moikannut lyhyesti” (YP 180). Uskovalla tervehtimisen arkuus voi kertoa myös halusta olla tunnistautumatta uskovaksi tilanteen kuuleville ei-uskoville. Kun *Siihen asti* -romaanin päähenkilön äiti soittaa aikuiselle, sairaalle pojalleen sairaalaan, päähenkilö tervehtii häntä ensin rempseästi ”(h)ellou” ja sitten jumalanterveellä ”vakavammin, mutta niin hiljaa, ja epäselvästi, etteivät vierustoverit vain kuulisi tai ymmärtäisi hänen sanojaan” (SA 50).

Romaaneissa toistuu tilanne, jossa toiset uskovaiset tuntuvat läheisiltä ja tutuilta, vaikka ei olisi koskaan tavattu. Kun Petra perheineen lopulta vaikean ajan jälkeen jaksaa lähteä seuroihin, hän kokee liikuttuneena, että ”ihmiset ympärillä, koko seuraväki, on hänen perhettään” (YP 189). Matikaisen romaanin päähenkilö menee Ruotsin suviseuroihin ja tervehtii siellä paikallisia:

- Jumalan terve siis ja Guds frid. Vällkommen till Sverige! Mies sanoo, ja vaikka he eivät olekaan tavanneet koskaan aikaisemmin, mies tuntuu jotenkin tutulta. Samalla lailla tutulta kuin ihmiset Suomenkin seuroissa. Koko tilanne muuttuu tutun oloiseksi,

sellaiseksi, että tietää, mitä pitää tehdä ja miten olla. Tietää, mitä seuraavaksi tapahtuu ja miksi.

Tunne on mukava. Se on vapauttavan kevyt ja siinä on helppo olla. (SA 123)

Heijastuksien Otto ottaa Kuopion rauhanyhdistyksen pihasta kyytiinsä kaksi usko-vaista tyttöä, Emmi ja Amalian, jotka ovat menossa Ekin tilan läheiselle marjatilalle ja ihmettelee: ”Elämä on kummallista. Hetkeä sitten me ei ollut tunnettu ollenkaan ja nyt jo tuntui, että oltiin tunnettu kauankin. / Yhteinen usko sen teki. Että oltiin heti kuin samaa sakkia.” (H 97) Kun puheeksi tulee Reeta, alkaa uusi, epävarma tunnistus-neuvottelu:

- Se on jotenkin tutun näköinen, Emmi sanoi takapenkiltä.
Mietin hetken, sanoisinko, vai olisinko hiljaa.
- No, Reetakin on uskovainen.
- Amalia käänsi päätään.
- Ai. Sitä mä en tullut ajatelleeksi.
- En mäkään sitä ajatellut, Emmi kuulosti sanovan.
- En miekään oikein tiedä. (H 98)

Vaikeasti uskovan tai ei-uskovan kategoriaan sijoittuva henkilö hämmentää muita, mutta on myös itse hämmentynyt. Oton kanssa lentopalloa mansikkatilalla pelaavat uskovaiset tytöt saavat liminaalittaisen Reetan tunnistamaan muita yhdistävät tekijät, jotka piirtävät hänet ulkopuoliseksi:

- Mä istuin kentän laidalla ja katselin.
Nuo tytöt olivat Oton kaltaisia. Samanlaisia, samasta maailmasta. Niissä oli jotain, hyvyttä ja puhtautta. Sellaista, että Otto valitsi sellaisten joukosta. [– –]
- Mä en halunnut olla noiden tyttöjen kaltainen. Ja kuitenkin halusin.
- Mä halusin Oton katseen. Tuollaisen, hyväksyvän. [– –]
- Siinä mä sen tajusin. Viimeistään siinä, selkeästi. Nuo olivat samaa porukkaa, Otto ja tytöt.
- Mä en ollut. Mä en tosiaankaan ollut. (103–104)

Reeta tunnistaa itsensä ulos joukosta: tämän pitäisi olla minun joukkoni mutta en tunnista itseäni täällä, enkä ole muiden silmissä tunnistettavissa tähän joukkoon, vaikka haluaisin.

Toisaalla lentopallopelien jälkeisessä illanvietossa Otto on mustasukkaisuudessaan näkevinään mansikkatilan hanuristipojassa ja Reetassa jotain ratkaisevalla tavalla yhteistä, johon hän ei kuulunut: ”Niillä näytti olevan jotain yhteistä. / Reeta oli lähellä sitä tyyppiä. Lähempänä kuin mua koskaan. Mie en pääsisi koskaan niin lähelle sitä.” (H 106) Juuri se, mikä erottaa Oton ei-uskovien tunnuspiirteitä kantavista ja tekee hänestä heidän joukossaan muukalaisen, yhdistää hänet uskoviin. Otto lähtee soitosta ja ilonpidosta pois ja näkee myös Emmi ja Amalian, uskovaisten tyttöjen, keräilevän

vaatteitaan kentän reunalla. ”Ne vilkaisivat nurmikolle, jolla soitto soi. Me jaettiin jotain, sanoitta. Kivaa musiikkia, hyvä tunnelma. / Ei meidän paikka.” (H 106) Uskovaisia henkilöitä yhdistää yhteinen ulkopuolisuus. Ihosen (1991, 114) mukaan tällainen muukalaisuuden kokemus on uskonnollisen kaunokirjallisuuden peruspiirre. Koska vierauden tunteen vastapainona uskovaisella on voimakas tunne tuonpuoleisesta idyllistä, jota uskovaisten pienyhteisön voidaan käsittää heijastelevan maan päällä, kysymys ei kuitenkaan ole vieraantumisesta tavanomaisessa merkityksessä.

Joukkoon identifioitumista vahvistetaan myös kielen tuottamilla kategorioilla. Hakalan (1999, 35) mukaan hänen tutkimassaan Niilo Rauhalan runoudessa vanhoillislestadiolainen yhteisö näkyy yleisimmin monikon ensimmäisen persoonan käytössä. Myös Ihonen (1997, 100) viittaa ”psykologisesti tehokkaan, läheisyyttä ja yhteenkuuluvuutta korostavan me-pronominin taajaan käyttöön”. ”Me” syntyy, kun tuotetaan meidän ulkopuolinen ”ne”. Monikon ensimmäinen persoona piirtää esiin kaksi ratkaisevasti toisistaan erottuvaa yhteisöä: uskovat ja kieltävät, jossa uskovilla viitataan nimenomaan vanhoillislestadiolaisen seurakuntakäsityksen mukaiseen seurakuntaan.

Aineistossani suoraa me-puhetta on lopulta varsin vähän. Sitä on ehkä jopa tietoisesti vältetty. Otto välttää Reetaa puhutellessaan puhumasta koko yhteisön puolesta ja puhuu mieluummin vain omasta vakaumuksestaan: ”kyllä mie ainakin niin uskon” (YP 207). Me–ne-ajanveto huomaa esimerkiksi kohdissa, joissa kirjojen nuoria henkilöitä varoitetaan endogamian hengessä ryhtymästä parisuhteeseen ei-uskovan kanssa. Otto miettii suhdettaan Reetaan ja muistaa veljensä ja vaarinsa juttuhetken nuotiolla, erityisesti vaarin sanat ”*Älä sie poika valitse epäuskoisten joukosta*” (H 135). Samoin Matikaisen päähenkilö muistaa nuoruudestaan isänsä sanat: ”Uskovaisella ei ole varaa leikkiä maailman tyttöjen kanssa” (SA 36). Hän muistaa isän epäoivastavan ja araan katseen polttaneen omiinsa kuvan: ”Isän silmissä on huolestuneisuutta ja rakkautta, eikä hän löydä niistä vihaa tai halveksuntaa, vaikka haluaisi.” (SA 36.) Vaikka neuvonantajien ilmaisuun tuotetaan epävarmuutta, sekä vaari että isä tekevät rajan selväksi: rajan takaa, ”epäuskoisten” ja ”maailman tyttöjen” joukosta ei valita kumppania. Vanhoillislestadiolaisuutta tunteva näkee selvästi, kuinka oman ryhmän jäsenistä ja ulkopuolisista käytetyt nimitykset ovat ratkaiseva osa yhteisön pyrkimystä pitää rajansa selvästi erottuvina (Ihonen 1997, 100).

On muitakin kielellisiä keinoja tuottaa meitä ja niitä. Esimerkiksi seuratilanteiden kielenkäytöllä voi romaaneissa nähdä vahvistamiskutsupyrkimyksen lisäksi myös ryhmärajoja pönkittävän funktion. Päivikki Suojanen (1978, 146) luonnehtii seuroja nimenomaan sen sosiaalisen funktion kautta tehtäviltään uskonnolliseksi, toiminnaltaan eksklusiiviseksi rituaaliseksi sosiaalisesti instituutioksi, jota leimaavat uskonnollinen yhteenkuuluvuudentunne ja sisäasenteet. Aineistoni seurakohtauksiin liittyy yhteisyyden kokemuksen tunne, voimakas tunnistaminen: nämä ovat minun joukkoani. Petra haaveilee, että vaikean ajan jälkeen he pian taas menisivät koko perheellä seuroihin:

Hän saisi jälleen tuntea Jumalan lasten välisen rakkauden, kun sydän yhtyi näkymättömin sitein toiseen sydämeen. Sellaisin sitein, joita epäuskoiset eivät voineet edes nähdä tai tuntea. Saattojoukossa oli hyvä kulkea, sillä matka oli koettelemuksista huolimatta yhteinen, määränpää sama.

– Siitä teidät minun opetuslapsikseni tunnetaan, että rakkauden keskenänne pidätte, seurapuhuja luki Raamatusta. (YP 168)

Sekä henkilöhahmon sisäisestä monologista että saarnasta on poimittavissa runsas joukko kaanaankielisiä yhteisyyttä ylläpitäviä fraaseja, kuten ”Jumalan lasten välinen rakkaus”, ”saattojoukko” sekä metafora elämästä matkana ja siihen liittyvä ajatus taivaasta määränpääänä. Katkelman täydentää puhujan lukema Raamatun katkelma (Joh. 13:34), jossa siinäkin korostetaan yhteisyyttä. Uskonnollinen yhteisö asettuu perheyhteisön jatkeeksi.

Olen aiemmissa luvuissa muutamaaan otteeseen tarttunut uskonnollisen kielen mahdolliseen eksklusiivisuuteen, liki salakieliluonteeseen (ks. esim. Löytty 2006, 105–106). Erityisesti olen tarkastellut sitä viestin välittymisen kannalta: se saattaa estää uskonnollisen kutsun välittymistä lukijoille, joiden vanhoillislestadiolainen kompetenssi on vähäistä. Yhteisyyskutsun kannalta vanhoillislestadiolaisen kielipelin tai kaanaankielen eksklusiivisuus voi silti juuri ulossulkevuusmekanismin kautta näyttyä nimenomaan ryhmän jäseniä yhdistävänä ja koheesiota ja yhteenkuuluvuutta luovana. Löytty (2006, 105–106) kirjoittaa: ”Vaikka uskonnolliset kokemukset ovatkin henkilökohtaisia, niistä puhutaan kielellä, joka on vertaisryhmälle yhteistä ja jonka merkityksistä vallitsee jonkinasteinen yhteisymmärrys.” Myös Nykäsen (2012, 211) mukaan kaanaankieli heijastaa vanhoillislestadiolaista sisäpuolisuutta: ulkopuolisten voi olla vaikea ymmärtää kaanaankieltä, aivan kuten ulkopuolisten voi olla vaikea ymmärtää sitä, että vanhoillislestadiolaisille oma elämäntapa ja ”Jumalan valtakunta” voivat olla hyvin tärkeitä asioita. Kaanaankieli on symbolina ja merkitysten välittäjänä hyvin vahva. Se on kieli, joka luo sääntöjä mutta on samalla osa vanhoillislestadiolaisena olemisen

sääntöä. Muille avautumattomana puhe- ja ajattelutapana kaanaankieli ylläpitää liikkeen omaleimaista identiteettiä ja siten yhteisöidentiteettiä (Ihonen 1997, 97). Ylipää-tään uskonnollisen kielen voi nähdä yhteisyyttä edistävänä kielipelinä, jonka sääntöjen osaaminen on osa tunnistamisneuvottelua.

4.1.2. ”Meidän usko ei enää ollut sama”

Sekä *Heijastuksien* että *Yhteen punottujen* henkilögalleriassa on näkyvää asetelmallisuutta. Sivuhenkilöt ovat ominaisuuksiltaan, erityisesti suhteessa uskoon, vastakohtaisia tavalla, joka saa keskushahmot näkemään oman tilanteensa uudessa valossa. Identiteetti tai olemus rakentuu vastakohtien ja poissulkemisen kautta. Huomattavaa on, ettei yksikään päähenkilöistä käy läpi poistumisen konversiota. Irtautujahahmot ovat säännöllisesti sivuhenkilöitä.

Kääntymisluvussa jo sivuttu *Heijastuksien* Ekin hahmo on eräänlainen ”tradition tunteva perinteenkannattaja” (ks. esim. Suojanen 1978, 246), jolle liike on positiivinen samastumisviiteryhmä mutta joka ei kuulu siihen eikä tavoittele sen jäsenyyttä.

– [– –] Miten se voi ajatella niin, kun se ei kuitenkaan itse ole uskovainen? sanoin Otolle.

Otto kohotti kulmiaan. Kohautti sitten olkaa.

– Ekillä on hyvä sydän. Ja voihan olla, että sekin haluaisi olla uskovainen.

– Ei se halua. Ainakaan puhua. Mä kysyin siltä juuri ennen kuin sä tulit.

Otto nyökkäsi.

– Kyllä se tietää mistä kysellä, jos tulee tarvetta. (H 227)

Myönteisesti uskoon suhtautuvana irtautujana Ekin hahmo on häivyttämässä uskon ulkoisten tunnusmerkkien arvoa uskovien ja ei-uskovien välillä. Hänen elämäntapansa on hyvin vanhoillislestadiolainen: Ekin ”juoppous rajoittui limonaatiin” (H 68) ja kun Reeta ihmettelee television puutetta, Eki arvelee, että töitä on niin paljon, ettei hän ”jouva semmosta kahtoa” (H 163). Samalla Ekin uskomyönteisen ei-uskova hahmo välttää demonisoimasta ei-uskovia vastapuoleksi, jota vastaan uskovien täytyisi puolustautua. Samalla katsoessaan uskovaa maailmaa myönteisesti Ekin hahmo on sillanrakentaja ulkolukijan ja lestadiolaisen maailman välillä. Ekin hahmon avulla tarjoillaan subjektipaikkaa potentiaaliselle myönteiselle ei-uskovalle ja kaunattomalle irtautuneelle. Koko *Heijastuksia*-romaani ei kaikessa tunnistamisneuvottelussaankaan esitä maailmaa uskovien ja ei-uskovien välisenä kamppailuna. Sen sivuhenkilögalleriassa ei ole kääntyvän päähenkilön lisäksi ketään, joka heijastaisi uskokieleisyyttä.

Yhteen punottujen sivuhenkilögalleriasta nostan esiin Antin siskon, irtautujahahmo Emilian. Jo ennen kuin Emilian irtautumistaan kuvataan, tekstiin on ripoteltu kuvausta tämän varhaisemmilta vuosilta. Leimallista on, että kaikista romaanin henkilöahmoista juuri irtautujahahmoon on asetettu perinteisistä sukupuolirooleista poikkeavia toiveita. Siinä missä Antin vaimo Verna oli seurusteluaikana sanonut, että hänelle sopii perinteinen roolijako perheessä, ”Emilia oli tokaissut tutulla terävyydellä, että hän ainakin olisi töissä. Niin pian vauvojen syntymän jälkeen kuin mahdollista. Henri oli nyökytellyt vieressä ja todennut, että hän voisi hyvin jäädä koti-isäksi.” (YP 48.) Pohjustuksilla luodaan kuvaa, ettei uskosta irtautuminen ole momentaanista vaan seurausta pitkän aikavälin valinnoista.

Samoin kuin *Heijastuksien* Reetankin kohdalla, myös Emilian epäuskoa luodaan kerrottavasti ulkoisten piirteiden kautta. Jo aiemmin Antti ”oli ollut hämmästynyt, kun Emilia oli tullut suuren vatsansa kanssa esiin Henrin takaa. Siskon hiukset olivat olleet oljenvaaleat tummien kiharoiden sijaan, korvissa olivat olleet pienet, kirkkaat napit.” (YP 180.) Myöhemmin suvun joulupöydässä Antti panee jälleen merkille vastapäästä istuvan Emilian muuttuneen ulkomuodon:

Emilian silmien alla oli syvät varjot. Ripset näyttivät pitkiltä ja tuuheilta, kulmakarvat erottuivat selkeästi. Kynttilät saivat Emilian kiiltävät hiukset säihkymään, mutta ryhti oli epätavallisen lysähtänyt. Sisko näytti erilaiselta kuin ennen. Erilaiselta kuin vuosi sitten, tai silloin nuorena, kun oli tuulispäänä juossut pihalla tai kiivennyt lähimetsän korkeimmissa puissa. (YP 149)

Antti huomaa ehostuksen, mutta on erottavineen Emiliassa myös rappioitumisen merkkejä. Nykyisen tilan vastakohtaksi asetetaan ”ennen”-tila, jota kuvaillaan vapautteen ja luonnollisuuteen yhdistyvillä asioilla. Emilian puoliso Henri luonnehtii tilanetta Antille näin:

– Mulle se on kova pala. En ollut tiennyt, tai halunnut nähdä, mitä Emialialla oli meneillään. Vaikka olinhan minä kuullut ja nähnytkin. Kaikki ne mielipiteet ja näkemykset uskovaisten elämästä. Samoin meikit peilikaapissa. [– –]

– Kyllä sinä muistat, millanen se aina on ollut: pitänyt huolta kropastaan. Tää toinen raskaus oli sille kova pala. Menisi taas kauan aikaa palautua ennalleen, se jatkoi. [– –]

– Emilia oli aikonut ilmottautua viime kesänä maratonille, mutta joutu perumaan sen ton raskauden takia. Se oli vissiin viiminen niitti.

Henri heitteli pikkurusuja nuotioon.

– Tää lapsi on kuulemma sen viiminen. Kai munki sitte. (YP 180)

Epäuskoa luodaan irtautujahahmon valinnoilla ja elämäntavan muutoksilla. Emilian mielipiteiden uskovaista kuvataan muuttuneen ja ulkonäöstä huolehtimisen tulleen

tärkeämmäksi kuin lasten vastaanottaminen. Uskosta irtautuminen johtaa myös Emilian ja Henrin liiton säröilyyn. Henri jatkaa pohdintaansa Emilian muutoksesta:

- Meiltä oli loppunut anteeksianto, Henri jatkoi. [– –]
- Emilia sanoi, ettei se enää halua uskoa. Emilia ei halunnut luopua omista jutuistaan: meikkaamisesta ja vapaa-ajasta, ja sitten se alotti balettitunnit. Meidän usko ei enää ollut sama. (YP 179)

Sivuhenkilöiden suhteen kariutuminen asettuu olennaiseksi kontrastiksi muille ”yhteen punotuille”. Juonellisesti Emilian ja Henrin kriisi on osa Antin prosessia, yksi käännekohta, jossa hän alkaa miettiä, mihin avioliitto perustuu ja miten hän haluaa siinä toimia. Emilia tulee Antille mieleen usein juuri, kun hän pohtii omaa parisuhdettaan.

Emilian ja Henrin häissä Antti oli ymmärtänyt, että hänen olisi perustettava oma rakautensa kunnioitukseen, ei pelkkään rakastumisen tunteeseen. Hänelle oli alkanut avautua, mitä kunnioitus todellisessa elämässä tarkoitti. Vai ymmärsikö hän sitä kokonaan vielä? Vasta aivan viime aikoina hän oli alkanut yhä selvemmin nähdä, että rakkaus oli tahdon asia ja että kahden uskovaisen välinen avioliitto oli käsittämättömän suurta Jumalan siunausta. (YP 159)

Antti miettii Emilian muutosta: ”Nuorena Emilialla oli ollut hyvin herkkä omatunto. Oliko sisko kasvanut isoksi, niin ettei sopinut enää Jumalan valtakuntaan?” (YP 180)

Ajatus suhteutuu Antin päässä heti omiin avioliittopohdintoihin:

Avioliitossakin saattoi kasvaa väärällä tavalla. Jos Vernan ja Antin väliin muodostui eripura, Antti pikemminkin kutistui. Muuttui olemattomaksi, tarpeettomaksi. Silti jokin hänen sisällään huusi halua tulla kuulluksi ja nähdyksi. Onneksi Verna sentään osasi puhua, saada sanattoman ajallaan avautumaan. (YP 180)

Keskeinen tasapainottava kohta Antin tarinan loppupuolella on luvussa, jossa Antti juttelee Henrin kanssa metsässä jouluaamuna. Antin polveileva sisäinen monologi avioliiton luonteesta, tarkoituksesta ja ylläpitämisestä on ujutettu makkaranpaiston ja verkkaisen dialogin lomaan. Antti pohtii, että arvomaailman erilaisuus ja uskon ja evankeliumin puute avioliitossa vaikeuttaisi elämää. ”Se näkyisi vapaa-ajan käytössä. Lasten kasvatuksessa ja monissa arjen valinnoissa.” (YP 180) Emilian ja Henrin liiton ongelmien kautta Antti hahmottaa, mikä kaikki hänen ja Vernan liitossa on hyvin.

Emilia on selkeästi Antin prosessin tarpeisiin rakennettu sivuhenkilö, joka nähdään uskovan hahmon näkökulmasta. Lisää Emilian prosessista avataan vain tämän puolison repliikkien kautta. Se, että *Yhteen punotuissa* ei anneta omaa ääntä irtautujahahmolle, vahvistaa käsitystä, että romaani on kirjoitettu vahvasti sisälukijalle. *Yhteen punotuissa* esitetään Emilian hahmon kautta, miten elämä alkaa uskosta etäntymisen myötä mennä pieleen. Emilia on eräänlainen varoitushahmo, johon suhtautuminen ei

ole heti helppoa: ”Antti ei ollut vaihtanut montaa sanaa viime aikoina Emilian kanssa. Ehkä he olivat molemmat arastelleet toisiaan, katsoneet ohi. Puhuneet tyhjämpäiväisiä, hakeneet toisiinsa uutta tuntumaa.” (YP 182)

Lopussa Emilian hahmolle jätetään ”toivon näköalan” mukaisesti avoin mahdollisuus paluuseen, takaisin kääntymiseen. Emilia tulee mukaan uskovaisten aviopuolisoleirille, Henrin sanoin ”[i]han vain mun takia. Ei uskon.” (YP 181), mutta sisälukijalle on selvää, että jo leirille tuleminen on toivoa herättävää myös uskon kannalta. Leirillä Antti huomaa, kuinka ”Emilian suu levisi hymyyn, mutta tuttu säihke lapsuudesta oli himmennyt. Selän jäykkyydestä näki, että tämä jännitti.” (YP 182)

4.2. Epäusko meisyyden vahvistajana

Heijastuksia on aineistossani poikkeus tavassa, jolla se käyttää epäuskoa tarinan aineksena. Pahuutta on myös nimellisesti yhteisöön kuuluvissa, ja pahimmat pahikset ovat lopulta päähenkilö ja entinen koulukiusaaja Reeta itse sekä Reetan nimellisesti uskavaiset vanhemmat, jotka eivät ole osanneet tarjota tälle hellyyttä ja hyväksyntää. Epäuskoa – ei epäuskoisia – vastaan taistellaan uskolla, toivolla ja rakkaudella, ja muuten uskovat ja ei-uskovat elävät sovussa rinnakkain.

Yhteen punotuissa ja *Siihen astissa* epäusko on ulkoistettu sivuhenkilöiden ominaisuudeksi. Erityisesti *Siihen astissa* ei-uskovat sivuhenkilöt jätetään vain näkökulmahenkilön havainnoinnin ja yksittäisten repliikkien varaan. He ovat ohuita tyypejä, joilla on vahvasti välineellinen rooli luoda kontrastia ja vahvistaa uskovien meisyyden kokemusta. Välillä mielikuva kriittisistä epäuskoisista ihmisistä ja vieraasta ”maailmasta” riittää tuottamaan henkilöhahmojen ajatteluun saman efektin.

4.2.1. Puolustusasemissa

Vanhoillislestadiolaisen yhteisön meisyys perustuu siihen, että sillä on yksi usko ja sen tulkinta, oppi, ja yksi mieli – ja yhteinen vihollinen. Kristillisessä opissa pahin yhteisön ja yksilön uskon pahimmaksi vihollinen on Jumalan vastustaja, paholainen. Abstraktin pahan voiman kaunokirjallinen kuvaaminen on kuitenkin hankalaa, joten pahan voiman vaikutukset heijastetaan valtakulttuurin elämäntavasta ja ei-uskovista

sivuhenkilöistä. Ihosen (1991, 109) mukaan uskovaisen osakseen saama pilkka, väheksyntä ja viha ovatkin tyypillisiä lestadiolaisia aineksia kirjallisuudessa. Uskovat hahmot ovatkin hiukan varpaillaan joutuessaan tilanteisiin, joissa heidän uskonsa tai elämäntapansa asettuu ei-uskovien katseen kohteeksi. Uskonnollisista kysymyksistä keskustelua tunnutaan suorastaan välttelevän ulkoryhmäläisten kanssa, sillä niiden katsotaan johtavan avoimiin konfliktitilanteisiin (ks. Räsänen 1975, 160).

Yhteen punottujen Petran ja Laurin tapaaminen ei-lestadiolaisen kastepapin kanssa on pienoiskuva herätysliikkeen kohtaamisesta kirkon kanssa. Lestadiolaiset vanhemmat varautuvat konfliktiin nostaessaan ennen ristimistä esiin kirkon opetuksesta poikkeavan kastekäsityksensä:

- Siitä kasteesta, Lauri sanoi varovasti.
  - Kun me uskotaan vähän eri lailla kuin kirkossa usein opetetaan. Me uskotaan, että lapsi pääsee taivaaseen, vaikka sitä ei olisi kastettukaan. (YP 38)

Papin hahmo on vanhoillislestadiolaisesta näkökulmasta tuotettu ihanteellinen yhteistyökykyinen ei-uskova. Hänet jopa kirjoitetaan osoittamaan hienoista myöntyväisyyttä vanhoillislestadiolaista kastekäsitystä kohtaan:

- Pappi kohotti katseensa paperista, johon juuri kirjoitti kastettavan etunimen. Kasvot olivat tyynet, ne eivät muuttuneet ärtyisiksi.
- Ymmärrän.
  - Minä en ole koskaan päässyt selvytyteen itseni kanssa, mitä asiasta ajattelen, pappi jatkoi lyhyen hiljaisuuden jälkeen ja pyöritteli kuulakärkikynää sormissaan.
  - Kun se lapsi on jo ihan olemattomanakin Jumalan oma, Lauri tuumi.
  - En minä sitä Raamatun kohtaa muista. Ja nostihan Jeesuskin pienen, ymmärtämättömän lapsen uskon esikuvaksi.
  - Niin. Olen lukenut paljon Raamattua ja tunnustuskirjoja ja kovasti pohtinut asiaa. Koetan edelleen toimia kirkon opetuksen mukaan. (YP 38)

Kohtaaminen papin kanssa on *Yhteen punotut* -romaanissa kaikkiaan poikkeavan myönteinen, sillä kukaan ei tule uhatuksi. Monissa muissa tilanteissa romaaneissa asettaudutaan emansipatoriseen asemaan puolustamaan omaa todellisuuskäsitystä, ja vielä useammin uskovien hahmojen suhtautumista ei-uskovan kritiikkiin leimaa tilanteessa vaikeneminen ja katseilta ja uteluilta suojaan vetäytyminen.

Kriittisyys ei-uskovien tahoilta liittyy romaaneissa huomattavan usein lapsilukuun. Kriittisen ei-uskovan kohtaaminen mykistää *Yhteen punottujen* Petran ja laittaa hänet epäilemään omaa elämäntapaansa:

- Viime viikolla yksi lasten kerhoista tuttu äiti sano mulle, että näytän uupuneelta. Se kysyi, miten minä voin. En ehtinyt vastata, kun se jatkoi, että kaksi lasta on maksimi, mitä kenenkään pitäisi tehdä. [– –]
  - Sen mielestä kukaan ei jaksaisi huolehtia useammasta lapsesta.
  - Mitä vastasit?
  - En mitään.
- Vasta kotona, naisen suorasukaisuudesta toivuttuaan, hän oli kyennyt kermään ajatuksensa auki. (YP 91–92)

Kriittisen tai ymmärtämättömän puheen kohtaamiseen liittyy jälkikäteen uudelleenselittämistä, oman elämäntavan keskinäistä puolustamista ja sen oikeellisuuden vahvistamista ja varmistamista. Puolisonsa kanssa keskustellessaan Petra saavuttaa taas tasapainon:

- Sitten se sanoi, että isossa perheessä ei riitä rakkautta.
  - Se ei tiennyt, että rakkauden määrä lisääntyy lasten mukana.
  - Ei niin.
- Rakkaus ei ollut yksi kokonainen, jota jaettiin osiin. Se ei ollut kimpale, joka jakamalla joskus loppuisi kuin lohkoiksi paloitetu hedelmä. Rakkaus oli näkymätön, ja sillä oli valtava kasvukyky. (YP 92)

Yhteen punottujen Antti joutuu työpaikan lounastauolla tiukkaan tenttiin. Kohtauksessa on Antin lisäksi kaksi erilaista ei-uskovan stereotyyppistä hahmoa: kunnioittava ja ymmärtämään pyrkivä Niskasen Unto, jonka kanssa Antti oli ennenkin keskustellut uskostaan, ja provosoimaan pyrkivä Majuri, niskatatuoitu antagonistihahmo, joka ”ei jättäisi sohaisematta, kun sille päälle tuli” (YP 115–118) ja josta luodaan vastenmielistä kuvaa muun muassa kuvailemalla tämän ruokailua: ”Majuri hörppi mustaa kahvia. Sämpylä mureni leveälle rinnalle.” (YP 115)

Keskustelu alkaa lapsiluvusta: ”– [– –] Mukuloita tupa täynnä, montako niitä olikaan, täh?”. Antti myöntää vaisusti Niskasen tukemana, että neljäs on tulossa. Lapsilukututua seuraa johdonmukaisesti kärkkään Majuri-hahmon seuraava kysymys: ”– Oot varmaan joku uskovainen?” sekä ”– Sinä taidat olla niitä, jotka pistää naisen paksuksi joka välissä, eikä välitä muijan terveydestä niin mitään?” ja lopulta kliimaksi: ”– Sinä oot niitä lestadiolaisia!” (YP 115–116), josta Majurin puhe taipuu elämäntavan äimistelyksi:

- Teidän usko on tiukkaa.
- Majuri paukautti kuppinsa pöytään ja kaatoi termoskannusta lisää kahvia.
- En minä nyt tiedä.
- Viinaakaan ei saa juoda. Niinkö se oli? (YP 116)

Antti kokee ahdistavaksi tilanteen, jossa hänen vakaumuksensa tulee yleiseksi puheaiheeksi ja vastailee vaisusti, lähinnä yksitavuisesti. Kerronta keskittyy hänen sisäisiin

tuntemuksiinsa. Kun Majuri arvelee, että Verna olisi heidän taloudessaan alistetussa asemassa,

Antilla meni lohenpala väärään kurkkuun. Vedet valuivat silmistä, kun hän yski. Häinkö ei välittäisi Vernasta? Hän, joka oli valmis tekemään ylityötunteja vaimonsa ja lastensa vuoksi. Oman pihan, talon ja hiekkalaatikon vuoksi, jos sellaiset joskus saisi. (YP 115–116)

Antin ja työkavereiden tilanne on nähtävissä variaatioksi Vuorisaarnan kohdasta: ”Autuaita olette te, kun ihmiset minun tähteni teitä solvaavat ja vainoavat ja valhetellen puhuvat teistä kaikkinaista paha. Iloitkaa ja riemuitkaa, sillä teidän palkkanne on suuri taivaissa.” (Matt: 5:11–12.) Ei-uskova antagonistihahmo hyökkää, ja Antti ottaa vaiti iskuja toisellekin poskelle. Jokaisen Majurin lestadiolaiseen elämäntapaan kohdistuvan haasteen jälkeen leikataan Antin sisäiseen monologiin. Esimerkiksi viinaväitteen jälkeen Antti käy sisäisen monologin suhteestaan päihteisiin, ja Majurin karkea arvailu, ettei Niskanen kenties malttanut ”odottaa naista papin aameneen saakka?” (YP 117) nostattaa hänessä pitkän pohdinnan elämänsä naisista.

Tällainen johdonmukainen kysymys-vastausrakenne vaikuttaa kerronnallisesti mekaaniselta ja tarkoitushakuiselta ratkaisulta. Uskovan ja ei-uskovien välisten asetelmallisten dialogien funktiona voi nähdä pyrkimyksen puhutella rationaalista, epäilevää lukijasubjektia (ks. Ihonen 1997, 102). Ei-uskovan sivuhenkilön tehtävä voi olla sanoittaa hajaantuneen subjektin mahdolliset kriittiset näkökulmat ja ennakkoluulot ja uskovan tehtävä hälventää niitä. Yhtä lailla haastava epäuskoinen työkaveri on henkilöhahmona keskushenkilöä varten nostamassa tästä henkilöhahmon kehitysprosessin kanalta olennaista reflektiota. Antin päässään käymä paininta ja reflektio ei näy tilanteessa oleville muille henkilöhahmoille, vaan on tyystin lukijaa varten rakennettua argumentointia hyökkäyksiä vastaan. Antin sisäinen puhe muodostaa normitetun normaalin, jota ulkoapäin tulevat hyökkäykset pyrkivät hetkauttamaan. Törmäys tuo mitataavaa: pahaan ulkomaailmaan peilatessaan henkilöhahmo varmistuu omasta vakaumuksestaan ja elämäntapansa oikeellisuudesta.

Antin hyökkäyksestä lamaantuva ja vaikeneva hahmo vahvistaa normia yhteisön sisäänpäin kääntymisestä. Puolustajan rooli jää toiselle työtoverille, puolueettomalle ei-uskovalle. Niskasen suopeampi hahmo murahtaa Majurille tämän ärhentelyn väliin: ”– Oot tainnut lukea lehtiä [– –] Muutakin kuin niitä Bodeja.” (YP 116.) Kuin sulkeakseen häiriötilan tauon jälkeen Niskanen sanoo Antille vielä Majurin selän takana sovitteluvasti: ”– Sun täytyy rakastaa vaimoasi tosi paljon, kun oot tehny niin monta

lasta. Minäkin olisin halunnut vielä yhden. Vaimolle riitti vähempi.” Antti saa vihdoin sanottua jotain: ”– Kyllä minä – rakastan.” (YP 118)

Myös *Siihen astissa* on antagonisteja. Matikaisen päähenkilön suhde ei-uskoviin muuttuu kouluikäisenä, jolloin hän tunnistaa koulukaverinsa ei-uskoviksi heidän puheistaan ja siitä, etteivät he käyneet seuroissa. Samalla päähenkilö tulee tunnistaneeksi itsensä ja tutun elämänmallinsa ei-uskovuuden normista poikkeavana, uskovuutena. Kahtiajako alkaa jäsentää hänen maailmaansa. Hän alkaa arkailla erilaisuuttaan, salaillee uskoaan kouluikäisenä, varmistelee, ja kurkkii seuroihin mennessään olkansa yli, ”ettei kukaan sattuisi näkemään”. (SA 19)

Uskon tunnustaminen ei-uskoville on päähenkilölle kerta toisensa jälkeen vaikeaa. Koulumuistossa opettajan kesken uskonnotunnin esittämää äkillistä kysymystä ”– Eikö sinunkin isäsi kuulu heihin?” seuraava hetki laskeutuu luokkaan ”äännettömästi kuin hämähäkki seittinsä päähän”.

Äkkiä se vain on siinä, hänen silmiensä edessä, ja räjähtää siinä uudeksi hiljaisuudeksi, joka huutaa. Se huutaa opettajan epäkorrektia kysymystä ja jokin hänessä huutaa takaisin.

Miksi se tuollaista kysyy?

Sitten hän nostaa päätään ja nyökkää. Mitä muutakaan siinä voisi tehdä? (SA 110–111)

Ennen vastaustaan päähenkilö ehtii tuntea luokkatovereiden katseiden kaivautuvan hänen sisäänsä. ”Katseet ja kohonnut paine” jäävät häneen lopputunniksi ja koulumatkallekin, ennen kuin hän pystyy ajattelemaan, miksi kysymykseen tuntui niin vaikealta vastata (SA 111). Suoraa pilkkaa ja vihaa ei tule, vaan viattoman, joskin melko epähienotunteisen kysymyksen musertavuus syntyy päähenkilön sisällä tulkintoina ympäröivien ei-uskovien tuijottavasta vaikenemisesta.

Vuosikymmeniä myöhemmin kehyskertomuksen aikatasolla *Siihen astin* päähenkilö ajautuu keskusteluun sairaalassa kahden huonetoverinsa kanssa, kun toinen näistä ärtyy seurakunnan hengellisestä lauluesityksestä – ”(s)ellaista lässynlässyä” – ja toivoo sairaaloista uskonottomia alueita samoin kuin niistä on tehty tupakattomiakin (SA 149). Protesti kaartuu sujuvasti lestadiolaisuuteen: ”Onneksi nuo eivät sentään olleet mitään uskon tyrkyttäjiä, niin kuin lestadiolaiset. Ne on nimittäin sellaisia, että niille ei muut ihmiset kelpaa. Pitäisi vain uskoa ja tehdä parannus niiden oppien mukaan.” (SA 149.) Kuvailu sen kun äityy:

– No nehän tuntee silkasta hajusta! Haistan lestadiolaisen jo kolmen metrin päästä, kaveri tuhahtaa.

- Niinkö?
- Ne on sellaisia, ettei niiltä saa rauhaa, mies innostuu.
- Älä, ensimmäinen mies sanoo uudestaan, ja hän (päähenkilö) jää kuuntelemaan, lähteekö juttu tuosta etenemään.
- Niillä on kuulemma sellaiset pesukoneetkin, että ne eivät saa olla sivusta ladattavia eikä niissä saa olla läpinäkyvää ikkunaa. Siitä voi näes vaikka vilahtaa naisten alusvaatteita, kun ne pyörii koneessa.
- Heh, toinen mies hörähtää.
- Outoa porukkaa. (SA 149–150)

Lopulta päähenkilö yhtyy pesukonekeskusteluun väittämällä, että hänellä ainakin on edestä ladattava kone, kun siinä on luukulle enemmän tilaa aueta kuin sivussa. Keskustelu sulaa yhteiseen huumoriin, mutta hetken pohdinnan jälkeen ”hän yllättää kuitenkin itsensä omalla kysymyksellään: / – Oletkos haistanut tuota hajua useinkin? Meinaan lestadiolaisten?”. Lopulta rehentelijä joutuu myöntämään, ettei juuri ole ollut tekemisissä lestadiolaisten kanssa. Päähenkilö ajautuu jopa lievään vastapuolen nolautamiseen ottaessaan tämän kiinni perusteettomasta ennakkoluulosta. On huomattava, että SRK:n romaaneissa kaikki ei-uskovat hahmot ovat uskovan kirjoittajan luomia, ja sekä antagonististen että suopeiden ei-uskovien suuhun sanoja laittaa uskova kertoja. Tekstissä siis luodaan mahdollisesti huteriin ennakkoluuloihin näkemyksensä perustava antagonisti, jonka mielipiteet on helppo esittää ontuviksi. Päähenkilön katsomus näyttäytyy sitä vasten luonnollisena ja perusteltuna. Kun rehentelijä lopulta tajuaa päähenkilön olevan lestadiolainen, hän muuttuu astetta epäröivämmäksi. Vastustavan ei-uskovan hahmo luopuu antagonistin viitastaan ja lipuu kohti puolueettoman ei-uskovan tai jopa mahdollisen jäsenen statusta.

Päähenkilön kehitystarinan kannalta keskustelu toimii pontimena raskaaseen, ärtyneeseen ja puolustelemaan sisäiseen monologiin:

Nyt he kuitenkin tietäisivät, tietäisivät, mikä hän on. Hän tuntee, miten jostakin nousee halu sanoa vielä jotain, mutta sanat juuttuvat hänen kurkkuunsa. Silti hän kuulee ne itse: Eikö ollut ahdasmielisempää ja suvaitsemattomampaa yrittää estää ihmisiä laulamasta tai uskomasta kuin antaa heidän laulaa tai elää elämäänsä niin kuin he halusivat? Eikö sekin ollut käännytystä, kun halusi estää uskovia uskomasta ja vakuutella, että toisenlainen elämä olisi jotenkin parempaa? Miksi uskomisen halveksunta oli joidenkin mielestä hyväksyttävämpää kuin itse uskomisen? (SA 152)

Päähenkilön tajunta lähtee laukalle, jossa hän potee muun muassa kokemusta siitä, kuinka jonkun uskovaisen tekemä erehdys leimataan koko yhteisön viaksi, ja päätyy ärtyneeseen epäoikeudenmukaisuuden kokemukseen:

Hän huomaa kieppuvansa ärtymyksen syleilyyn. Siksi hän koettaa kääntää ajatustensa muualle. Silti sinne nousee lisää (ei-uskovien) kysymyksiä ja tapoja, joita hän voisi pitää mielessään naurettavina. (SA 153)

Ärtymys ”saa lihakset kireiksi ja löysiksi, mielen halukkaaksi lyömään takaisin ja samalla voimattoman lannistuneeksi.” (SA 153)

4.2.2. Kuvitellut kylmäävät katseet

Siihen asti -romaanin päähenkilön suhde ei-uskoviin esitetään kompleksisena, ja hänen kaunansa heidän mahdollista ja näkyvää kritiikkiään ja pilkkaansa kohtaan näyttäytyy hahmon selkeimpänä luonteenheikkoutena. Välillä päähenkilön ei tarvitse edes kohdata ei-uskovia ärtyäkseen näiden mahdollisista mielipiteistä, vaan vellomisen ja puolustusasennon voi käynnistää silkka aavistus hypoteettisten ”muiden” oletuksista.

Kehyskertomuksen aikatasolla päähenkilö kiihtyy omien ajatustensa voimasta ja tempautuu muistoon ajasta, jolloin lapset olivat pieniä ja lapsiluku aiheutti ihmisissä reaktioita. Päähenkilöä ärsyttää varsinkin se, että ”huomautukset heidän lapsiluvustaan tulivat tahoilta, jotka pitivät itseään kovin suvaitsevaisina ja sallivina. Miksi he eivät kuitenkaan pystyneet suvaitsemaan monilapsisia perheitä?” Sisäisessä monologissa luodaan ”maailmaa”, jolla on mielipide: ”Kukahan noista on maailman mielestä heillä liikaa? Toinenko vai kaksi viimeisintä? Kenet he ottaisivat heiltä pois?” (SA 184–185)

Nuoruuden suviseuramuistossaan päähenkilö pohtii, miten ulkopuolisten käsityksen lestadiolaisista suhteutuvat hänen omaan kokemukseensa itsestään ja ystävistään.

Joka puolella on ihmisiä, mutta silti on rauhallista ja levollista. Kukaan ei öykkäri, ei metelöi eikä ole toisilleen häiriöksi. Miksihän tätä sakkia sitten halveksittiin? Miksihän pilkattiin ja pidettiin vähä-älyisinä ja jopa murheellisina hapannaamoina, jotka kulkevat aina suupielet alaspäin ja valittavat vaivaisuuttaan ja syntyisyyttään? Tai miksi kuviteltiin, että he olivat olevinaan toisia ihmisiä parempia? (SA 90)

Mitään noista arvioista päähenkilö ei tunnista. Hän lisää kuvitelmaansa ulkopuolisen katseen katselemaan iloisten uskovien nuorten elämää:

Mitä he sitten sanoisivat?

Sanoisivat tietysti, että aivopestyä porukkaa, joka ei tiedä omasta parhaastaan mitään. Sanoisivat paljon muutakin, mutta sille ei kai voinut mitään.

Ei mitään. (SA 91)

Henkilöhahmo korostaa monologissaan yhteisön laadullista poikkeavuutta kaikesta muusta uskonnollisuudesta. Hahmon kautta tuotetaan väite, että yhteisön toiminta nähdään väärin ja sen perustaa ei ymmärretä. Ihonen (1997, 100) esittää, että tällaisessa kuviossa ei välttämättä kuitenkaan ole kysymys erityisesti ymmärtämisestä tai ymmärtämättä jättämisestä vaan nimenomaan ”vakaumuksesta, jonka mukaan ulkoapäin ei tule eikä voikaan tulla aitoa ymmärrystä”. Lestadiolaisuuden näkyvästi valtaväestöstä poikkeavat elämäntavat synnyttävät henkilöhahmolle vierauden lisäksi alemmuuden tunnetta, jota henkilöhahmo kompensoi viittaamalla ”liikkeen edustamaan muita aidompaan ja puhtaampaan uskonnollisuuteen, jonka ydin on ihmissilmältä piilossa” (ks. Ihonen 1997, 101). Se on yksi variantti lestadiolaisuudessa taajaan toistuvalla väitteelle ”Jumalan valtakunta on ihmisiltä salattu” tai Raamatun kirjan sanoin: ”Olet salannut nämä viisailta ja ymmärtäväisiltä ja ilmoittanut ne lapsenmielisille” (Matt 11:25).

Toisaalta *Siihen astin* päähenkilöllä on eksplisiittisiä epäilyjä oman mielikuvituksensa vilkkaudesta ja kokemuksensa subjektiivisuudesta. Päähenkilö rauhoittelee itseään:

Tai sitten hän vain kuvittelee. Kuvittelee, että joku todella oli jotenkin kiinnostunut heidän perheestään tai että sillä oli heille oikeasti jotain merkitystä.

Ja olihan tietysti päinvastaisiakin tapauksia. Onneksi. Jotkut jopa pursuttivat kehuja ja ihailua heitä kohtaan. (SA 184)

Seuraava epäily tempaa kuitenkin päähenkilön välittömästi mukaansa: ”Mutta olivatko he aitoja?”

Ei-uskovien kyseenalaistavat katseet kylmäävät uskovia henkilöhahmoja, mutta lopulta pahimpia ovat kuvitellut katseet – se, kun henkilöhahmot katsovat itseään vierain silmin vertaillen tai syyllistäen. Pahin vihollinen tulee henkilöhahmojen itsensä sisältä paineina ja pelkoina. Toisaalta samalta puolelta tulevat läheisten ihmisten katseet rohkaisevat ja rauhoittavat tavalla, joka kykenee sulattamaan kaiken kritiikin. Nuoruuden suviseuramuistossa päähenkilön herättää ahdistuneesta ajatusharhailustaan hänen vasta tapaamansa tuleva puoliso koskettamalla tätä käteen ja saa päähenkilön palaa-
maan todellisuuteen, suviseuraideylliin (SA 91). Kehyskertomuksen aikatasolla päähenkilön ahdistunut sisäinen monologi päättyy tarpeeseen saada tueksi toinen ihminen. Pahimmassa kurimuksessa hänestä lähtee vain avunhuuto vaimonsa puoleen: ”– Tiina, hän kuiskaa äänettömästi / – Tiina!” (SA 154)

4.2.3. Varovainen vähemmistöpuhe

Sisälukijan näkökulmasta yhteisyyskutsu asettuu suurelta osin voimistumiskutsun alle. Yhteisöllisyyden kokemus ja kuulumisidentiteetti on omiaan vaalimaan myös henkilökohtaista uskoa. Esimerkiksi paikan päälle seuroihin pääsemisen vahvistava vaikutus esitetään yhteisyyden kokemuksen kautta. Uskomisen ja yhteisöön identifioituminen eivät kuitenkaan ole sama asia. Yhteisöön kuuluminen ei takaa yksilön sieluntilaa. Tunnistamisneuvottelutkin ovat pitkälti sosiaalinen konstruktio, johon henkilökohtainen usko ei ole tyhjennettävissä. Lähempänä henkilökohtaista uskoa on uskon ääneen tunnustaminen, johon liittyy henkilöhahmoilla arkuutta ja häpeääkin. Vastapainona on paikoin voimakasta yhteenkuuluvuuden iloa ja ylpeyttäkin omasta joukosta, esimerkiksi *Siihen astin* päähenkilön nuoruuden suviseurakokemuksessa:

Kunpa ihmiset näkisivät tämän joukon nyt! Kunpa he olisivat täällä ja katselisivat näitä kasvoja tässä ympärillä, tätä levollisuutta, hymyjä ja kuulisivat näitä spontaaneja naurunpurskahduksia siellä täällä. Kunpa he näkisivät nämä nuoret, onnellisina ja elämää täynnä. (SA 91)

Kutsu yhteisyyden kokemukseen kuitenkin tukee sekä kääntymiskutsua että voimistumiskutsua. Initiandille, kääntyjäsubjektille, tämä kutsu pyrkii tuottamaan vanhoillislestadiolaisesta yhteisöstä positiivista viiteryhmää, jonka jäsenyyteen hän pyrkii. Jo uskova yhtenäisyyskutsu kutsuu vahvistamaan oman perheyhteisönsä tunnistamista ja omaa yhteisöidentiteettiä, halua pysyä ”oikeassa joukossa”, jossa kuvataan vallitsevan lämmin kristillinen solidaarisuus ja keskinäinen armollisuus. Lujan sosiaalisen yhteisöllisyyden kuvaus voi olla myös mallitarinan luomista, sen vahvistamista, miten lukija voisi kuvata ryhmäkokemustaan.

Se, että ei-uskovista tehdään uskovastaisia hahmoja, joilla on erityisiä antipatioita lestadiolaisia kohtaan, on yhtäältä vieraan pelon hyödyntämistä. Vihollisasetelman avulla kerronta houkuttelee esiin ulkoista painetta, joka on omiaan lisäämään sisäistä koheesiota. Yhteinen vihollinen on yhtenäisyyden tae – eronteko tuottaa näkemyksen samuudesta. Lopulta asetelman voi nähdä myös niin, että lestadiolaisen kirjallisuuden ihmiskuva sisältää meisyyden vahvistamisen oheistuotteena yhteisöä itseään toiseuttavia ja marginaaliin työntäviä elementtejä. SRK:n kirjallisuudessa pelataan omanlaisellaan vähemmistödiskurssilla. Samalla sen ei-uskovien ja uskovien kohtaamisten kuvausten voi nähdä myös muokkaavan tosielämän suhteita ei-uskoviin. Esimerkiksi se, että ulkopuoliseen kritiikkiin ohjataan suhtautumaan kohteliaan kantaa ottamattomasti, ei välttämättä edistä keskusteluyhteyksien syntymistä.

Myös yhteisökuvauksen voi mieltää olevan suunnattu kaksoisyleisölle. Se tarkoittaa lukuisia valintoja sen suhteen, mitä ja miten kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta. Vähemmistöjen perusongelma lienee, pitäisikö esiintyä ulospäin yhtenäisenä ja käsitellä ristiriidat yhteisön sisällä vai näyttää sisäiset ristiriidat myös muille. Varovaiselta ja siloittelevalta vaikuttava yhteisökuvaus voi johtua siitä, että ulkolukijalle halutaan välittää yhteisöstä mielikuva enemmän kutsuvana kuin ongelmallisena tai traagisena ajassa, jossa media ja yleiskustantamojen irtautumiskirjallisuus pitävät ristiriitoja ja hankalia kysymyksiä esillä yhteisön hyvien puolien kustannuksellakin.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1. Uskonnollinen kutsu sydänlankana

Analyysini valossa SRK:n romaaneista on löydettävissä uskonnollinen kutsu althusseilaisittain ymmärretyssä muodossaan. Lukijan sydäntä suostutellaan kuulolle ja ajatuksia avataan uskonnolliselle ideologialle ja pyritään sitä kautta ohjaamaan ihmisten toimintaa ja hengellistä identiteettityötä. Johtoajatuksena on kotouttaa lukijasubjektin koko minuus kaikkine ulottuvuuksineen mukaan uskonnolliseen merkityksellistämisen kehykseen – vanhoillislestadiolaiseen todellisuuskäsitykseen.

Analyysini perusteella eri yleisöjen suostuttelemiseksi käytetään vanhoillislestadiolaisen kielipelin sisällä eri koodeja. Lopulta liki kaikki SRK:n kirjallisuuden juoneen, henkilögalleriaan ja kerrontaan liittyvä aines on uskonnollisen kutsun palveluksessa. Kaikkiin romaanien tapahtumiin, pohdintoihin ja henkilögallerian dynamiikkaan on kätkeyty viesti uskon ja hyvän omantunnon säilyttämisen tärkeydestä. Kaikista juonenkäänteistä, niiden syistä ja seurauksista ja sanavalinnoista kuultaa läpi johdatususkoon perustuva merkityksellistämisen tapa, ja juonen keskeinen sydänlanka on punottu kutsusta uskomaan. Jopa romanssin traditiosta lainatut elementit sekä uskoa kritisoiva ja skeptinen aines on tuotettu ja sijoitettu tarinaan tavalla, joka lopulta on omiaan vahvistamaan uskonnollista maailmankatsomusta. Suhteellisesta rohkeudesta huolimatta minkään tutkimieni romaanien sisältö ei riko mitään vanhoillislestadiolaisuuden keskeistä uskonohjetta eikä suostuttele lukijaakaan siihen. Pääasiassa romaanit liu'uttavat omaa näkökulmaansa ja toivetta oikeutuksesta olla mitä ovat hiljaa kuin venettä kaislikossa.

5.2. Lukijasubjektit paikallaan

Romaaneja voi kauttaaltaan lukea ainakin kahdella tavalla: suostua uskonnollisesti kutsuttavaksi ja nähdä romaanin tarjoama maailma luonnollisena, ehjänä maailmana tai toisaalta torjua kutsu ja nähdä romaani kurkistusikkunana vieraaseen maailmaan. SRK:n romaanit kuitenkin asettavat selkeästi etusijaiseksi romaanin sisäisen maailman merkityspotentiaalin ehjänä, luonnollisena todellisuutena, joka vahvistaa uskonnollisen subjektin eheyttä. Tämä kutsuva merkitys on niin ensisijainen ja alleviivattu, että

muiden merkitysten lukeminen tekstiin vaatii vaivaa. Joissakin kirjoissa esimerkiksi ateistiselle tai vain tiedollisesti uteliaalle luennalle jää varsin vähän tilaa. Tekstin voimakas yhden merkityksen etualaistaminen voi olla juuri tekijä, joka tekee siitä tendenssikirjallisuutta.

Tulkinnallani olen myös osoittanut, että SRK:n romaaneista on hahmotettavista paitsi selkeä ensisijainen lukija-asema, myös muita lukija-asemia. Lähestyin aineistoani sisä- ja ulkolukija -käsitteiden tuottaman kaksoisyleisöhypoteesin avulla. Analyysin aikana on tarkentunut muita näiden kategorioiden välillä liikkuvia lukijapaikkoja. Potentiaalisten lukijakategorioiden mukaan nimettyinä tällaisia ovat esimerkiksi *suoepa sisälukija*, *epäilevä sisälukija*, *ymmärtävä perinteenkannattaja*, *utelias ulkolukija* sekä *vastustava ulkolukija*.

Kaikissa tutkimissani romaaneissa on kohtia, joihin on kirjoittautunut tietoisuus yleisön jakautuneisuudesta, mutta kukin romaani etualaistaa tiettyjä lukija-asemia. Aineistoni kahdesta voimistumiskertomuksesta, *Yhteen punotut* ja *Siihen asti*, on luettavissa lähtöoletus, että lukijat ovat nimenomaan suoepia sisälukijoita, jotka ovat jo tunnistanee itsensä uskonnollisesta kutsusta ja ottavat romaanien tarjoaman todellisuuskäsityksen pitkälti annettuna. Voimistumiskutsun ohella näitä suoepia sisälukijoita voi puhutella yhteisyyskutsu, joka on omiaan vahvistamaan jo olemassa olevaa identiteettiä. Yhteisyyskutsu on suunnattu sisälukijan sisäryhmätunteen vahvistamiseksi. Yhteisyyttä tuotetaan yhteisöä yhdistävien tekijöiden korostamisen lisäksi myös vahvistamalla eroa vanhoillislestadiolaisten uskovien ja muiden yksilöiden ja yhteisöjen välille. SRK voi uskonnollisen kutsun lisäksi pyrkiä tarjoamaan tällaisille suoepille liikkeen jäsenille ylipäättään kirjallisuutta, joiden pohdiskeleviin subjekteihin he voivat samaistua ja joiden fiktiivisenä kehyksenä on heidän arkeaan vastaava maailma.

On myös mahdollista, että lukija on kontekstuaaliselta ymmärrykseltään lestadiolaisesti kompetentti ja siten mielletävissä sisälukijaksi, mutta on kuitenkin uskossa epäilevä, kriittinen tai ahdistunut. Tällainen lukija voi hyvinkin pyrkiä problematisoimaan lukemansa romaanin sisältöä eikä suinkaan oletta kirjan tietävän itseään enemmän, saati ole taipuvainen ottamaan sanottua annettuna. Monet tekstien asetelmat rakentavat tunnistautumistilaa tällaiselle eri maailmankuvien välillä horjuvalle, hajaan-tuneelle lukijasubjektille – epäilevälle tai katuvalle ja syyllisyydentuntoiselle subjektille – jolla uskon ehtona oleva kielen ja todellisuuden aivan tietynlainen ”pystysuora”

yhteys on jollakin tapaa häiriintynyt. Vahvistumiskutsu on kohdistettu erityisesti tällaiselle horjuvalle subjektille.

Omanlaisensa lukijapaikan voi ottaa myös jonkinlainen ”tradition tunteva perinteenkannattaja” jolla ei lukuhetkellä ole henkilökohtaista suhdetta yhteisön tunnustaman uskon peruskysymyksiin, mutta joka tuntee vanhoillislestadiolaisen kielipelin sääntöineen. Hän voi olla esimerkiksi liikkeestä irtautunut tai muulla kuin vanhoillislestadiolaisesti ymmärretyllä tavalla hengellinen.

Kääntymyskertomuksen yksi ihannelukijoista ja otollisin kääntymiseen kutsuttava lie-nee uskonasioille avoin tai niiden kanssa kipuileva ja hengellistä kotia etsivä ulkolukija. Aineistoni nuortenromaani *Heijastuksia* on luokiteltavissa kääntymiskertomukseksi. Sen kutsutyön tarkoitus on saattaa etsivät ei-uskovat mahdollisiksi jäseniksi tai initiandeiksi, tunnistamaan etsikkoaikansa ja hakeutumaan kohti reaali maailman lestadiolaisia ihmisiä ja yhteisöä, tai uskosta luopuneen palaamaan tuttuun merkityksellistämisen kehykseen ja yhteisöön. *Heijastuksia* onkin tutkimistani romaaneista selkeimmin kirjoitettu kaksoisyleisölle. Romaani tukee ulkolukijan mahdollisuutta ymmärtää henkilöhahmojen prosesseja sisälukijalle itsestään selvien opillisten ja elämäntavallisten seikkojen auki selittämällä sekä uskoon eri tavalla suhteutuvien henkilöhahmojen näkökulmien vaihtelulla. Ei-uskovalla, ymmärtävällä perinteenkannattajahahmo Ekillä on teoksessa sillanrakentajarooli uskovan ja ei-uskovan maailman välillä.

Toki ulkolukijan uteliaisuus voi olla ensisijaisesti tiedollista. Uskonnollisen sanoman kaipaamisen sijaan hän voi lukea teosta hankkiakseen näköaloja vieraaseen vähemmistökulttuuriin. SRK:n romaanien voi nähdä tarjoavan ulkolukijalle näennäisesti ikkunaa erilaisten vanhoillislestadiolaisten ihmisten tuntoihin. Rationaalinen, tiedollisesti utelias ulkolukija huomioidaan esimerkiksi siinä, että romaanien suhde maailmaan on pääasiassa realistinen. Edes yliluonnollisen jumaluuden läsnäolo ei vaadi loikkia fantasiaan, vaan se välittyy henkilöhahmojen tajunnan tasolta ja kautta. Vaikka romaanit siis suuntautuvat realistisen romaanin rajojen ulkopuolelle tuonpuoleiseen, transsendentaaliin tasoon, pyhyys kohdataan keskellä realistista arkea. Voimistumiskutsu edellä kirjoitetuissa romaaneissa, kuten *Yhteen punotuissa* ja *Siihen astissa*, ulkolukijalle tarjottava paikka onkin ennen kaikkea vanhoillislestadiolaisen uskovaisen ymmärtäjän, ei siihen samaistujan paikka.

Toki osaa tekstistä voi lukea myös aivan yleisenä kehityskirjallisuutena. Henkilöhaamojen eksistentiaalisten kriisien kuvauksessa on varmasti paljon yleisesti tunnistettavaa ja samaistuttavaa kelle tahansa, ja ulkolukija voi samaistua viimeistään sekulaareihin ongelmiin kuten raskauden jälkeiseen masennukseen, riittämättömyyden tunteeseen ja hankaliin perhesuhteisiin.

Lisäksi suhteellisen suopeiden lukija-asemien lisäksi *Yhteen punotut* ja *Siihen asti* piirtävät esiin kielteisesti, jopa vihamielisesti suhtautuvan lukijan paikkaa. On toki otettava huomioon, että potentiaalinen lukija on jo jollakin tavalla kulttuurisesti sijoittunut subjekti, joka on menneisyydessään jo toisten diskurssien ja ideologioiden, tekstien ja instituutioiden puhutteleva ja on jo sijoittunut interdiskursiiviseen avaruuteen jollain tavalla. Lukijan nykyinen asema tuossa avaruudessa voi asettua tekstiä vastaan. (Lehtonen 1998, 178.) Vastustavan ei-jäsenen ja tekstin kohtaaminen voi tuottaa vastakarvaan lukemista, jota vastaan mikään teksti ei voi täysin puolustautua. Todennäköisesti erityisen vihamielinen lukija ei kuitenkaan edes tartu uskonnollista tendenssiä viestivään kirjaan vaan etsii lukemisensa muualta. Voikin ajatella, että paikoin tekstistä löytyvä aavistus erityisen vihamielisestä antagonistilukijasta, jonka mahdollista luentaa vastaan teksti paikoin puolustautuu, on luotu lähinnä kiinteyttämään olemassa olevaa uskoviin yhteisöä.

Lievän vastahankaiseen lukijaan romaanit ovat varautuneet paremmin. Esimerkiksi *Siihen asti* liian suoran uskonnollinen puheen minimointi voi olla tietoinen valinta kirjoittajilta tai julkaisijalta, sillä se saattaisi herättää vieroksunta ulkolukijoissa, ja toisaalta kaunokirjallisuuden äärelle hakeutuva sisäryhmäläinenkin kenties kavahtaisi osoittelevaa oppikirjasävyä. Uskonnollisella kaunokirjallisuudella voisi kuitenkin kaunokirjallisuusluonteensa vuoksi olla opillista kirjallisuutta luontevammin mahdollisuus ja tavoiteltavakin päämäärä tuottaa sisältönsä myös kontekstuaalisesti ”epäpätevän” ulkolukijan ja toisaalta myös ”vastasyntyneen” sisälukijan tavoitettavaksi.

Käsitän myös, että mikäli uskonnollisen kutsun piiriin halutaan tavoittaa nimenomaan ulkolukijaa – oli hän sitten utelias tai vastahankainen – on hyvin oleellista, miten inklusiivista tai eksklusiivista, eli mukaan ottavaa ja yhteisöön integroivaa tai ulossulkevaa kieli on. Uskonnollista kieltä taitamattoman voi ylipäättään olla vaikea päästä sisään taajaan hengellisiä tekstejä siteeraavaan, uskonnollisen kirjallisuuden maailmaan. Tällainen tekstin poistyyntävyys ei tue ainakaan ideologisen kutsun pyrkimyk-

siä. Inklusiivisuus voisi tällaisessa tapauksessa olla kenties jonkinlaista yleiskielysyyttä, erityisalueelle kuuluvien asioiden ilmaisemista yleistajuisesti tai tuoreen kaunokirjallisesti. Yhtäältä joissakin kohden sama kieli voi yhdistää sisälukijoita ja työntää pois ulkolukijoita. Silloin kyse voi olla fraasistuneesta kielestä tai voimakkaasta intertekstuaalisuudesta. Toisaalta vaarana on, että kohdat, jotka voi lukea ulkolukijan huomiointina, voivat näyttäytyä sisälukijan aliarviointina. Kaksoisyleisö on ehdottomasti SRK:n haaste.

Kaiken kaikkiaan lukijasubjektin ja uskonnollisesti kutsuvan tekstin välillä on yksisuuntaisen valtasuhteen sijaan kaksisuuntaisen neuvottelusuhde. Tuossa neuvottelussa teksti pyrkii tuottamaan itselleen tietynlaista kristillistä lukijasubjektia ja luo uusia suhteita konteksteihin ja kontekstien välille ja muokkaa siten lukijan intertekstuaalista tietämystä ja kontekstuaalisia resursseja. Lukija taas tuottaa tekstistä omalla luennallaan jonkinlaista, aktualisoi siinä joitakin merkityksiä ja tunnistaa tai ei tunnista itseään sen uskonnollisesta kutsusta. Selvää on, että kustantajan tarkoitusperät eivät voi lukita julkaistun ja siten irti päästetyn kirjallisuuden käyttöä. Teokset voivat liikkua yleisöltä toiselle kirjailijan tai kustantajan intentioiden suostuttelemina – tai niistä riippumatta.

LÄHTEET

PAINETUT

H = Kaarlejärvi, Reija 2015: *Heijastuksia*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

SA = Matikainen, Pauli 2013: *Siihen asti*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

YP = Sivula, Salla 2017: *Yhteen punotut*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

Althusser, Louis 1976/1984: *Ideologiset valtiokoneistot (Positions)*. Helsinki: Gummerus.

Aho, Hanna 2018: Onko kirjalla vielä tehtävää? Teoksessa *Jaksanko luottaa? Ajankohtaista 2018*. Toim. Aho, Hanna & Hintikka, Jouni. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys. 180–185.

Hakala, Raija 1999: *Kristillinen elämänkatsomus ja modernismin ihanteet: Niilo Rauhalan lyriikan tarkastelua*. Helsinki: SKS.

Hakulinen, Juha 2019: Taide ja kulttuuri rikastuttavat. Teoksessa *Vaellanko valossa? Ajankohtaista 2019*. Oulu: SRK. 68–73.

Heino, Harri 2002: *Mihin Suomi tänään uskoo*. Helsinki: WSOY.

Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016: Tunnetko kirjallisuutta? Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS. 7–33

Hintsala, Meri-Anna & Kinnunen, Mauri (toim.) 2012: *Tuoreet oksat viinipuussa. Vanhoillislestadiolaisuus peilissä*. Helsinki: Kirjapaja.

Ihonen, Markku 1991: Uskonnollisen kirjallisuuden tarjoamat vaihtoehdot. Teoksessa *Hevosen sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita*. Toim. Yrjö Hosiaisloma. Helsinki: Kirjastopalvelu. 97–115

Ihonen, Markku 1997: Uskonnolliset kielipelit. Vallankäyttöä ja identiteetin vahvistamista. Teoksessa *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Toim. Makki Mälkiä & Jari Stenvall. Tampere: Tampereen yliopisto. 91–103.

Ihonen, Markku 1998: Uskonnollisen kirjallisuuden mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Teoksessa *Missä mennään? Kirjallisuuden lajeja ja ilmiöitä*. Toim. Eskola, Kanerva, Antti Granlund & Markku Ihonen. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ihonen, Markku 2001: Pyhää ja puhdasta. Pohdintoja Antti Hyryn Pauli-romaanien ääressä. Teoksessa *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa. Kaunis tarina ja Jumalan keksintö*. Toim. Sihvo, Hannes & Nummi, Jyrki. Helsinki: Helsingin yliopisto. 196–236

- Jokinen, Arto 2000: *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jonnes, Denis 1990: *The Matrix of narrative. Family Systems and the Semiotics of Story*. Approaches to Semiotics 91. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Lehtonen, Heleena: 1998: *Lukemalla avaraan maailmaan*. Helsinki: WSOY.
- Lohi, Olli 2015: Julkaisutyötä – meille jokaiselle. Teoksessa *Ajankohtaista 2015. Suurin on rakkaus*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- Loivamaa, Ismo 1996: Nuortenkirjan villit vuodet. *Nuortenkirjallisuuden muutosilmiöitä 1990-luvun alussa*. Helsinki: Cultura.
- Lumijärvi, Johanna 2012: Kunnia ja kiitos Jumalalle. Teoksessa *Uskon aakkosia*. Toim. Pauli Kivioja. Oulu: SRK.
- Löytty, Olli 2006: *Ambomaamme. Suomalaisen lähetykskirjallisuuden me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- Merton, Robert K. 1959: *Social Theory and Social Structure*. Glencoe.
- Nykänen, Tapio 2012: *Kahden valtakunnan kansalaiset. Vanhoillislestadiolaisuuden poliittinen teologia*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ojajärvi, Jussi 2008: Haluatko subjektiksi? Ideologinen kutsu ja yksilön uusliberalistinen hallinta: Jari Sarasvuo, Haluatko miljonääriksi? ja Jyrki Tuularin Pyydys. Teoksessa *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Toim. Jussi Ojajärvi & Liisa Steinby. Helsinki: Avain. 135–191.
- Pentikäinen, Samuli 1992: Kertomuskirja viestin välittäjänä. Teoksessa *Jumalan sana ja opetus. Vuosikirja 1992*. Toim. Pentikäinen, Samuli. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys r.y. 70–77.
- Raamattu 1992. Suomen evankelilais-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura.
- Raittila, Anna-Maija 1981: *Kutsut minua nimeltä. Uskonnollista runoutta 1900-luvun Euroopassa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rambo, Lewis R. 1993: *Understanding Religious Conversion*. New Haven: Yale University Press.
- Rauhala, Pauliina 2013. *Taivaslaulu*. Helsinki: Gummerus.
- Ringgren, Helmer 1968/1972: *Uskonnon muoto ja funktio*. (Religionens form och function, Lund.) Helsinki: Gaudeamus.
- Rekola, Juhani 1970: *Jokainen enkeli on pelottava*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rekola, Juhani 1982: *Kadotetun paratiisin portailla. Usko kirjallisuudessa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rojola, Lea 2004: Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino. 25–43.

Ruokanen, Miikka 1980: *Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1977–1979*. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A n:o 36. Tampere: Hermes.

Salomäki, Hanna 2010: *Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Seiko, Päivi 2014: *Matkalle*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

Soikkeli, Markku 2016: *Tuttua lemmenouhua. Johdatus rakkauskertomusten poetiikkaan, historiaan ja filosofiaan*. Helsinki: SKS.

Stacey, Jackie and Pearce, Lynne 1995: *The Heart of the Matter: Feminists Revisit the Romance*. Teoksessa *Romance Revisited*. Toim. Lynne Pearce and Jackie Stacey. London: Lawrence and Wishart.

Suojanen, Päivikki 1975: Uskonnollinen kieli. Teoksessa *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia*. Toim. Juha Pentikäinen. Helsinki: SKS. S. 230–260. Tietolipas 74.

Suojanen, Päivikki 1978: *Saarna, saarnaaja, tilanne. Spontaanin saarnan tuottamisprosessi Länsi-Suomen rukoilevaisuudessa*. Helsinki: SKS.

Suolinna, Kirsti 1975 A: Herätysliikkeet sosiaalisina liikkeinä. Teoksessa *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia*. Toim. Juha Pentikäinen. Tietolipas 74. Helsinki: SKS. 28–56.

Turner, Victor 1969: *Rituaali: Rakenne ja communitas* (The ritual process: structure and anti-structure). Suom. Maarit Forde 2007. Helsinki: Summa.

PAINAMATTOMAT

Hartikainen, Arttu 2006: *Maailmassa muttei maailmasta: Vanhoillislestadiolaisen nuortenkirjallisuuden ihmiskäsitys viiden kirjan valossa*. Pro gradu -tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Hovi, Tuija 2006: *Uskon performatiivit kokemuskerronnassa*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura. Elore 13 (2006): 2, s. 1–16. <https://www.doria.fi/handle/10024/25243>

Kokkola, Lydia 2011: “*Virtuous Vampires and Voluptuous Vamps: Romance Conventions Reconsidered in Stephenie Meyer’s ‘Twilight’ Series*”. *Children's Literature in Education*, 2011, Vol. 42(2). 165–179 <https://link.springer.com/article/10.1007/s10583-010-9125-9>

Laakso, Maria 2014: *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Väitöskirja. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/94838>

SRK:n verkkosivut <https://srk.fi/fi/toimintamuodot/julkaisut/> (luettu 10.9.2019)

Räsänen, Antti 2002: *Aikuisen uskonnollisuus*. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/teo/kayta/vk/rasanen>